

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ
ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου
Κατεύθυνση Α: Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός

Τίτλος διπλωματικής εργασίας:

Προς μία μεθοδολογία προσέγγισης της λειτουργίας της
πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς:
το παράδειγμα της μεταπολιτευτικής Αθήνας

σπουδαστής: Χρήστος-Γεώργιος Κρητικός
επιβλέπων καθηγητής: Παναγιώτης Τουρνικιώτης
σύμβουλος καθηγητής: Γιώργος Παρμενίδης
επιτροπή: Γιώργος Παρμενίδης / Κώστας Τσιαμπάος

Νοέμβριος 2017, Αθήνα

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	5
i. Η χρησιμότητα ενός εργαλείου ερευνητικής προσέγγισης του διατηρητέου σχεδιασμένου αντικειμένου	7
ii. Η χρησιμότητα ενός τέτοιου εργαλείου εντός της αποκαλούμενης ‘εποχής του Post-truth’ και απέναντι αυτού που ορίζεται ως ‘κοινωνία της πληροφορίας’	11
Μέρος Α΄: Προς τη δόμηση ερωτημάτων σε ένα ερευνητικό καλούπι	15
i. Η τοποθέτηση των αρχικών αναζητήσεων σε ορισμένα πλαίσια	15
i.i. Τοπολογικό πλαίσιο	
i.ii. Σημεία εστίασης	
i.iii. Χρονολογικό πλαίσιο	
ii. Η σχηματοποίηση της αναμενόμενης λειτουργίας σε επίπεδο εννοιολογικών ορισμών	17
iii. Η σχηματοποίηση της αναμενόμενης λειτουργίας σε επίπεδο διεθνών χαρτών και διακηρύξεων	25
iii.i. Χάρτα των Αθηνών	
iii.ii. Χάρτα της Βενετίας	
iii.iii. Σύμβαση σχετικά με τη Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς	
iv. Τα ερωτήματα ως προς τη σχηματοποιημένη λειτουργία	42
iv.i. Πώς επηρεάζει εννοιολογικά το σώμα της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς η χωρική του μονιμότητα;	
iv.ii. Πώς εντάσσεται στο σύστημα διατήρησης η διαρκής αναπλαισίωσή του πρόσφατα ορισμένου διατηρητέου κτίσματος;	
iv.iii. Πώς επηρεάζει εννοιολογικά το σώμα της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς ο προβαλλόμενος συσχετισμός του με το κοινωνικό σύνολο;	
Μέρος Β΄: Προς τη δόμηση ενός εργαλείου προσέγγισης της λειτουργίας της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς	51
i. Τα ‘νέωτερα ακίνητα μνημεία’ στο παράδειγμα της πόλης των Αθηνών μετά το 1974	52
ii. Πολλαπλά σύνολα ιδιοτήτων από πολλαπλές συγκροτήσεις υποκειμένων	54
iii. Άντληση και κατηγοριοποίηση δεδομένων στο παράδειγμα της μεταπολιτευτικής Αθήνας	56
iv. Ένα ‘cluster account’ για τα ‘νέωτερα ακίνητα μνημεία’	57
v. Η ιστορικότητα και η έννοια της ομοιόστασης	59
vi. Τελική έκφραση του εργαλείου	60
Βιβλιογραφία	63

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αποτελεί την παρουσίαση της πορείας προς τη δόμηση ενός μεθοδολογικού εργαλείου. Σκοπός του προτεινόμενου εργαλείου είναι η προσέγγιση της λειτουργίας της διατήρησης ορισμένων τμημάτων του κτισμένου περιβάλλοντος ως πολιτισμικής κληρονομιάς, όπως αυτή εκδηλώνεται σε διαφορετικά χωρικά και χρονολογικά συγκείμενα. Οι βασικές υποθέσεις της εργασίας είναι ότι το μοντέλο της διατήρησης του κτισμένου περιβάλλοντος, όπως έχει εδραιωθεί ως ένα οικουμενικά προβαλλόμενο αξιακό σύστημα, αφενός φέρει κάποια χαρακτηριστικά που από μόνα τους δημιουργούν ανωμαλίες στην αναμενόμενη λειτουργία του, και αφετέρου καθιστά περίπλοκη κάθε απόπειρα προσέγγισης των αποτελεσμάτων του. Η εργασία από νωρίς εστιάζει στη διερεύνηση της συνθήκης διατήρησης της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς, καθώς κρίνεται ότι προσφέρεται για μία πιο ξεκάθαρη ανάδειξη των παραπάνω προβληματισμών ως προς τη λειτουργία της.

Στο κύριο της μέρος που έπεται της εισαγωγής, η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη. Ως ερευνητική αφετηρία, αντλούνται ορισμένα δείγματα από πολιτισμικούς φορείς, πομπούς και αναπαραγωγούς, τα οποία μας οδηγούν σε μία σχηματοποιημένη προσέγγιση των σχεσιακών συστημάτων που δομούν τη λειτουργία του διατηρητέου κτίσματος, τουλάχιστον όπως προβάλλεται σε ένα διεθνές επίπεδο. Βάσει αυτής, παρουσιάζονται ορισμένοι προβληματισμοί με τη μορφή ερωτημάτων, όσον αφορά το αξιακό σύστημα της διατήρησης κτισμάτων, το κατοχυρωμένο θεσμικό πλαίσιο που το αναπαράγει, τη λειτουργία στην οποία θέτει τμήματα του κτισμένου περιβάλλοντος και τον τρόπο που αυτή αποκτά- ή όχι – κάποιο κοινωνικό αντίκτυπο. Στόχος του πρώτου μέρους της εργασίας λοιπόν, είναι να παρουσιάσει και να δομήσει τους παραπάνω προβληματισμούς σε ένα καλούπι, το οποίο θα παραγάγει με τη σειρά του μία μεθοδολογία προσέγγισης της λειτουργίας του διατηρητέου κτίσματος ως αντικείμενου έρευνας.

Το ερευνητικό εργαλείο που προτείνεται δομείται με βάση τα παραπάνω στο δεύτερο μέρος της εργασίας. Παρουσιάζεται όπως προορίζεται να αξιοποιηθεί για να καταγράψει και ίσως να ερμηνεύσει την πορεία της κοινωνικής ενσωμάτωσης της έννοιας και της λειτουργίας της διατήρησης νεώτερων ακίνητων μνημείων στο παράδειγμα της πόλης των Αθηνών, στο χρονικό διάστημα των τελευταίων τεσσάρων δεκαετιών. Όσον αφορά το ζήτημα της διατήρησης, το αθηναϊκό συγκείμενο αποτελεί μία αρκετά ξεκάθαρη περίπτωση αφομοίωσης σχετικών υπερτοπικών πολιτισμικών πλαισίων, τα οποία και έχουν αποδώσει μη αναμενόμενα αποτελέσματα. Επίσης, κρίνεται εξαιρετικά πλούσιο σε ασύμβατες μεταξύ τους μεταβλητές που προσεγγίζονται δύσκολα ερευνητικά, επομένως και προσφέρεται ως ιδανικό παράδειγμα προβληθούν οι δυνατότητες του προτεινόμενου εργαλείου.

Στην εισαγωγή επιχειρείται αφενός να δικαιολογηθεί η πρόθεση (επανα)προσέγγισης αυτού του πολιτισμικού αξιακού συστήματος, και αφετέρου να πλαισιωθούν σε ένα σύγχρονο συγκείμενο τα ερευνητικά ερωτήματα που οδήγησαν σε αυτήν την εργασία, προβάλλοντας μία γενικότερη συνθήκη προέκτασης ως θέση αναμονής του προτεινόμενου εργαλείου στη σημερινή πραγματικότητα.

ι. Η χρησιμότητα ενός εργαλείου ερευνητικής προσέγγισης του διατηρητέου σχεδιασμένου αντικειμένου

Η διερεύνηση του σχεδιασμένου αντικειμένου σε σχέση με το παρελθοντικό πλαίσιο προέλευσής του, είτε σχετίζεται με ιστορία ή/και θεωρία της αρχιτεκτονικής, είτε απλώς με οποιαδήποτε προσέγγιση μέσα από το φάσμα αυτού που ονομάζεται material culture, φέρνει το ερευνητικό υποκείμενο αντιμέτωπο με δυσανάγνωστες πολυπαραγοντικές σχέσεις σε πολλαπλά επίπεδα. Τόσο στη προσπάθεια εξ αποστάσεως ερμηνείας ενός παρελθόντος στο οποίο σχεδιάστηκε ή δημιουργήθηκε το εκάστοτε σχεδιασμένο αντικείμενο, όσο και στη προσπάθεια συνειδητής επιλογής των εργαλείων ανάγνωσής του από τη σκοπιά ενός εξίσου δυσανάγνωστου παρόντος, το ερευνητικό υποκείμενο καλείται να δομήσει μία επιλεκτική αφήγηση. Ενώνει λοιπόν δύο σημεία στο χρόνο με μία μοναδική ερμηνεία, η οποία αντιπροσωπεύει τόσο το πλαίσιο παραγωγής της όσο και το χρονολογικό πλαίσιο του αντικειμένου έρευνας. Τέτοιου τύπου ερμηνείες αποτελούν ένα κυρίαρχο στοιχείο στο σύνολο των αφηγήσεων που δομούν πολιτισμικά πλαίσια, θεωρητικά αξιοποιώντας ως τεκμήρια τα επιλεγμένα σχεδιασμένα αντικείμενα του παρελθόντος. Ταυτόχρονα όμως, τέτοιου τύπου ερμηνείες είναι και που ορίζουν τα αντικείμενα προς διατήρηση, τη 'πολιτισμική¹ κληρονομιά' του κάθε παρόντος.

Βασική αφετηρία των ακόλουθων εισαγωγικών συλλογισμών είναι ότι η ορισμένη πολιτισμική κληρονομιά δύναται με τη σειρά της να ορίσει μεταγενέστερες 'μοναδικές' ερμηνείες, δημιουργώντας στην καλύτερη περίπτωση ανακυκλώσεις, στη χειρότερη δυσανάγνωστα κουβάρια ερμηνειών. Επιπλέον, ορίζοντας το διατηρητέο αντικείμενο ως 'πολιτισμική κληρονομιά', υποστηρίζεται ότι προωθείται όχι μόνο η ένωση σημείων στο χρόνο, αλλά και κοινωνικών πλαισίων, κατά την προβολή μίας σχέσης κληροδότησης ως αδιαμφισβήτητης αξίας. Οι προβληματισμοί που προκύπτουν κατά την απόπειρα ερμηνείας του διατηρητέου σχεδιασμένου αντικειμένου στα παραπάνω δύο σχεσιακά συστήματα είναι που θα μας απασχολήσουν ως κύριοι άξονες, έτσι και κρίνεται σκόπιμη μία σύντομη πρώτη παρουσίασή τους.

Στο επίπεδο της χρονικότητας, όπως ήδη εννοήθηκε, διακρίνεται μία αναπαραγωγή τόσο του συγκεκριμένου που παρήγαγε το εκάστοτε κτίσμα προς διατήρηση, όσο και της αρχικής νοηματοδότησης/αξιοδότησης που το ενέταξε στο σώμα της πολιτισμικής κληρονομιάς. Η βάση αυτής της συνθήκης εντοπίζεται στο γεγονός ότι, τουλάχιστον μέχρι πολύ πρόσφατα, μαζί με το διατηρητέο αντικείμενο διασφαλιζόταν θεσμικά και ότι οι ερμηνείες που το αξιοδότησαν θα το περιβάλλουν εννοιολογικά – θεωρητικά επ' άπειρον. Κατά αυτόν τον τρόπο καταλήγουμε σε ένα δυνητικά αυτοανατροφοδοτούμενο σύστημα, όπου το μονιμοποιημένο αντικείμενο προβάλλει εσαεί τις ερμηνείες που το μονιμοποίησαν, σε μία διαρκή επανεδραίωση και επιβεβαίωση της σταθερής του θέσης σε επάλληλα παρόντα. Θα μπορούσε μάλιστα κανείς/καμιά να υποστηρίξει ότι η ίδια η διατήρηση ως συνθήκη,

1 Η συχνή χρήση του όρου 'πολιτισμική κληρονομιά' (π.χ. Υλική Πολιτισμική Κληρονομιά) αντί για τον όρο 'πολιτισμική κληρονομιά' θα μπορούσε να θεωρηθεί από πολλούς λάθος, καθώς το πρώτο αφορά σε παροντικές ενέργειες έκφρασης του πολιτισμού όπως εκδηλώσεις, χώροι έκφρασής του κ.α. ενώ το δεύτερο αφορά στοιχεία που 'ανήκουν στο πολιτισμό' στον οποίο αναφέρονται. Στη δεδομένη, η επιλογή είναι συνειδητή, για να μην υπονοηθεί κάποια προδιάθεση θέασης της πολιτισμικής κληρονομιάς ως ένα παροντικό κατασκευάσμα που εξυπηρετεί την έκφραση ενός ορισμένου πολιτισμού.

συνοδευόμενη ή όχι από την όποια ανάδειξη, σε σύγκριση με την εξαφάνιση ή την εγκατάλειψη σε μία ανεμπόδιστη πορεία προς την εξαφάνιση, είναι ικανή να προκαλέσει την παραπάνω εννοιολογική αναπαραγωγή από μόνη της.

Η συνθήκη εννοιολογικού ελέγχου στο επίπεδο της χρονικότητας, η οποία πρακτικά συνοδεύει τη διατήρηση του σχεδιασμένου αντικειμένου, κρίνεται ότι καθιστά ακόμα πιο πολύπλοκη τη διαμόρφωση μίας επιλεκτικής αφήγησης κατά την όποια απόπειρα διερεύνησής του. Υποστηρίζεται ότι μία τέτοια συνθήκη οδηγεί σε μία αναπόφευκτη επάλληλη εναπόθεση προβολών στο σώμα του διατηρητέου σχεδιασμένου αντικειμένου, δύσκολα διαχειρίσιμη τόσο από κριτικούς παρατηρητές, όσο και από απλώς σχολαστικούς αναγνώστες.

Σημειώνεται ότι προφανώς δεν αφορίζεται κάθε μορφής παραγωγή ερμηνειών σε σχέση με παρελθοντικά χρονολογικά σημεία. Είναι γεγονός ότι ο ετεροχρονισμός έχει υπάρξει, έμμεσα ή άμεσα, στο κέντρο πολλών φιλοσοφικών αναζητήσεων, ως στοιχείο αλλά και εργαλείο του ερμηνευτικού εγχειρήματος. Παρόλα αυτά, κατά μία νηφάλια επανεξέταση των αρχών της φαινομενολογικής ερμηνευτικής, συγκεκριμένα ως προς το σύστημα της θεσμικά κατοχυρωμένης διατήρησης², δεν μπορούμε παρά να επισημάνουμε κάποιες προβληματικές.

Το πρώτο βήμα είναι η αναγνώριση του συστήματος διατήρησης ως αποτέλεσμα μίας απόπειρας ελέγχου της χρονικότητας και των πιθανών φαινομένων που προκύπτουν για διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων. Η αξία του ετεροχρονισμού μπορεί λοιπόν να παίζει κεντρικό ρόλο, απλώς αυτό ισχύει ανεμπόδιστα μονάχα σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτό του ερευνητή που επιλέγει να σχηματίσει μία ερμηνεία επιλέγοντας ένα αντικείμενο προς διατήρηση. Αντίθετα, φαίνεται να αγνοείται ότι ο ετεροχρονισμός συνεχίζει να επενεργεί του ερμηνευτικού εγχειρήματος σε ένα δεύτερο εκτεταμένο επίπεδο. Το διατηρητέο σχεδιασμένο αντικείμενο παραμένει ανοιχτό σε διαφορετικές ερμηνείες από διαφορετικά υποκείμενα και σε διαφορετικά συγκεκριμένα, απλώς φέρει επιπρόσθετα σταθερά ένα φίλτρο ελέγχου αυτών των ερμηνειών λόγω της θέσης του ως στοιχείο πολιτισμικής κληρονομιάς. Έτσι, αν ορίσουμε την πρωταρχική αξιοδότηση του αντικειμένου ως 'ερμηνεία_1', οι μετέπειτα προσεγγίσεις δεν θα είναι της μορφής 'ερμηνεία_v' όπου 'v' ο αριθμός σειράς της ερμηνείας χρονολογικά. Πιθανότατα θα είναι της μορφής 'ερμηνεία_v = ερμηνεία(1+ στοιχεία_v)' όπου η όποια 'μαθηματική ασυνταξία' είναι σκόπιμη και μπορεί να προβληθεί και ως μέρος του επιχειρήματος. Είναι εύκολο δε να υποθέσουμε ότι το σχήμα δεν θα έχει καν προσθετικό χαρακτήρα αλλά θα επηρεάζεται σε ένα ακόμα πιο ουσιαστικό επίπεδο, όπου κάθε ερμηνεία θα αποτελεί την ερμηνεία του ήδη ερμηνευμένου και αξιοδοτημένου αντικειμένου, δίνοντας μία μορφή τύπου ερμηνεία_v = νιοστή ερμηνεία(ερμηνεία_1).

Προχωρώντας ακόμα ένα βήμα παρακάτω, αν θεωρήσουμε ότι κάθε ερμηνεία αφήνει κάποιο φυσικό ή εννοιολογικό ίχνος, το ερευνητικό υποκείμενο απέναντι σε ένα διατηρητέο σχεδιασμένο αντικείμενο καλείται να αναγνώσει, πέραν της ομολογουμένως δυσπρόσιτης αρχικής συνθήκης που το παρήγαγε και της συνθήκης που το αξιοδότησε ως διατηρητέο,

2 Η μεταμοντέρνα σκέψη εν γένει, αλλά και συγκεκριμένα η φαινομενολογία και η στροφή προς το παρελθόν που συνόδευσε τα ιστορικοιστικά και τοπικιστικά ρεύματα του αρχιτεκτονικού μεταμοντερνισμού, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του κινήματος της διατήρησης πολιτισμικής κληρονομιάς, όπως αυτό απέκτησε μία κυρίαρχη μορφή στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα.

πολλαπλές εμπρόθετες ενέργειες σύνδεσής του με πολλαπλά πεπερασμένα παρόντα. Αυτό, με βάση τα παραπάνω, θα έδινε την ιδιαίτερη μορφή 'ερμηνεία_v = ερμηνεία(ερμηνεία_{v-1})' όπου 'ερμηνεία_{v-1} = ερμηνεία(ερμηνεία_{v-2}) και όπου αν θεωρήσουμε ότι το v είναι ο αριθμός 2, παρατηρούμε ότι 'ερμηνεία₂ = ερμηνεία(ερμηνεία₁)'. Χωρίς να επιχειρείται να επιστημονικοποιηθεί κάτι τόσο ρευστό, τα παραπάνω συντελούν μέρος μίας επιχειρηματολογίας όσον αφορά τον τρόπο που ο χαρακτηρισμός ενός αντικείμενου ως διατηρητέό δύναται αυτόματα να επηρεάζει και να ανιχνεύεται σε κάθε μελλοντική του ερμηνεία.

Μπορεί να σημειωθεί ότι, ειδικά στις περιπτώσεις του κτισμένου περιβάλλοντος όπου το διατηρητέο αντικείμενο δεν τοποθετείται πρακτικά σε κάποιο ελεγχόμενο περιβάλλον, αρχαιακό συρτάρι ή μουσειακό βάζο, οι συνδέσεις με έκαστο επάλληλο παρόν είναι εκφράσεις μίας επαναλαμβανόμενης διασφάλισης αλλά και δικαιολόγησης της μόνιμης ύπαρξης του κάθε διατηρητέου κτίσματος εντός του περιβάλλοντός του. Τα υποκείμενα που παράγουν ερμηνείες είναι πολλαπλά και η παραγωγή ερμηνειών ανεξέλεγκτη. Το διατηρητέο αντικείμενο δύναται να λοιπόν φέρει πληθώρα εννοιολογικών εναποθέσεων που το τοποθετούν σε συγκεκριμένη θέση προέκτασης στο εκάστοτε παρόν, καθιστώντας το εννοιολογικό του φορτίο δυσανάγνωστο αν όχι μη προσεγγίσιμο. Στη περίπτωση μάλιστα που έχει υποστεί και εμφανείς υλικές επεμβάσεις διατήρησης ή/και 'αυθεντικοποίησης', πολλές διαδοχικές ερμηνείες αφήνουν το στίγμα τους ή/και καταστρέφουν προγενέστερα στίγματα.

Συνεχίζοντας, έχοντας μόλις αναφέρει την 'ανεξέλεγκτη' παραγωγή ερμηνειών εντός κοινωνικών πλαισίων, μπορούμε να περάσουμε στο δεύτερο άξονα που περιπλέκει την ερευνητική προσέγγιση του διατηρητέου σχεδιασμένου αντικείμενου. Ένα κυρίαρχο ερώτημα που θα αναλυθεί στο τέλος του Μέρους Α' εκτενέστερα, είναι πώς η πραγματική ή φαντασιακή άμεση συσχέτιση με το κοινωνικό περιβάλλον, κάτι που εξ ορισμού συνοδεύει το αξιακό σύστημα της διατήρησης, επιδρά στη λειτουργία του διατηρητέου κτίσματος, και κατ' επέκταση σε κάθε απόπειρα προσέγγισής της λειτουργίας του.

Αργότερα στην εργασία, αναλύοντας μορφές έκφρασης του αξιακού συστήματος της διατήρησης, θα περιστραφούμε αναγκαστικά γύρω από τάσεις που επικράτησαν έντονα τις τελευταίες δεκαετίες, όπου μη μετρήσιμες και διαρκώς μεταβαλλόμενες έννοιες, όπως η 'συλλογική συνείδηση', το '*genius loci*' κ.α., συνδυάστηκαν και συνεχίζουν να συνδυάζονται με εννοιολογικές φόρμες όπως αυτή της 'κληρονομιάς' και της 'πολιτισμικής συνέχειας'. Σε επίπεδο έρευνας, συνήθως τέτοιοι συνδυασμοί αμβλύνουν τις δυνατότητες παραδοχών, προβάλλοντας παράγοντες που απλώς προβλέπονται από τους πομπούς τους ως σταθεροί, όπως η αίσθηση ταύτισης με τον τόπο, η υπερηφάνεια για την όποια πολιτισμική κληρονομιά, η δικαιωματική προσέγγιση της κατοίκησης σε μία χωροχρονική συνέχεια κτλ. Η υπόθεση μίας τέτοιας σταθερότητας συνήθως βασίζεται είτε σε μία εμφανή ή και τεκμηριωμένη επικράτηση κανονιστικών προτύπων, είτε σε μία εμπιστοσύνη προς την επιτυχή κατασκευή υποκειμένων μέσω της εκπαίδευσης και άλλων μέσων. Παρόλα αυτά, και ειδικότερα σε μία εποχή όπου η μαζική πληροφόρηση έχει μεταλλάξει καταφανώς τους τρόπους κατασκευής υποκειμένων, οποιαδήποτε έρευνα που δεν καταφεύγει σε υπερβατολογικές παραδοχές, δεν δύναται να δεχτεί τις όποιες σταθερές συλλογικές κανονικότητες ως a priori δεδομένες, όσο ισχυρά και αν θεωρούντο μέχρι πρότινος τα μέσα προώθησής τους.

Ένας μάλλον συνήθης και ασφαλής ερευνητικός δρόμος καταφεύγει αποκλειστικά στην εξέταση των μεθόδων προβολής τέτοιων αξιακών συστημάτων, αποφεύγοντας την εξέταση του τρόπου που αυτά αφομοιώνονται, μεταλλάσσονται και ανακλώνται εντός κοινωνικών πλαισίων. Στη δεδομένη, κατά τη διερεύνηση των παραπάνω σχέσεων, ξεκινάμε εμφανώς με δεδομένο ότι κάθε χρονική περίοδος χαρακτηρίζεται όχι μόνο από τη δράση των πομπών πολιτισμικών αξιών, αλλά ίσως και περισσότερο από τον τρόπο που οι δέκτες τους τούς επανατροφοδοτούν ή όχι, εγγράφοντας τόσο ένα σύνολο ιδιοτήτων για τα διατηρητέα κτίσματα, όσο και την 'πολιτισμική ζήτηση' της εκάστοτε περιόδου και του προσεχούς τους μέλλοντος.

Κατά την απόπειρα δόμησης μίας μεθοδολογίας διερεύνησης του διατηρητέου σχεδιασμένου αντικειμένου και της λειτουργίας του λοιπόν, κύριος άξονας αποτελεί η εξέταση του τρόπου που οι δέκτες των προβαλλόμενων πολιτισμικών αξιών επαναανοηματοδοτούν σε πρώτο ή δεύτερο χρόνο τα αντικείμενα-φορείς των αξιών αυτών, στη περίπτωση μας τα διατηρητέα τμήματα του κτισμένου περιβάλλοντος. Ένα σύστημα όπου οι αλληλοεπιδράσεις εξελίσσονται άναρχα και συγκυριακά, σε τυχαίους χρόνους και συχνά χωρίς δυνατότητα τεκμηρίωσης, καθιστά χρηστικό ένα εργαλείο καταγραφής του τρόπου εξέλιξης της λειτουργίας του διατηρητέου κτίσματος. Κάτι τέτοιο απαιτεί μελέτη στην έκταση ενός χρονολογικού φάσματος όπου θα αναδειχθούν οι διαρκείς αυτές αλληλεπιδράσεις, γύρω από το σώμα των διατηρητέων κτισμάτων ως σταθερών σημείων προέκτασης. Κρίνεται ότι ένας τρόπος απόρριψης της αποδοχής γενικεύσεων και καταγραφής της πολλαπλότητας που συνοδεύει ένα αξιακό σύστημα που στηρίζεται στην αλληλεπίδραση με επάλληλα κοινωνικά συγκείμενα είναι ακριβώς η εισαγωγή ενός χρονολογίου, ανοιχτού σε συνεχείς προσθήκες, όπου θα καταγράφεται η ρέουσα ποικιλότητα των συνδέσεων με το κοινωνικό σύνολο.

Όπως φαίνεται από όλα τα παραπάνω, η παρούσα εργασία στοχεύει προς ένα εργαλείο που θα μπορεί να εντάξει εντός των παραμέτρων που το καθορίζουν αστάθμητους παράγοντες υπερεναποθέτησης νοσηματοδοτήσεων, χρονικότητας και αξιοδοτικής συνδιαλλαγής με το κοινωνικό πλαίσιο. Κρίνεται ότι, λόγω των παραπάνω παραγόντων που καθιστούν ορισμένες παραμέτρους δυσανάγνωστες ή/και ακαθόριστες, αλλά και άλλων χαρακτηριστικών, το σύστημα της διατήρησης συχνά οδηγεί τους παρατηρητές του σε ένα δίπολο υπερβατολογικού χαρακτήρα, όπου ο τρόπος προσέγγισης γίνεται σχεδόν ζήτημα πίστης. Τα υποκείμενα τοποθετούνται είτε σε θέση υπεράσπισης μετά αναγκαίων παραδοχών, είτε σε θέση πραγματιστικής γείωσης ενός συχνά αυθαίρετα δομημένου πολιτισμικού αξιακού συστήματος. Όπως αναφέρθηκε, ένα εργαλείο ανοιχτό σε ερμηνείες από πολλαπλά υποκείμενα θα μπορούσε να αποδώσει τη συνέργεια όλου του φάσματος των διαφορετικών προσεγγίσεων που δύνανται να συνυπάρχουν σε κοινά χρονολογικά και κοινωνικά πλαίσια. Ταυτόχρονα, δεδομένου ότι αφορά ένα αξιακό σύστημα που ενσωματώνει ελεγκτικά τη χρονικότητα και φιλοξενεί διαρκείς εσωτερικές μεταβολές, το εργαλείο θα ήταν χρήσιμο να λειτουργεί εντός χρονολογικών αναπτυγμάτων και όχι βάσει σημειακών δειγματοληψιών. Ένα τέτοιο εργαλείο κρίνεται ότι θα μπορούσε να καταστήσει την ερευνητική προσέγγιση της λειτουργίας του διατηρητέου κτίσματος περιεκτικότερη και ελεύθερη από ιδεολογικές προεντάσεις. Στο επόμενο υποκεφάλαιο θα εξεταστεί η πιθανή θέση του στο σύγχρονο πολιτισμικό συγκείμενο, το οποίο άλλωστε γέννησε και τη διάθεση δόμησής του.

ii. Η χρηστικότητα ενός εργαλείου ερευνητικής προσέγγισης του διατηρητέου σχεδιασμένου αντικειμένου εντός της αποκαλούμενης ‘εποχής του *Post-truth*’ και απέναντι αυτού που ορίζεται ως ‘κοινωνία της πληροφορίας’

Το αξιακό σύστημα της διατήρησης μεταβάλλεται σταθερά, επηρεαζόμενο από τις εκάστοτε συνθήκες σε αρκετά μεγάλο βαθμό, παρότι στον ορισμό του επιδρά στο φυσικό χώρο ορίζοντας αμετάβλητα σημεία. Όπως, κατά γενική ομολογία, εξαιτίας της επέλασης του ‘*style international*’ σε σημείο κορεσμού ενισχύθηκε σημαντικότερα το κίνημα της διατήρησης κατά την άνοδο του μεταμοντέρνου και των παρακλαδιών του ιστορικισμού και του ιστορικού τοπικισμού, έτσι και σε παρόντα χρόνο, ορισμένες παράμετροι δύνανται να μεταλλάξουν τη λειτουργία του αξιακού αυτού συστήματος σε μεγάλο βαθμό. Όπως αναφέρθηκε, η πρόθεση για ένα εργαλείο που θα διαχειριστεί τους προβληματισμούς που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο γεννήθηκε εντός του παρόντος χρονολογικού συγκείμενου, αλλά η επικαιρότητά του σχετίζεται και με ορισμένα προβαλλόμενα ως επικρατή χαρακτηριστικά που κρίνεται ότι θα καταστήσουν το προτεινόμενο εργαλείο χρήσιμο ερευνητικά.

Το πέρασμα στον 21ο αιώνα έχει μεταλλάξει σημαντικά τις δυνατότητες πρόσβασης στη πολιτισμική πληροφορία. Με δεδομένο ότι η πολιτισμική πληροφορία κατηγοριοποιεί/αξιοδοτεί/νοηματοδοτεί το κτισμένο περιβάλλον, είναι εύκολο να υποστηριχθεί ότι έχει μεταλλαχθεί και ο τρόπος ανάγνωσής του, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις ρητής και εμπρόθετης νοηματοδότησής του, όπως κατά τη λειτουργία των συστημάτων διατήρησης πολιτισμικής κληρονομιάς. Η πολιτισμική πληροφορία δεν αποτελεί πλέον μονάχα την επίσημη προβολή νοημάτων που παραδοσιακά συνόδευε το κτισμένο περιβάλλον, αλλά διαμορφώνεται από διαφορετικούς πομπούς, ικανούς να προβάλλουν νοήματα αναλόγως με τις εκάστοτε τάσεις αλλά και ικανούς να υπερεναποθέσουν νοήματα στον υλικό κόσμο. Η ποικιλία, η ποσότητα και η ισχύς των πολλαπλών πομπών και των ερεθισμάτων που εκπέμπουν, καθιστά τον όρο ‘επίσημο αφήγημα’ ξεπερασμένο. Συνολικότερα όμως, αλλάζουν σημαντικά οι κανόνες στο παιχνίδι της πολιτισμικών αξιών και της χρήσης φυσικών αντικειμένων ως φορέων τους, με δεδομένο ότι έχει μεταλλαχθεί ο τρόπος άντλησης νοημάτων από το δομημένο περιβάλλον.

Κρίνεται χρήσιμο να αναφερθούμε στις συζητήσεις περί κυριαρχίας των περισπάσεων στην σύγχρονη εποχή. Ο David Harvey, ήδη δύο δεκαετίες νωρίτερα, χαρακτηριστικά σχολιάζει την επικινδυνότητα του βομβαρδισμού ερεθισμάτων σε αυτό που ονομάζει ‘συνθήκη της μετανεωτερικότητας’, λέγοντας ότι τα αντίστοιχα φαινόμενα που περιέγραφε ο Simmel όταν μιλούσε για την νεωτερικότητα ‘θα χλώμιαζαν λόγω ασημαντότητας κατά την σύγκριση’.³ Κατά μία δοκιμαστική προβολή του ‘*Chockerlebnis*’ (σοκ-εμπειρία) του Walter Benjamin σε μία σύγχρονη πλέον ‘φαντασμαγορία της προόδου’⁴, μπορούμε πλέον να μιλάμε κυρίως για ένα μούδιασμα πρόσληψης πληροφορίας, ένα ‘*Taubheitlebnis*’ - αν επιτραπεί ένα τέτοιο λεκτικό αναφορικό παιχνίδι. Όπου μιλούσαμε για μία αλληλουχία διαδοχικών σοκ, κατά τη σημερινή μορφή της νεωτερικότητας συναντάμε υποκείμενα τα οποία πλέον δεν συγκινούνται αισθητηριακά από τις περισπάσεις λόγω ποσοτικού κορεσμού, με μοναδικές βραχύβιες

3 David Harvey, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, New York, Wiley, 1992, p. 258

4 Walter Benjamin, *Σαρλ Μπωντλαίρ Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1994, σ.113

εξαιρέσεις ορισμένους νεωτερισμούς σε διαδοχή.

Μία τέτοια συνθήκη αναπόφευκτα επηρεάζει την ίδια την χρηστικότητα του κτισμένου περιβάλλοντος ως φορέα νοηματοδοτήσεων, οδηγώντας εύκολα στην υπόθεση ότι αρκετές από τις λειτουργίες της διατήρησης δεν μπορούν να απευθυνθούν σε υποκείμενα με την ίδια ευκολία που θα γινόταν σε ένα σχετικά πρόσφατο παρελθόν. Τα πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης που συνοδεύουν το στάσιμο κτισμένο περιβάλλον, ή ακόμα και η σχηματοποίησή τους σε ένα απλοϊκό αφήγημα, ίσως δεν επηρεάζουν πλέον υποκείμενα, τα οποία πρακτικά εκπαιδεύονται από νεαρή ηλικία να δέχονται σύντομα, άμεσα μηνύματα και σε διαρκή αλληλουχία.

Περνώντας τη συζήτηση στα μέσα πληροφόρησης, η επικράτηση του διαδικτύου φαίνεται επίσης να έχει σοβαρή επίδραση στα ίδια ζητήματα, με διαφορετικό τρόπο. Με τη πληροφορία που συνοδεύει ορισμένα τμήματα του κτισμένου περιβάλλοντος να είναι ανά πάσα στιγμή προσβάσιμη, η αξία της προσωπικής επαφής μειώνεται. Φαίνεται ο πλατωνικός μύθος του Θεού, όπου η γραφή αποτελούσε τόσο το φάρμακο όσο και το φαρμάκι της μνήμης, απειλώντας να εξαλείψει τις δυνατότητες απομνημόνευσης, να περνάει σε ένα επόμενο επίπεδο απειλώντας έως και τις δυνατότητες παρατήρησης. Με δεδομένο ότι δεν υπάρχει ανάγκη πλέον ούτε για καταγραφή πληροφορίας, καθώς αυτή βρίσκεται ήδη σε ένα ψηφιακό σύννεφο, η μνημονική συγκράτηση φαίνεται να μην μπαίνει καν στη συζήτηση. Το απλό παράδειγμα της πτώσης της χρησιμότητας και συχνά της δυνατότητας προσανατολισμού, παράγωγο της διαρκούς χρήσης χαρτών μέσω GPS, μπορεί να βρει πιθανότατα αντιστοιχία στον τρόπο που βιώνονται η πόλη και τα νοήματά της. Το υποκείμενο λοιπόν σε ένα πρώτο επίπεδο δύναται να απομακρύνεται από την προσωπική παρατήρηση και την άμεση ερμηνεία ή/και νοηματοδότηση του κτισμένου περιβάλλοντος, στοιχεία που προωθούντο από πάντα ως εγγενή στη λειτουργία της διατήρησης της κτισμένης κληρονομιάς.

Η μαζική πληροφόρηση φέρει όμως και άλλα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν το ζήτημα που εξετάζουμε. [11] Επιστημονικά άρθρα όπως το *'Science Communication in the Post-Expert Digital Age'* του 2014 μαρτυρούν μία δυσκολία της επιστημονικής κοινότητας να προσεγγίσει ένα ευρύ διαδικτυακό κοινό. Το άρθρο πραγματεύεται το γεγονός ότι οι πληροφορίες που δημοσιοποιούν όσοι προωθούνται ως ειδικοί τοποθετούνται ανάμεσα από φαινομενικά ισότιμες απόψεις, οι οποίες συχνά είναι ιδεολογικά φορτισμένες ή/και εμπρόθετα παραπλανητικές ή/και απλώς ανακριβείς. Έτσι, το διαδίκτυο τείνει να εξισώνει τεκμηριωμένες απόψεις που είναι παράγωγα ετών ενασχόλησης και έρευνας, με απόψεις που εκφράζονται απλώς χάρις της δυνατότητας έκφρασής τους.

Οι συγγραφείς μιλούν επίσης για επιλεκτική ή ακόμα και αυτοματοποιημένη λήψη γνώσης και πληροφορίας, από σύνολα πηγών που δεν αποτελούν πρόκληση για τον εκάστοτε αναγνώστη, κάτι που ο Eli Pariser ονομάζει *'filter bubbles'* στο βιβλίο του *'The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You'* (2012). Η ψευδαίσθηση της ελευθερίας και της πολλαπλότητας που δημιουργείται κατά τη χρήση του διαδικτύου συνοδεύεται από έξυπνα συστήματα κατεύθυνσης υποκειμένων μέσω κοινωνικών δικτύων και 'τυχαίων' διαφημίσεων, αλλά και προσωπικές προτιμήσεις που στενεύουν το φάσμα πληροφόρησης και θεώρησης του υποκειμένου.⁵

5 Pariser, Eli. *The filter bubble: what the Internet is hiding from you*. London: Penguin Books, 2012.

Όταν η κουβέντα περιστρέφεται γύρω από ζητήματα πολιτισμικής διατήρησης, μία τέτοια θεώρηση ίσως αποκτά άλλο πρόσημο. Όπως σημειώσαμε, ένα από τα ιδιαίτερα στοιχεία του ζητήματος αφορά στο ρητό συσχετισμό του εν λόγω αξιακού συστήματος με το κοινωνικό σύνολο. Θα μπορούσε κανείς/καμιά να ισχυριστεί ότι, στην εποχή του διαδικτύου, τα κυρίαρχα αφηγήματα που συνήθως συνοδεύουν την πολιτισμική κληρονομιά ξαφνικά συναγωνίζονται περισσότερα αφηγήματα, τα οποία μάλιστα είναι πιο κοντά στο κοινωνικό πλαίσιο από το οποίο υποτίθεται ότι πηγάζουν. Εντός του διαδικτύου επομένως, η επίσημη ιστορία δύναται να συνοδεύεται άμεσα από μικρο-ιστορικές τοποθετήσεις, η *bottom-up* διεκδίκηση της κληρονομιάς γίνεται δυνατή κτλ.. Θα μπορούσαμε μάλιστα να οραματιστούμε μία καλύτερη σύνδεση και του συστήματος διατήρησης με το κοινωνικό περιβάλλον, όπου η εστίαση σε σημεία ενδιαφέροντος πολιτισμικής κληρονομιάς θα αλλάζει διαρκώς βάσει συνεχούς διαδικτυακής καταγραφής και δειγματοληψίας, εκφράζοντας υποκείμενα σε μεγάλη κλίμακα.

Ο Κωστής Γ. Δάλλας, επίκουρος καθηγητής του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου, όπου διδάσκει μαθήματα σχετικά με τις πολιτιστικές πρακτικές και την πολιτιστική διαχείριση, το θεωρητικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο της ενασχόλησης με την πολιτιστική κληρονομιά καθώς και την πολιτισμική πληροφορική, έχει παραγάγει πλήθος άρθρων υποστηρίζοντας μεθοδολογίες αξιοποίησης του διαδικτυακού παραδείγματος στη διαχείριση της πολιτισμικής πληροφορίας. Έχει επίσης τελέσει υπεύθυνος του συντονισμού επιστημονικών ομάδων σε ποικίλα ευρωπαϊκά ερευνητικά έργα με αντίστοιχους στόχους οι οποίοι θεωρητικά προσεγγίζουν τη προαναφερθείσα σύνδεση με το κοινωνικό περιβάλλον.⁶ Στο άρθρο του *'Curating Archaeological Knowledge in the Digital Continuum: from Practice to Infrastructure'* προτείνει την εφαρμογή της αρχαιολογικής στάσης *'interpretation at the "trowel's edge"'*⁷ (ερμηνεία στην άκρη του μυστηρίου: την προσέγγιση δηλαδή που υπαγορεύει σε κάθε βήμα της έρευνας γίνεται μία ανασκόπηση όλης της πορείας και αναλύεται εκ νέου το αντικείμενο έρευνας) σε συνδυασμό με την πολλαπλότητα συγκεκριμένων που προσφέρεται στο ψηφιακό πολιτισμικό περιβάλλον. Τέτοιου τύπου προσεγγίσεις βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος πολιτισμικών φορέων και στοχεύουν όχι μόνο να δημιουργήσουν διαδραστικά περιβάλλοντα πολιτισμικής πληροφορίας, αλλά και δυνατότητες συμμετοχικής πολιτισμικής 'παραγωγής'. Αυτό θα μπορούσε να σημαίνει ότι τα επόμενα διατηρητέα σε ένα προσεχές μέλλον, θα αποτελούν δυναμικά αποτελέσματα petitions και θα εκφράζουν το κοινωνικό σύνολο σε μεγάλο ποσοστό, έστω και στιγμιαία.

Διατηρώντας μία τέτοια στάση, το Survey of London, ένα ερευνητικό πρόγραμμα που ξεκίνησε το 1984 με στόχο τη παραγωγή εκτενών επισκοπήσεων της πόλης του Λονδίνου και τη διατήρηση των μνημείων του, έχει προχωρήσει τα τελευταία χρόνια σε προτάσεις ανοιχτών ψηφιακών αρχείων ηχογραφήσεων προφορικής ιστορίας για κάθε κτίριο. Ένα

6 Π.χ. Connecting Archaeology and Architecture with Europeana (CARARE), Europeana Cloud (eCloud), Local Institutions in an Europeana Cloud (LoCloud), Advanced Research Infrastructure for Archaeological Dataset Networking in Europe (ARIADNE). Επίσης, συντονίζει την Ομάδα Εργασίας του Παρατηρητηρίου Ψηφιακών Μεθόδων και Πρακτικών (DiMPO) της ευρωπαϊκής ψηφιακής υποδομής για τις ανθρωπιστικές επιστήμες DARIAH-EU.

7 Dallas, C. (2015). *Curating Archaeological Knowledge in the Digital Continuum: from Practice to Infrastructure*. *Open Archaeology*, 1(1), pp. -. Retrieved 29 Aug. 2017, from doi:10.1515/opar-2015-0011

τέτοιο βήμα, από τη παραγωγή τόμων 'έγκυρης' ιστορίας, στην αποδοχή της πολλαπλότητας που συνοδεύει το κτισμένο περιβάλλον, αποτελεί ένδειξη τόσο του πώς έχει μεταλλαχθεί το πολιτισμικό συγκείμενο στην παρούσα εποχή κυριαρχίας του διαδικτύου, όσο του πόσο εύκολα μπορεί να γεφυρωθούν ορισμένα κενά μεταξύ κοινωνικού πλαισίου και συστήματος διατήρησης, μέσω νέων τεχνολογιών πληροφορίας.

Ταυτόχρονα όμως, πρόσφατες εξελίξεις έχουν δείξει ότι η πρόσβαση των σύγχρονων υποκειμένων σε πληθώρα νοημάτων, έχει καταστήσει το διαδίκτυο ένα απρόβλεπτο εκκολαπτήριο ιδεών και τάσεων. Η δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα κλείνει με την απειλή της επικράτησης σχηματοποιημένων, απλοϊκών και λαϊκίστικων αφηγημάτων, με πολλούς ερευνητές να μιλούν για την 'εποχή του *post-truth*'. Η λέξη ονομάστηκε 'λέξη της χρονιάς 2016' από τα Oxford Dictionaries ως ένας από τους πιο χρησιμοποιημένους και χαρακτηριστικούς όρους της χρονιάς. Ο όρος χαρακτηρίζει σε πρώτο επίπεδο το κοινωνικοπολιτικό προσκλήνιο αλλά αναπόφευκτα επηρεάζει και όλα τα γνωσιακά πεδία, προβαλλόμενος ως το αποτέλεσμα της δυσκολίας τοποθέτησης των υποκειμένων απέναντι στη πληθώρα αφηγημάτων στην οποία εκτίθενται.

Ο τρόπος που συνδέεται η διερεύνηση της λειτουργίας της πολιτισμικής διατήρησης με τα παραπάνω είναι πολύ απλός. Ως *post-truth* ορίζεται η συνθήκη κατά την οποία τα αντικειμενικά γεγονότα έχουν μικρότερη επιρροή στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης από συγκινησιακά και προσωπικά πιστεύω. Η πολιτισμική αξία δεν δύναται να είναι μετρήσιμο μέγεθος και δεν μπορεί να αποτυπωθεί 'αντικειμενικά'. Η έννοια της κληρονομιάς φέρει εξ ορισμού μία απαραίτητη σύνδεση με το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο απευθύνεται, με κυρίαρχα στοιχεία αυτά του 'δικαιώματος' και της 'υποχρέωσης', στοιχεία που ανήκουν ευκολότερα στη σφαίρα του συναισθηματικού παρά του αντικειμενικού. Είναι επομένως πολύ εύκολο σε μία κοινωνία της πολλαπλότητας της πληροφορίας ή σε μία '*Post-expert Digital Age*' να επικρατήσουν ατεκμηρίωτα αφηγήματα που ενισχύουν πεποιθήσεις συναισθηματικής ή/και δικαιωματικής αντιμετώπισης μίας πολιτισμικής κληρονομιάς, είτε αυτά ενισχύουν ξεπερασμένα κυρίαρχα αφηγήματα, είτε δημιουργώντας νέες τάσεις και νέες διόδους για λαϊκίστικες πολιτικές.

Με τα παραπάνω δεν υπονοείται ότι η σύγχρονη εποχή οφείλει να βρει έναν τρόπο να εντάξει το αξιακό σύστημα της διατήρησης στη συνθήκη που τη χαρακτηρίζει, μεταλλάσσοντάς το. Αντίθετα, το σύγχρονο συγκείμενο προσφέρει μία συνθήκη τονισμού των αντιθέσεων, με αποτέλεσμα να είναι ίσως ευκολότερο να συζητήσουμε για σημεία στη λειτουργία του διατηρητέου κτίσματος που ίσως ποτέ δεν προσέφεραν ένα μακροπρόθεσμο βιώσιμο πλάνο.

Μέρος Α': Προς τη δόμηση ερωτημάτων σε ένα ερευνητικό καλούπι

ι. Η τοποθέτηση των αρχικών αναζητήσεων σε ορισμένα πλαίσια

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η πορεία προς τη δόμηση ενός εργαλείου θα ξεκινήσει με μία παράθεση των κυριότερων προβληματισμών ως προς τη λειτουργία του συστήματος της διατήρησης, όπως προβάλλεται στη σύγχρονη εποχή. Αυτή θα πρέπει να πλαισιωθεί σε πολλά επίπεδα για να μην οδηγήσει σε γενικεύσεις, καθιστώντας σαφή και ορισμένα σημεία εστίασης. Στο Μέρος Α' λοιπόν, θα επιχειρηθεί αρχικά μία σχηματοποίηση της εννοιολογικής φόρμας της διατήρησης, αντλώντας διάφορα δείγματα εντός των πλαισίων που θα παρουσιαστούν σε αυτό το υποκεφάλαιο. Η σχηματοποίηση αυτή θα παραχθεί εντός των ορισμένων πλαισίων που ακολουθούν και θα καταστήσει ευκολότερο να εκφραστούν στη συνέχεια οι εν λόγω προβληματισμοί.

i.i. Τοπολογικό πλαίσιο

Αρχικά, αναγνωρίζεται ότι κινούμαστε αναγκαστικά σε μία προβαλλόμενη πολιτισμική συνέχεια που τοπολογικά έχει την αφετηρία της σε αυτό που ονομάστηκε ως Δύση, με την νεωτερική εδραίωση μίας ιστορικής συνείδησης. Αυτή μετά το Διαφωτισμό αποτέλεσε σταδιακά δικαίωμα και δυνητικά προνόμιο για κάθε πολίτη, επομένως και κατέστησε τη πολιτισμική διατήρηση ως μία κοινωνικά απευθυνόμενη και ελευθέρως διαδιδόμενη πολιτισμική φόρμα. Κρίνεται ότι οι προβολές του αξιακού συστήματος της διατήρησης δεν χαρακτηρίζονται τόσο από την όποια τοπολογική εξάρτηση, ενώ θα δούμε τελικώς ότι, αντίστοιχα με πολλές νεωτερικές πολιτισμικές φόρμες, η αφετηρία του σταματάει να προβάλλεται όταν διεκδικείται ως μία αδιαμφισβήτη οικουμενική αξία.

Το αξιακό σύστημα της διατήρησης έχει λειτουργήσει με διαφορετικούς τρόπους και στόχους σε διαφορετικά πολιτικά, κοινωνικά και γεωγραφικά συγκείμενα, παρόλα αυτά φέρει κάποια συγκεκριμένα σημειολογικά χαρακτηριστικά τα οποία κρίνεται ότι αξίζει να συζητηθούν αρχικά χωρίς να αγκιστρωθούν από κάποιο παράδειγμα. Προφανώς και δεν θα επιχειρήσουμε να παράγουμε μία ολοκληρωμένη και πλήρως τεκμηριωμένη αποτύπωση όλων των κοινών επικρατών στοιχείων που προκύπτουν κατά τη λειτουργία του συστήματος διατήρησης σε διαφορετικά συγκείμενα, ειδικά σε μία εργασία μικρής κλίμακας όπως αυτή. Στα επόμενα υποκεφάλαια θα ανιχνεύσουμε απλώς κοινές κατευθυντήριες γραμμές και επομένως και κοινές αναμενόμενες λειτουργίες σε ένα τοπολογικά διευρυμένο πολιτισμικό πλαίσιο. Πρακτικά, θα εστιάσουμε στη σημειολογική εξέταση αυτού που μπορεί να θεωρηθεί ως η επικρατούσα νεωτερική πολιτισμική φόρμα της διατήρησης, όπως καταγράφεται σε διεθνώς ακτινοβολούντες φορείς ευρείας πληροφόρησης, διεθνής συμβάσεις και λοιπούς πολιτισμικούς πομπούς. Αναγνωρίζοντας ότι μεθοδολογικά, αυτή είναι ίσως μία τυπική προσέγγιση ενός τέτοιου ζητήματος, σημειώνεται ότι αυτό θα λειτουργήσει μονάχα ως βάση για μία εναλλακτική μεθοδολογία διερεύνησης.

Εξετάζοντας το ζήτημα ως προς διαφορετικά χωρικά συγκείμενα με κοινούς παρονομαστές, μπορούμε να λάβουμε υπόψιν μας τις γεωπολιτικές συνθήκες των τελευταίων δεκαετιών και να το τοποθετήσουμε και εντός του κλίματος αυτού που ονομάζεται 'παγκοσμιοποίηση'. Η αφομοίωση πολιτισμικών συστημάτων διατήρησης και ανάδειξης κληρονομιάς, μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος ενός αναγκαίου αυτοκαθορισμού σε μία οικουμενική πραγματικότητα, όπου η συμμετοχή στο όλον προϋποθέτει την, πανομοιότυπων παραμέτρων, ιδιαιτερότητα του μέρους. Είναι λοιπόν ασφαλές να θεωρήσουμε ότι ένα τέτοιο αξιακό σύστημα απέκτησε λόγο ύπαρξης σε πολλά διαφορετικά πλαίσια, διατηρώντας ορισμένες σταθερές.

Κλείνοντας, σημειώνεται ότι οι μεταπολεμικοί θεσμικά κατοχυρωμένοι σχηματισμοί κρατών καθιστούν δυνατή την άρρητη επιβολή οικουμενικών πολιτικών, οι οποίες περιλαμβάνουν πλήθος πολιτισμικών προβολών. Με τον μετέπειτα Χάρτη της Βενετίας (1964), καθώς και όλες τις μεταγενέστερες σχετικές συμβάσεις, να μετατρέπουν την 'παγκόσμια έκκληση' της Χάρτας των Αθηνών (1931) του σε 'οικουμενική επιταγή' και να ορίζουν την έννοια της 'παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς', μπορούμε να μιλάμε για τη μετατροπή ενός τοπικού δικαιώματος διατήρησης σε μία υπερτοπική υποχρέωση.

Με βάση τα παραπάνω, ξεπερνάμε και τεκμηριωμένα πλέον την ανάγκη αγκίστρωσης από ένα χωρικά ορισμένο παράδειγμα, τουλάχιστον για το πρώτο μέρος της εργασίας. Πρακτικά μεταφέρουμε για λίγο τη συζήτηση για τη λειτουργία της πολιτισμικής κληρονομιάς, από τα σημεία επιτέλεσής της, στα σημεία ξεκάθαρης προβολής της.

i.ii. Σημεία εστίασης

Συνεχίζοντας, παρότι δεν υπάρχει αυστηρός γεωγραφικός περιορισμός, και πάλι λόγω της κλίμακας του εγχειρήματος, κρίνεται θεμιτή και αναγκαία η σημείωση κάποιων σημείων εστίασης στις αναζητήσεις μας, με στόχο να κινηθούμε πιο ελεύθερα σε ένα σχετικά μικρό κομμάτι του εξαιρετικά ευρέος ζητήματος της πολιτισμικής διατήρησης.

Σε πρώτη φάση λοιπόν, θα περιορίσουμε τη συζήτηση σε περιπτώσεις διατήρησης κτισμάτων ενός σχετικά πρόσφατου παρελθόντος. Κρίνεται ότι τέτοιες περιπτώσεις δύνανται να προβάλλουν μία αρκετά άμεση σύνδεση του εκάστοτε παροντικού κοινωνικού συνόλου με τα παρελθοντικά συγκείμενα που παρήγαγαν τόσο το εκάστοτε κτίσμα, όσο και τη συνθήκη διατήρησής του. Πρακτικά έτσι εξασφαλίζεται ότι κάθε υποκείμενο έχει μικρή απόσταση, χρονολογικά αλλά και από άποψη πολιτισμικής ταύτισης, από τη στιγμή όπου μία εμπρόθετη αξιολόγηση μετατρέπει ένα κτίσμα σχεδόν 'συνηθισμένο' - δεδομένου ότι είναι πρόσφατα ανεγερμένο- σε κάτι άξιο της μονιμότητας.

Αντιθέτως, κρίνεται ότι περιπτώσεις αξιολόγησης αρχαιοτήτων ή προνεωτερικών κτισμάτων, τα οποία δεν ανήκουν χρηστικά στον όποιο δομημένο ιστό και δε συνδέονται άμεσα σε ένα πρόσφατο παρελθόν με το κοινωνικό σύνολο, δημιουργούν ένα άλλο είδος συνθήκης, στα όρια μίας υπερβατολογικής προσέγγισης του απρόσιτου παρελθόντος. Η διερεύνηση περιπτώσεων που ενέχουν τη μετατροπή ενός μη αξιοδοτημένου μέρους της πραγματικότητας σε πολιτισμική κληρονομιά, θα φέρει πιθανότατα πιο ξεκάθαρα στην επιφάνεια τη πολυπλοκότητα που αναζητούμε να μελετήσουμε.

i.iii. Χρονολογικό πλαίσιο

Προχωρώντας, τίθεται το ζήτημα της χρονολογικής πλαισίωσης των ερωτημάτων. Είναι αναγνωρίσιμο ότι η ξεκάθαρα νεωτερική υπόσταση της ιδεολογίας της διατήρησης την τοποθετεί σε μία διαρκή δοκιμασία με επάλληλα παρόντα¹, καθιστώντας τη διερεύνησή της πάντα επίκαιρη. Στη προκειμένη, όπως αναφέρθηκε, οι αρχικές ανησυχίες που οδήγησαν στη παρούσα εργασία προέκυψαν ακριβώς μέσα από την αμφισβήτηση της όποιας αναμενόμενης λειτουργίας της στο παροντικό πλαίσιο. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο της εισαγωγής, επιχειρήθηκε μία πρώτη πλαισίωση αναγνώρισης της θέσης ορισμένων προβληματισμών στο πρώτο τέταρτο του 21ου αιώνα. Προβλήθηκαν κάποιες πτυχές της παροντικής πραγματικότητας που κρίνεται ότι βάλλουν τη λειτουργία προϋπαρχόντων χαρακτηριστικών του αξιακού συστήματος της διατήρησης, όπως έχει επιχειρηθεί να κληροδοτηθούν μαζί με την πολιτισμική κληρονομιά που πλαισίωσαν.

Παρότι λοιπόν η ερευνητική μας σκοπιά είναι ξεκάθαρα τοποθετημένη στο παρόν της συγγραφής της εργασίας, κρίνεται ότι έχει νόημα να συμπεριλάβουμε μία υποτυπώδη διερεύνηση των χαρακτηριστικών που κρίνονται ως βαλλόμενα όπως εξελίχθηκαν σε ένα πρόσφατο παρελθόν, πέραν των σύγχρονων ρητών εκφράσεών τους, ακόμα και εάν αυτά έχουν αποτελέσει σχεδόν αποκλειστικά εννοιολογικές ανακυκλώσεις. Καλούμαστε να ερμηνεύσουμε την εννοιολογική τους πορεία ώστε να αναγνώσουμε καλύτερα την θέση τους – ή την απουσία τους – στο παρόν. Τα χαρακτηριστικά αυτά λοιπόν, με δεδομένο ότι εστιάζουμε στη πρόσφατη κληρονομιά, κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθούν σε ένα εύρος ρητής και θεσμοθετημένης ιδεολογικής συνέχειας σχεδόν ενός αιώνα, αν θεωρήσουμε τη 'Χάρτα των Αθηνών για την Αποκατάσταση των Ιστορικών Μνημείων' του 1931 μία πρώτη εγγραφή μίας ρητά οικουμενικής διάστασης του αξιακού συστήματος της διατήρησης, το οποίο θα μπορούσε να αφορά και 'νεότερα μνημεία' ενός προσεχούς παρόντος.

ii. Η σχηματοποίηση της αναμενόμενης λειτουργίας σε επίπεδο εννοιολογικών ορισμών

Αφού τοποθετήσαμε σε ορισμένα πλαίσια τις σημειολογικές σχέσεις που θα συζητηθούν, θα περάσουμε στην αναζήτηση μίας σχηματοποιημένης προσέγγισης της αναμενόμενης λειτουργίας του διατηρητέου κτίσματος.

Προτού προβληθούν ορισμένες εγγραφές που καθορίζουν την λειτουργία του διατηρητέου κτίσματος σε μορφές Λόγου θεσμικού επιπέδου, μία πρώτη κίνηση που μπορεί να γίνει είναι να αναζητηθούν ορισμένα δείγματα ορισμών σχετικών εννοιών. Αυτά θα βοηθήσουν να σχηματίσουμε μία εικόνα της επιθυμητής λειτουργίας του διατηρητέου τμήματος του δομημένου περιβάλλοντος, όπως αυτή έχει προβληθεί στο ευρύ πολιτισμικό συγκείμενο που κινούμαστε, όχι ως συνειδητή προώθηση μίας συνθήκης προς εφαρμογή, αλλά ως - θεωρούμενο ως- κατεστημένο πολιτισμικό στοιχείο. Θα εξετάσουμε λοιπόν διάφορους

1 Ο Miles Glendinning στο κείμενό του *'The Conservation Movement: A Cult of the Modern Age'* (2003) υπογραμμίζει ότι ενώ πρακτικά ενέργειες διατήρησης κτισμάτων είχαν εμφανιστεί από τον 15ο αιώνα, η ιδεολογία της διατήρησης κτισμάτων ως πολιτισμικά αγαθά απέκτησε υπόσταση μετά το Διαφωτισμό, εξελισσόμενη σταθερά και λαμβάνοντας ώθηση από τη συνεχή συνδιαλλαγή του ανθρώπου με την αόριστη 'πρόοδο'.

ενοσιολογικούς ορισμούς και στη περίπτωση που οι αποκλίσεις είναι μικρές, θα θεωρήσουμε ότι κυριαρχούν ορισμένες κοινές αποδεκτές παραδοχές για τον ορισμό της έννοιας.

Για να ξεκινήσουμε από μία βάση, θα επιλέξουμε το πιο κοντινό χρονολογικά και γεωγραφικά παράδειγμα ως προς την παρούσα έρευνα· η έννοια της λέξης ‘διατηρητέο’ ορίζεται από τον Γ.Μπαμπινιώτη στη τελευταία έκδοση του Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας ως ‘αυτό που είναι επιβεβλημένο να συντηρηθεί, να διασωθεί από τη φθορά’ καθώς και ως ‘το κτίσμα που έχει κηρυχθεί ως μνημείο της πολιτιστικής κληρονομιάς με αποτέλεσμα να απαγορεύεται η κατεδάφιση του και να επιβάλλεται η συντήρησή του’. Αξιοποιώντας αυτόν τον ορισμό που αποτελεί ανάκλαση της επίσημης ενοσιοδότησης του διατηρητέου κτίσματος στον ελλαδικό τουλάχιστον χώρο, μπορούμε εύκολα να απομονώσουμε τρεις λέξεις-κλειδιά: ‘επιβεβλημένο’, ‘μνημείο’ και ‘κληρονομιά’. Η πρώτη αφορά σε ένα θεσμικό/νομικό πλαίσιο που καθορίζει την μονιμότητα των κτισμάτων, η δεύτερη στην λειτουργία τους ως φορέων μνήμης και η τρίτη, η πιο σύνθετη της τριάδας, αφορά σε μία δικαιοματική απόδοση της ορισμένης αξίας των διατηρητέων κτισμάτων στον περιβάλλοντα πληθυσμό.

Αναζητώντας δείγματα πιο κοντά στο σημείο παραγωγής της ιδεολογίας της διατήρησης και σε διαφορετικά χρονολογικά πλαίσια, ίσως προσφέρει στην έρευνά μας να πλησιάσουμε το γαλλικό πολιτισμικό συγκείμενο επομένως και τη γαλλική γλώσσα, ανασύροντας νοηματοδοτήσεις εννοιών από διαφορετικές εποχές. Η επιλογή αυτή γίνεται συνειδητά, έχοντας υπόψιν ότι η ακτινοβολία του γαλλικού πολιτιστικού συγκειμένου κατά τον 20ο αιώνα ήταν καθοριστική, ειδικά στα *trentes glorieuses* κατά τα οποία δομήθηκε η θέση των μνημείων στη μεταπολεμική νεωτερικότητα². Επιλέγεται λοιπόν να αναζητηθούν λήμματα για τους όρους *monument*, *patrimoine*, *conservation*, *préservation* καθώς και για το γαλλικό αντίστοιχο του όρου διατηρητέο κτίσμα σε λεξικά της *lingua franca* του μεγαλύτερου μέρους του 20ου αιώνα σε αυτό που ονομάστηκε Δυτικός κόσμος.

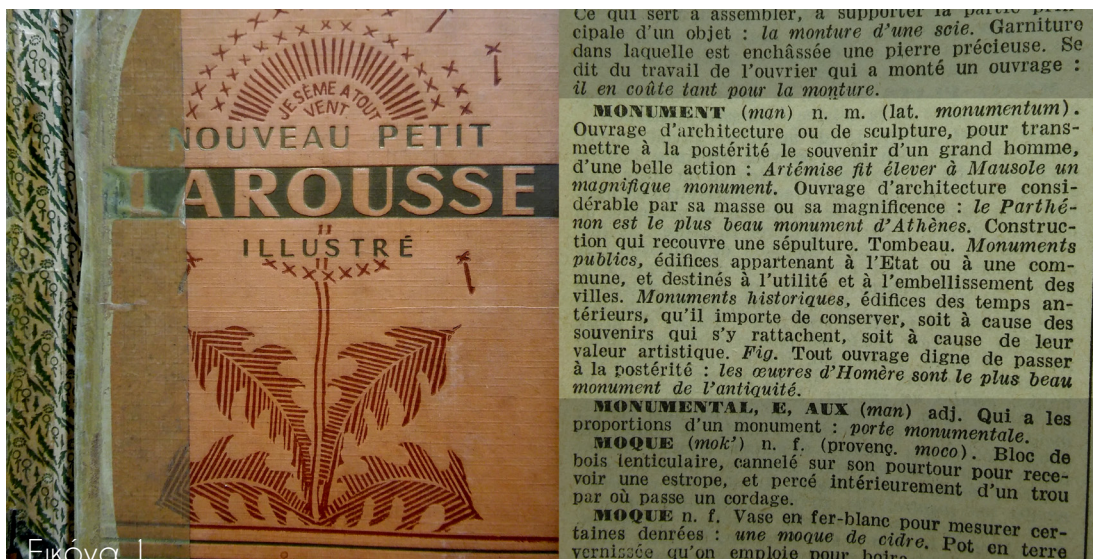
Στη 5η έκδοση της *Nouveau Petit Larousse* του 1948, η αναζήτηση των όρων *édifice classé / inscrit / répertorié* (διατηρητέο κτίσμα) δεν έφερε αποτέλεσμα, οι λέξεις *patrimoine* (κληρονομιά) *préservation* και *conservation* αντίστοιχα δεν αναφέρονταν στην πολιτισμική κληρονομιά, αλλά κρίθηκε ικανό δείγμα προς καταγραφή ο ορισμός της λέξης *monument*. Όπως βλέπουμε στην εικόνα 1, μεταξύ των ορισμών για το *monument* (μνημείο), όρου που ετυμολογικά προέρχεται από το λατινικό *monumentum* με ρίζα το *monere* (θυμίζω) και που πρακτικά σημαίνει φορέας μνήμης, συμπεριλαμβάνονται στοιχεία που κατασκευάζονται για να εξυπηρετήσουν εξ αρχής τη διατήρηση ως προς τη μνήμη συγκεκριμένων προσώπων/γεγονότων, στοιχεία που συνοδεύουν ταφικές εγκαταστάσεις και στοιχεία που αποδίδονται από το Κράτος για τον καλλωπισμό περιοχών. Οι ορισμοί που ενδιαφέρουν όμως τη παρούσα έρευνα είναι ο δεύτερος ‘*ouvrage d’architecture considerable par sa masse ou sa magnificence*’ (έργο αρχιτεκτονικής αξιοσημείωτο για τον όγκο του [τη μάζα του αλλά με την έννοια του μεγέθους] ή την υπεροχή του)³, και αυτός που μπαίνει για την ειδική περίπτωση *Monuments historiques*, ‘*édifices des temps antérieurs, qu’il importe de con-*

2 Glendinning, M. (2013). *The conservation movement: a history of architectural preservation: antiquity to modernity*. London: Routledge, σ.264.

3 Όλες οι μεταφορές από τη γαλλική στην ελληνική γλώσσα που εντοπίζονται στο κείμενο γίνονται σε ελεύθερη μετάφραση από τον συγγραφέα

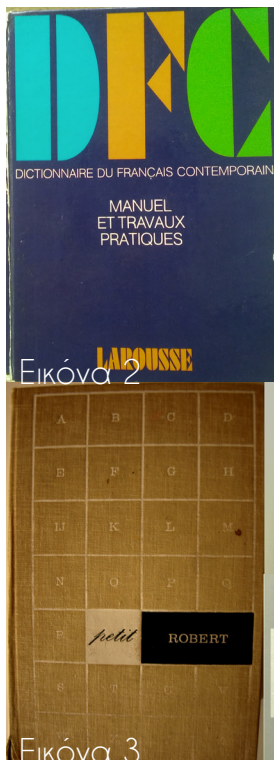
server, soit à cause des souvenirs qui s'y rattachent, soit à cause de leur valeur artistique'
 (κτίρια προηγούμενων καιρών, που είναι σημαντικό να διατηρηθούν, είτε λόγω αναμνήσεων σχετικών με αυτά, είτε λόγω της καλλιτεχνικής τους αξίας). Στη μία περίπτωση μιλάμε για αξιοδότηση αρχιτεκτονικής, με μεταλλασσόμενα ανά εποχή κριτήρια όπως η υπεροχή, ενώ στην άλλη διαβάζουμε περί σημαντικότητας της διατήρησης παρελθοντικών κτισμάτων, λόγω αναμνηστικών στοιχείων ή καλλιτεχνικής αξίας, και πάλι αναφερόμενοι σε αυθαίρετους ή τουλάχιστον διαρκώς μεταλλασσόμενους παράγοντες, αλλά φανερώνοντας τον έλεγχο της χρονικότητας κατά τη διαφύλαξη αναμνήσεων. Εξετάζοντας λοιπόν τη λέξη *monument* ως προς τα νοήματα που σχετίζονται με την έρευνά μας, βλέπουμε πρακτικά ότι αναφερόμαστε μονάχα στην αξιοδότηση που περιβάλλει ένα διατηρητέο κτίσμα, χωρίς να αναφερόμαστε στο θεσμικό πλαίσιο, εξ ου και η 'σημαντικότητα' προβάλλεται χωρίς την έννοια της επιβολής. Απουσιάζει δε η ξεκάθαρη σύνδεση με το κοινωνικό πλαίσιο, όπως άλλωστε και η ίδια η λέξη 'κληρονομιά' η οποία και την ενέχει. Θα μπορούσαμε ήδη να ανιχνεύσουμε την ανεξαρτησία μίας πρώιμης ιδεολογίας διατήρησης από τη μαζική απεύθυνση, κάτι που αργότερα δεν υποστηρίζεται ρητά αλλά συνεχίζει να διαφαίνεται.

Προχωρώντας από δείγματα εντός των πιθανών απόψεων της Χάρτας των Αθηνών σε δείγματα της περιόδου που ακολούθησε τον ορισμό του Χάρτη της Βενετίας, θα αναζητήσουμε τους ίδιους σχετικούς όρους σε δύο γαλλικά λεξικά των αρχών της δεκαετίας του 1970.

Εικόνα 1

Ξεκινάμε από ένα δείγμα και πάλι από τη Librairie Larousse, το 'Dictionnaire du français contemporain' έκδοση του 1971. Ομοίως με την άλλη έκδοση, η ακριβής έννοια του διατηρητέου δεν εμφανίζεται με τη μορφή *édifice classé / inscrit / répertorié*, ούτε οι όροι ξεχωριστά συνδέονται με τη πολιτισμική διατήρηση στους ορισμούς τους. Συνεχίζοντας, ενώ οι όροι *conservation* και *préservation* δεν αναφέρονται καθόλου στη διατήρηση πολιτισμικής κληρονομιάς, ένα παράδειγμα που δίνεται μετά τον γενικό ορισμό περί προστασίας από φθορά είναι '*La conservation des souvenirs*' (η διατήρηση των ενθυμίων). Εκεί που παρατηρούμε τη πρώτη σημαντική αλλαγή είναι στους ορισμούς της λέξης '*patrimoine*', όπου ο δεύτερος που δίνεται την περιγράφει ως '*Bien commun d'une collectivité, d'un groupe humain, de l'humanité considéré comme un heritage transmis par les ancêtres*', σε ελεύθερη μετάφραση 'Κοινό αγαθό μίας κοινότητας, μιας ανθρώπινης ομάδας, της ανθρωπότητας, που θεωρείται κληρονομιά που μεταδίδεται από τους προγόνους' (εικ.2). Βλέπουμε πως χρησιμοποιούνται έννοιες όπως 'θεωρείται', διαχωρίζοντας πιθανές περιπτώσεις συγκροτήσεων υποκειμένων, από μικρές κοινότητες έως την ανθρωπότητα. Αντίστοιχα, στον ορισμό της έννοια του 'monument' βλέπουμε μία σύμπτυξη των διαφορετικών εννοιών που συναντήσαμε νωρίτερα στον εξής ορισμό: '*Ouvrage d'architecture ou de sculpture, remarquable par son intérêt esthétique, historique, religieux, ou par sa masse*' ('Έργο της αρχιτεκτονικής ή της γλυπτικής, αξιοσημείωτο για το αισθητικό, ιστορικό, θρησκευτικό ενδιαφέρον του ή για τον όγκο του').

Εικόνα 2

Εικόνα 3

qui a perdu sa nationalité, sans en acquérir légalement une autre : *Nombre d'exilés politiques sont devenus des apatrides.*

patrimoine [patrimwan] n. m. 1° Ensemble des biens de famille reçus en héritage : *Dilapider le patrimoine maternel.* — 2° Bien commun d'une collectivité, d'un groupe humain, de l'humanité considéré comme un héritage transmis par les ancêtres : *Les œuvres littéraires sont le patrimoine de l'univers.* ♦ **patrimonial, e, aux adj.** (sens 1) : *Biens patrimoniaux.*

1. patron, onne [patrō, -on] n. 1° Personne qui dirige une entreprise industrielle ou commerciale : *Le patron d'une usine* (syn. : **CHIEF D'ENTREPRISE, DIRECTEUR**). *La patronne du restaurant est à la caisse.* — 2° Pop. *La patronne, la maîtresse de la maison.* ♦ **patronal, e, aux adj.** Se dit de ce qui concerne le patron, les patrons : *Un syndicat patronal.*

patron n. m. (1160; lat. *patronus*). — 1° Ouvrage d'architecture, de sculpture, destiné à perpétuer le souvenir de qqn, qch. *Monument commémoratif*; arc de triomphe, colonne, trophée, etc. — *Monument funéraire*, élevé sur une sépulture. V. Mausolée, sépulture, stèle, stoep, tombeau, tumulus. — *Monument aux morts*, élevé à la mémoire des morts d'une même communauté, ou victimes d'une même catastrophe. *Monument aux morts de la guerre de 1914-18.* ♦ 2° Édifice, pierre dressée ou morceau de pierres, qui a une valeur religieuse, symbolique. *Science des monuments antiques.* V. Archéologie. *Monuments mégalithiques, préhistoriques.* ♦ 3° Rare. Ce qui conserve ou exalte le souvenir d'une personne, d'une chose; ce qui sert de document, d'archives. ♦ 4° *Cour.* Édifice remarquable par son intérêt archéologique, historique ou esthétique. V. *Bâtiment*, construction, édifice, palais. *Monument historique, classe*, *Monument public.* ◊ (*Fam.*) Objet énorme. *Cette armoire est un véritable monument.* ♦ 5° *Fig. et littér.* Œuvre imposante, vaste, digne de durer. « *L'Encyclopédie est un monument d'absurdité* » (BAINVILLE).

MONUMENT [mɔnyɔmɑ̃] n. m. (980; lat. *monumentum*). — 1° Ouvrage d'architecture, de sculpture, destiné à perpétuer le souvenir de qqn, qch. *Monument commémoratif*; arc de triomphe, colonne, trophée, etc. — *Monument funéraire*, élevé sur une sépulture. V. Mausolée, sépulture, stèle, stoep, tombeau, tumulus. — *Monument aux morts*, élevé à la mémoire des morts d'une même communauté, ou victimes d'une même catastrophe. *Monument aux morts de la guerre de 1914-18.* ♦ 2° Édifice, pierre dressée ou morceau de pierres, qui a une valeur religieuse, symbolique. *Science des monuments antiques.* V. Archéologie. *Monuments mégalithiques, préhistoriques.* ♦ 3° Rare. Ce qui conserve ou exalte le souvenir d'une personne, d'une chose; ce qui sert de document, d'archives. ♦ 4° *Cour.* Édifice remarquable par son intérêt archéologique, historique ou esthétique. V. *Bâtiment*, construction, édifice, palais. *Monument historique, classe*, *Monument public.* ◊ (*Fam.*) Objet énorme. *Cette armoire est un véritable monument.* ♦ 5° *Fig. et littér.* Œuvre imposante, vaste, digne de durer. « *L'Encyclopédie est un monument d'absurdité* » (BAINVILLE).

MONUMENTAL, ALE, AUX [mɔnyɔmɑ̃tal, ɔ]. *adv.* (1806; de *monument*). ♦ 1° Qui a un caractère de grandeur majestueuse. V. *Grand, imposant.* « *Le pin a quelque chose de monumental.* »

monument [mɔnyɔmɑ̃] n. m. 1° Ouvrage d'architecture ou de sculpture, remarquable par son intérêt esthétique, historique, religieux, ou par sa masse : *Un monument aux morts de la guerre. Les monuments de la Grèce antique. Visitez les principaux monuments de la ville : la cathédrale, l'hôtel de ville, le musée* (syn. : **ÉDIFICE**). *Cette église est classée monument historique* (= sa conservation est assurée par une protection spéciale). *Le monument le plus ancien est ici l'amphithéâtre romain* (syn. : **CONSTRUCTION**). — 2° *Monument funéraire*, ouvrage élevé sur la sépulture de quelqu'un. — 3° Œuvre dont l'importance et les dimensions sont considérables. *Le dictionnaire de Littré et le Larousse du XIXe siècle sont les monuments de la littérature.*

montrer n. m. *Monreur d'ours*, celui qui montre des ours dressés dans un spectacle.

monument [mɔnyɔmɑ̃] n. m. 1° Ouvrage d'architecture ou de sculpture, remarquable par son intérêt esthétique, historique, religieux, ou par sa masse : *Un monument aux morts de la guerre. Les monuments de la Grèce antique. Visitez les principaux monuments de la ville : la cathédrale, l'hôtel de ville, le musée* (syn. : **ÉDIFICE**). *Cette église est classée monument historique* (= sa conservation est assurée par une protection spéciale). *Le monument le plus ancien est ici l'amphithéâtre romain* (syn. : **CONSTRUCTION**). — 2° *Monument funéraire*, ouvrage élevé sur la sépulture de quelqu'un. — 3° Œuvre dont l'importance et les dimensions sont considérables. *Le dictionnaire de Littré et le Larousse du XIXe siècle sont les monuments de la littérature.*

PATRIMOINE

(DANTON). — *Honneur et patrie* : devise de certains régiments. — *Pour la patrie* (Cf. *Pro patria*). ◊ Lieu (ville) où l'on est né. *Clermont-Ferrand est la patrie de Pascal.* ♦ 2° (1835). *La patrie de la poésie, de l'art* : le pays où fleurissent l'art, la poésie. « *À Venise, patrie des brumes* » (FLAUB.).

PATRIMOINE [patrimwan] n. m. (1160; lat. *patrimonium* « héritage du père » (*patēr*)). ♦ 1° Biens de famille, biens que l'on a hérités de ses ascendants. V. *Fortune, héritage, propriété. Maintenir, accroître, dilapider, engoltrer le patrimoine paternel.* ♦ 2° *Dr.* « L'ensemble des droits et des charges d'une personne, appréciables en argent » (PLANIOL). ♦ 3° (1829). Ce qui est considéré comme un bien propre (V. *Apanage*), comme une propriété transmise par les ancêtres. « *Respectez les œuvres! C'est le patrimoine du genre humain* » (R. ROLLAND). ◊ Biol. *Le patrimoine héréditaire de l'individu, l'ensemble des caractères héréditaires.*

PATRIMONIAL, ALE, AUX [patrimɔnjal, ɔ]. *adj.* (1380; lat. *patrimonialis*). *Hist.* ou *Dr.* Qui constitue un patrimoine, fait partie d'un patrimoine. *Seigneurie patrimoniale* : attachée à la possession d'une terre. — *Dr.* *Droits patrimoniaux, charges patrimoniales* : ayant un caractère pérenne.

PATRIMONIALEMENT [patrimɔnjalmɑ̃]. *adv.* (1788; de *patrimonial*). *Dr.* À titre de patrimoine.

PATRIOTARD, ARDE [patʁijɔtɑʁ, ard(a)]. *n. et adj.* (1904; de *patriote*). Qui affecte un patriotisme exagéré, exclusif, chauvin.

PATRIOTE [patʁijɔt]. *n. et adj.* (1460; bas lat. *patriota*).

Συνεχίζουμε με ένα παράδειγμα του 1973 από άλλο εκδοτικό οίκο, το 'Petit Robert' από τις εκδόσεις SNL. Εν μέρει δεν παρατηρούνται μεγάλες αλλαγές καθώς και πάλι δεν υπάρχει ξεχωριστό λήμμα για το 'διατηρητέο κτίσμα', ούτε κάποια υποσημείωση στα ρήματα *classer*, *inscrire* ή *répertorier*, ενώ τα ρήματα *conserver* και οι όροι *conservation* και *préservation* πάλι δεν αναφέρονται στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Παρόλα αυτά, αυτό αλλάζει εν μέρει στις υπόλοιπες αναζητήσεις. Η λέξη *patrimoine* αναφέρεται και εδώ στη πολιτισμική κληρονομιά, απλώς όχι άμεσα. Συγκεκριμένα, ο τρίτος ορισμός που δίνεται είναι '*Ce qui est considéré comme un bien propre, comme une propriété transmise par les ancêtres*' (Αυτό που θεωρείται ως καθαρή ιδιοκτησία [πιθανότατα μεταφορικά ως προς την εντοπιότητά του], όπως μία ιδιοκτησία που μεταδίδεται από τους προγόνους), ο οποίος μόνος του δεν αναφέρεται ξεκάθαρα στην έννοια του πολιτισμού. Το παράδειγμα όμως που δίνεται στη συνέχεια αφορά ακριβώς αυτό (εικ.3): '*Respectez les oeuvres! C'est la patrimoine du genre humain*' ('Σεβαστείτε τα έργα! Είναι η κληρονομιά του ανθρώπινου είδους').

Σε τέτοιες περιπτώσεις, αξίζει να παρατηρείται πόσο στενά συνδεδεμένος είναι ο όρος της δικαιωματικής ιδιοκτησίας με αυτόν της πολιτισμικής κληρονομιάς, τόσο ώστε ορισμοί και παραδείγματά τους να μπορούν να απομονωθούν και να φέρουν άλλα νοήματα. Τέλος, στο λήμμα για τον όρο *monument*, αφού αποδώσει την έννοια σχετικά με την κατασκευή προς διατήρηση στη μνήμη όπως π.χ. τάφους, καθώς και την ξεχωριστή αναφορά σε αρχαιότητες, δίνει τον εξής ορισμό: '*Édifice remarquable par son intérêt archéologique, historique ou esthétique [...] Monument historique, classé*' ('Κτίριο αξιοσημείωτο για το αρχαιολογικό, ιστορικό ή αισθητικό του ενδιαφέρον' [...]) Μνημείο ιστορικό, ταξινομημένο').

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 λοιπόν οι έννοιες που εξετάζουμε μας αφήνουν την απόγνωση αναγνώρισης ενός αξιακού συστήματος που αποδίδει στην πραγματικότητα μία αδιαμφισβήτη αξία, η οποία παρόλα αυτά συνοδεύεται από μία άμεση σύνδεση με το κοινωνικό σύνολο. Επαναλαμβανόμενες έννοιες όπως *remarquable* (αξιοσημείωτο) και *intéret* (ενδιαφέρον) διαφέρουν από τις λέξεις *valeur* (αξία) και *magnificence* (υπεροχή) που εμφανίστηκαν στο πρώτο δείγμα, τοποθετώντας εξαρχής το κοινωνικό σύνολο στη συνάρτηση, δεδομένου ότι δεν αναφέρονται σε μία a priori αξία. Αντίστοιχα, ο όρος '*bien commun*' αποδίδει στην έννοια της κληρονομιάς μία αδιαμφισβήτητη αξιολόγηση από το κοινωνικό της περιβάλλον, και η σύνδεση με τον όρο '*bien propre*' προβάλλει την δυνατότητα της κοινωνίας να έχει κάτι σαν ιδιοκτησιακά δικαιώματα πάνω στην πολιτισμική κληρονομιά.

Το τελευταίο από αυτά τα παραδείγματα βρίσκεται δύο δεκαετίες μετά, στο 'Le Dictionnaire de notre temps' από τον οίκο Hachette, σε έκδοση του 1993. Η πρώτη έντονη διαφοροποίηση είναι ότι, παρότι δεν υπάρχει ξεχωριστό λήμμα για το 'διατηρητέο κτίσμα' ως *édifice classé / inscrit / répertorié*, ο πέμπτος ορισμός του ρήματος *classer* είναι 'Classer un monument, le faire entrer dans la catégorie des monuments historiques protégés par l'État' δηλαδή 'να ταξινομείς ένα μνημείο, να το εντάσσεις στην κατηγορία των ιστορικών μνημείων, προστατευόμενων από το Κράτος' (εικ.4). Εμφανίζεται η έννοια της διατήρησης σε συνοδεία του θεσμικού πλαισίου που την εξασφαλίζει, με το 'κράτος' - με κεφαλαίο το αρχικό γράμμα - να καθιστά εκτός πλαισίου κάθε απόπειρα αμφισβήτησης. Κυριότερα όμως, φαίνεται η διαδικασία του χαρακτηρισμού ενός κτίσματος ως διατηρητέου να έχει ενσωματωθεί στο γαλλικό πολιτισμικό πλαίσιο, σε σημείο του να έχει επηρεάσει το νόημα της λέξης *classer* (ταξινομώ).

Συνεχίζοντας, οι όροι *conservation* και *préservation* δεν αναφέρονται καθόλου στο ζήτημα της διατήρησης, αλλά οι όροι *patrimoine* και *monument* μπορούν να μας δώσουν την εικόνα μίας ενδιαφέρουσας εννοιολογικής εξέλιξης, τουλάχιστον σε επίπεδο δείγματος. Ο τρίτος ορισμός της λέξης *patrimoine* είναι 'Ce qui constitue le bien, l'héritage commun', που σε ελεύθερη μετάφραση είναι 'Αυτό που αποτελεί/καθορίζει/καθιστά το αγαθό, την κοινή κληρονομιά'. Η διττή έννοια του ρήματος *constituer*, κάτι που ορίζει ένα μέρος της πραγματικότητας και που χωρίς αυτή την ενέργεια δεν θα υφίστατο, το καθιστά την ιδανική επιλογή επεξήγησης του τρόπου που διενεργεί η κληρονομιά. Αυτός ο ορισμός, ίσως όχι εμπρόθετα, διαφέρει με τους προηγούμενους σημειολογικά. Τοποθετεί την κληρονομιά σε θέση ελέγχου του τι ορίζεται ως κοινό αγαθό, ενώ όλοι οι προηγούμενοι ξεκινούσαν και τελείωναν στην ενέργεια του κοινωνικού συνόλου ως φαινομενικά καθοριστικό παράγοντα.

Κλείνοντας και το τελευταίο δείγμα, η λέξη *monument* φαίνεται να διατηρεί παρόμοιο ορισμό με αυτό των προηγούμενων δεκαετιών, στον οποίο ορίζεται είτε ως κατασκευή προς τη μνημόνευση, είτε μεταφορικά ως ένδειξη σημαντικότητας, είτε ως την περίπτωση που μας αφορά: 'Édifice, ouvrage considéré pour sa grandeur, sa valeur ou sa signification (religieuse, esthétique, historique)' (κτίσμα, έργο που χαρακτηρίζεται για το μέγεθος, την αξία ή τη σημασία του [θρησκευτική, αισθητική, ιστορική]). Η κύρια διαφορά που εντοπίζεται αφορά τη λέξη *signification*, η οποία, όπως και η ελληνική λέξη 'σημασία', αποδίδεται ως αποτέλεσμα νοηματοδότησης ή/και αξιολόγησης. Κοινώς, και πάλι χωρίς να διακρίνεται αν είναι αποτέλεσμα πρόθεσης, ο τελευταίος ορισμός ανοίγει ένα παράθυρο προς μία πολλαπλότητα στη θέαση του μνημείου, που για κάποιους ίσως χαρακτηρίζεται από την αποδοχή μίας αδιαμφισβήτητης αξίας, ενώ για άλλους ίσως σχετίζεται με μία πιο ελεύθερη προβολή νοημάτων.

Η αναδρομή σε λεξικά της γαλλικής γλώσσας καταλήγει σε ένα παρόν όπου οι ορισμοί αναζητούνται πλέον πιο συχνά στην αγγλική γλώσσα και όχι σε φυσικούς τόμους ερμηνειών, αλλά σε αξιοδοτημένα ως προς την εγκυρότητά τους websites. Η έννοια του *listed building* που σημαίνει 'ταξινομημένο κτίσμα', δηλαδή διατηρητέο κτίσμα, μπορεί να συναντηθεί καθαυτή και κατά αυτόν τον τρόπο, ερχόμαστε ένα βήμα πιο κοντά στους προβληματισμούς μας.

HACHETTE LE DICTIONNAIRE DE NOTRE TEMPS

1993

LANGUE FRANÇAISE - NOMS PROPRES

- Développements encyclopédiques
- Conjugaisons
- Évolution de la langue
- Étymologies remarquables
- Mots nouveaux
- Vocabulaire francophone
- Panorama de l'Europe
- Atlas mondial en couleurs

ministère public par laquelle il est
aux poursuites pénales.

classer v. tr. [1] 1. Ranger, distribuer par classes, par catégories. *Classer les plantes.* 2. Mettre dans un certain ordre. *Classer par ordre alphabétique.* 3. Attribuer un rang, une catégorie à. *Classer qqn au premier rang.* 4. Fam. *Classer qqn le juger dès le premier contact, ou*

de manière définitive. 5. *Classer un monument, le faire entrer dans la catégorie des monuments historiques protégés par l'État.* 6. Fig. *Classer une affaire, ne pas lui donner suite.* 7. v. pron. *Se classer parmi* : être dans la catégorie de. *Il se classe parmi les grands spécialistes de cette matière.*

classeur. **euse** n. 1. n. m. Porte-

n. **patrilocal, ale, aux** adj. ETHNOL Se dit d'un mode de résidence qui impose aux couples de venir habiter, après le mariage, dans la famille du père du mari. Ant. *matrilocal.*

dit adj. **patrimoine** n. m. 1. Biens que l'on a hérités de son père et de sa mère; biens de famille. *Gérer le patrimoine familial.* 2. DR Ensemble des biens, des charges et des droits d'une personne évaluables en argent. 3. Fig. Ce qui constitue le bien, l'héritage commun. *Le patrimoine artistique d'un pays.* 4. BIOL *Patrimoine héréditaire, génétique* : génotype.

patrimonial, ale, aux adj. DR Relatif au patrimoine (sens 1 et 2). *Biens*

monture n. f. 1. *Monture* animal que l'on utilise pour se faire porter. - Prov. *Qui veut voyager loin ménage sa monture.* 2. Pièce qui sert à maintenir la partie principale d'un objet ou à faire tenir ensemble ses parties constitutives. *Monture d'un diamant, de lunettes. Monture de parapluie, son armature métallique.*

monument n. m. 1. Ouvrage d'architecture ou de sculpture édifié pour conserver la mémoire d'un homme illustre ou d'un grand événement. *Monument funéraire (tombeau, mausolée, etc.). Monument aux morts (d'une guerre).* 2. Édifice, ouvrage considéré pour sa grandeur, sa valeur ou sa signification (religieuse, esthétique, historique, etc.). *Monuments de l'Antiquité.* - *Monument historique* : V. *classer* (sens 5). 3. Fig. *Œuvre considérable par ses dimensions ou ses qualités. Les*

monuments de l'art, de la littérature. 4. Fam. *Personne, chose de vastes proportions. C'est un monument de muscles.* - *Plaisant Son intervention a été un monument de sottise.*

Για να μην απομακρυνθούμε πολύ από το ιδιαίτερο πλαίσιο που διαγράφει ο θεσμός των λεξικών ως χρονικά αγκυρωμένων εκρο εννοιών, θα κάνουμε ένα γρήγορο ενδεικτικό πέρασμα από τους διαδικτυακούς τόπους κάποιων γνωστών λεξικών της αγγλικής γλώσσας. Στο Oxford Dictionary, στο λήμμα *listed* συναντούμε την εξής εννοιοδότηση '(of a building in the UK) officially designated as being of architectural or historical importance and having protection from demolition or major alterations', και στο αντίστοιχο διαδικτυακό Cambridge Dictionary συναντούμε ένα παρόμοιο 'a building of great historical or artistic value that has official protection to prevent it from being changed or destroyed'. Στη μία περίπτωση έχουμε '(περί ενός κτιρίου στο Ηνωμένο Βασίλειο) επίσημα ορισμένο ως φέρον αρχιτεκτονικής και ιστορικής σημαντικότητας και προστατευόμενο από κατεδάφιση ή έντονες τροποποιήσεις' και στην άλλη 'κτίριο μεγάλης ιστορικής ή καλλιτεχνικής αξίας που έχει επίσημη προστασία για να αποφευχθεί η αλλαγή ή η καταστροφή του'. Προφανώς ο πρώτος ορισμός διαφέρει από τον δεύτερο κυρίως λόγω των τριών πρώτων λέξεων 'officially designates as', καθώς δεν χαρακτηρίζεται από την άκριτη αποδοχή μίας αξίας, αλλά σε γενικές γραμμές αποδίδεται ένα παρόμοιο νόημα.

Βλέπουμε όμως ότι και στις δύο περιπτώσεις, η λέξη *heritage* (κληρονομιά) απουσιάζει από τους ορισμούς. Παρότι είναι γεγονός ότι, για ποικίλους λόγους, στο αγγλοσαξονικό πολιτισμικό πλαίσιο αντιμετωπίζεται με διαφορετικό τρόπο η έννοια της κληρονομιάς από

ότι στην ηπειρωτική Ευρώπη, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι δύο ορισμοί προσπαθούν να εστιάσουν σε μία προσέγγιση που να μην υπονοεί τη δικαιωματική προσέγγιση των αντικειμένων διατήρησης. Όπως και να έχει, στο δείγμα που εξετάζουμε, το οποίο αποτελείται από δύο εξαιρετικά επισκέψιμες πηγές εννοιολογικών ορισμών μίας σύγχρονης *lingua franca*, δεν τίθεται ούτε καν συνοδευτικά η σχέση του διατηρητέου κτίσματος με το κοινωνικό σύνολο. Έτσι, έμμεσα γίνεται ένας διαχωρισμός που αποτελεί μία από τις κεντρικές υποθέσεις της παρούσας εργασίας: ότι το θεσμικό πλαίσιο της διατήρησης δεν σχετίζεται απαραίτητως άμεσα με κοινωνικές τάσεις.

Σε αυτό το σημείο, παρότι δεν επιχειρείται μία ακόμα σχεδόν παρωχημένη παρουσίαση της αντικατάστασης των υλικών μέσων πληροφόρησης με ψηφιακά, θα περάσουμε στον τελευταίο σταθμό παροχής εννοιολογικών ορισμών. Θα αναζητήσουμε την έννοια 'διατηρητέο κτίσμα' σε έναν ιστότοπο ο οποίος δομήθηκε ώστε να γεφυρώνει τον, άλλοτε προερχόμενο αποκλειστικά από συγκεκριμένα κοινωνικά τμήματα, τομέα της 'έγκυρης' γνώσης, με τη φύση του διαδικτύου ως ανοιχτό σύστημα παραγωγής και μετάλλαξης της πληροφορίας. Ο ιστότοπος για τον οποίο μιλάμε είναι η Wikipedia, και είναι πάντα έγκυρος και έγκαιρος, καθώς είναι ανοιχτός σε αλλαγές που ελέγχονται από εκατομμύρια επισκέπτες και πιθανούς μετατροπείς κάθε στιγμή.

Παρουσιάζει ενδιαφέρον ότι στην ελληνική γλώσσα, ο όρος 'διατηρητέο κτίσμα' δεν περιλαμβάνει λήμμα στη Wikipedia, γεγονός που δηλώνει το λιγότερο ότι κανείς δεν έχει αποπειραθεί να το δημιουργήσει. Αντίθετα, στην αγγλική και τη γαλλική γλώσσα υπάρχει ο όρος, στη μία περίπτωση ως *listed building* και στην άλλη ως μέρος της παρουσίασης του όρου *Monument Historique*. Σημειώνεται ότι και στις δύο περιπτώσεις, απουσιάζει παντελώς οποιαδήποτε έκφραση ιδεολογικής θέσης ως προς το ζήτημα, με τα λήμματα απλώς να περιγράφουν το θεσμικό πλαίσιο σε έναν σχεδόν τεχνοκρατικό τόνο. Πρακτικά λοιπόν, βλέπουμε ότι δεν εγγράφεται κάποια κοινωνική ζήτηση για τη διατήρηση τμημάτων του κτισμένου περιβάλλοντος σε ένα φορέα που αντιπροσωπεύει την ελεύθερη διαμόρφωση σε μία λογική *bottom-up* λόγου.

Σε αυτό το σημείο θα τονίσουμε ότι τα δείγματα που εξετάζουμε δεν παρουσιάζουν ούτε κάποιου είδους ξεκάθαρη γραμμική εξέλιξη, ούτε επιχειρούν να εκπροσωπήσουν ολιστικά ένα τόσο πολύπλευρο ζήτημα. Η επιλογή των δειγμάτων βασίζεται στην υπόθεση ότι διάφορα κέντρα ή πομποί του πολιτισμού είναι ικανοί δειγματοδότες στις συνθήκες των τελευταίων εκατό χρόνων. Μία τέτοιου τύπου εξέταση της εγγραφής του συσχετισμού του εννοιολογικού πλαισίου της διατήρησης με το κοινωνικό σύνολο και της παρουσίας ή όχι αναφοράς στο θεσμικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη σχέση των παραπάνω, επιτελεί έναν πολύ απλό στόχο: την ανάδειξη ορισμένων παραδοχών που έχουν προβληθεί τόσο ώστε να συνοδεύουν ρητά τους ορισμούς των σχετικών εννοιών.

Γενικότερα όμως, ως στόχος παραμένει η σχηματοποίηση ορισμένων χαρακτηριστικών που θα διευκολύνουν την προβολή των σχετικών προβληματισμών, για αυτό και θα περάσουμε και στη παρουσίαση και ανάλυση αποσπασμάτων από κάποιες διεθνείς συμβάσεις που θα σκιαγραφήσουν ακόμα καλύτερα τη πολιτισμική φόρμα που εξετάζουμε.

iii. Η σχηματοποίηση της αναμενόμενης λειτουργίας σε επίπεδο διεθνών χαρτών και διακηρύξεων

Η προβολή της διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς ως οικουμενική αξία έχει υποστηριχθεί από πολλών ειδών λόγους, αλλά κρίνεται ότι η ισχύς διεθνών συμβάσεων, διακηρύξεων, συνεδρίων, χαρτών κ.τ.λ. τις τοποθετεί στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας. Προφανώς και το αποτέλεσμα οποιουδήποτε διεθνούς συνεδρίου δεν μπορεί να θεωρηθεί πομπός έκφρασης μίας οικουμενικά κατεστημένης ιδεολογίας. Διεθνείς συμβάσεις σχετικές με τη πολιτισμική κληρονομιά, όπως ισχύει και για άλλα αξιακά συστήματα, μπορούν εύκολα να αναγνωστούν ως κεντρικοποιημένες υφαρπαγές της εξουσίας και της ευθύνης ορισμού αξιών από αυτοανακηρυχθέντες ως 'οικουμενικούς' φορείς. Αυτοί όμως είναι ικανοί να επηρεάσουν υποκείμενα σε διαφορετικά τοπικά συγκείμενα και μάλιστα αποτελεσματικότερα, για ποικίλους λόγους. Τέτοιες διεθνείς συμβάσεις έχουν συχνά αποτελέσει τον- προς ανεμπόδιστη εφαρμογή- σχεδιασμό θεσμικά κατοχυρωμένων παραδοχών, οι οποίες εν καιρώ έχουν γίνει μέρη διαφορετικών πραγματικοτήτων και σε ιδεολογικό επίπεδο.

Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, το αξιακό σύστημα της διατήρησης δύναται να έχει διαδοθεί σε θεσμικό επίπεδο στο πλαίσιο νεωτερικών φαινομένων πολιτισμικής μίμησης, ενώ η ιδεολογία που το συνοδεύει έχει προβληθεί ως επικρατούσα ή καίρια μέσω φαινομενικών συνασπισμών απέναντι από εξίσου φαινομενικούς κοινούς εχθρούς, όπως για παράδειγμα η έλλειψη ελέγχου της χρονικότητας (βλ. εισαγωγή). Ένα διεθνές συνέδριο που φέρει στον τίτλο του έναν στόχο είναι ίσως ικανό από μόνο του να καταστήσει *πραγματική* την ανάγκη επίτευξής του, με τον ίδιο τρόπο που η υφαρπαγή της λέξης 'διεθνές' μπορεί να προσδώσει οικουμενική ισχύ, ακόμα και αν αντιπροσωπεύει μικρό ποσοστό των εθνών του πλανήτη ανά περίπτωση. Κάπως έτσι προβάλλονται αξίες που στηρίζονται σε φαντασιακά θεμέλια ενός παγκόσμιου τόπου, ενώ η τοπικότητα γίνεται σχεδόν βίαια οικουμενική.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα περάσουμε σε μία σύντομη ανάλυση του λόγου τριών διακηρύξεων, οι οποίες προβάλλονται μέχρι τις μέρες μας ως καθοριστικής ιστορικής σημασίας. Αυτές είναι η Χάρτα των Αθηνών για την αποκατάσταση των ιστορικών μνημείων του 1931, η Χάρτα της Βενετίας για τα Μνημεία από το ICOMOS του 1964 και η Σύμβαση για την Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά από την UNESCO του 1972. Κρίνεται ότι μετέπειτα αντίστοιχες διακηρύξεις όπως π.χ. η ευρωπαϊκή Διακήρυξη του Άμστερνταμ του 1975, η Χάρτα της Ουάσιγκτον για τις Ιστορικές Πόλεις του 1987 και οι Αρχές του Δουβλίνου για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς του 2011, κινούνται σε γενικές γραμμές στα ήδη δομημένα αξιακά και ιδεολογικά πλαίσια, αλλάζοντας μονάχα το αντικείμενο εστίασης.

Θα ακολουθήσει η παράθεση επιλεγμένων αποσπασμάτων των τριών διακηρύξεων όπως διατίθενται διαδικτυακά στην αγγλική γλώσσα, μαζί με την ελεύθερη μετάφρασή τους από τον συγγραφέα και την ανάλυση του λόγου τους.

iii.i. Χάρτα των Αθηνών

Η Χάρτα των Αθηνών για την αποκατάσταση των ιστορικών μνημείων του 1931 μπορεί να αναφέρεται κυρίως στη διατήρηση κτισμάτων προερχομένων από σχετικά μακρινά παρελθόντα, αλλά δομεί ξεκάθαρα και αρκετά νωρίς ιστορικά την οικουμενική διάσταση της ιδεολογίας της διατήρησης που καθόρισε ήδη από τότε την ιδεολογία διατήρησης κτισμάτων πιο πρόσφατων παρελθόντων. Αποτελεί το απόφθεγμα του 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων, αλλά θα δούμε ότι δεν περιορίστηκε σε ζητήματα τεχνικής φύσεως, ενώ τα αποσπάσματα που θα παρατεθούν αφορούν κυρίως το ιδεολογικό πλαίσιο της διατήρησης και την αναμενόμενη λειτουργία των κτισμάτων σε εννοιολογικό επίπεδο.

Το πρώτο κεφάλαιο ονομάζεται ‘Doctrines. General Principles’, ο τίτλος του οποίου μεταφράζεται σε ‘Δόγματα. Γενικές Αρχές’ και ο οποίος προοικονομεί μία στάση πίστης σε ορισμένες αξίες. Σε αυτό περιλαμβάνεται το εξής απόσπασμα:

The Conference recommends that the occupation of buildings, which ensures the continuity of their life, should be maintained but that they should be used for a purpose which respects their historic or artistic character.

Το Συνέδριο προτείνει η χρήση των κτισμάτων, η οποία διασφαλίζει τη συνέχεια της ζωής τους, να διατηρείται αλλά αυτή να συντελεί σε έναν σκοπό που να σέβεται τον ιστορικό ή καλλιτεχνικό χαρακτήρα τους.⁴

Δύο πράγματα είναι εμφανή σε αυτό το απόσπασμα· αφενός είναι ξεκάθαρο ότι στη δεδομένη αναγνωρίζεται ότι η αξιολόγηση των κτισμάτων έρχεται και ‘προσβάλλει’ μία υπάρχουσα κατάσταση με ιστορική συνέχεια, κάτι που συνοδεύεται από την προτροπή να υπάρξει η κατάλληλη ρύθμιση ώστε η προσβολή αυτή να μην έχει αρνητικό αντίκτυπο. Η πρόταση ξεκινάει σχεδόν υπονοώντας ότι το *occupation* του κάθε κτίσματος- λέξη η οποία μεταφράζεται και ως ‘κατάληψη’ εκτός από απασχόληση και χρήση- είναι κάτι που θα αντικαθίστατο με την ‘κατάληψή’ τους από τη χρηστική κενότητα ενός μνημείου. Αυτή η αναμενόμενη συνθήκη είναι που πιθανότατα καθιστά καίρια την επισήμανση ότι θα συνεχιστεί να έχει χρήση το κτίσμα.

Αφετέρου, είναι εξίσου εμφανές ότι, για τους υπογράφοντες, ο σεβασμός των αξιών που προβάλλονται προέχει της προϋπάρχουσας κατάστασης, με δυνατότητα μίας πιο βίαιης προσβολής της. Βλέπουμε ότι η κληρονομιά θα πρέπει από τη μία να μην αποξενώσει τους κληρονόμους, αλλά ταυτόχρονα αν δεν την αντιμετωπίζουν ήδη όπως προβλέπεται, θα πρέπει να συμμορφωθούν ώστε να το κάνουν. Ίσως είναι από τις πλέον ξεκάθαρες εκφράσεις του ιδεολογικού χάσματος μεταξύ κοινωνικού και θεσμικού πλαισίου, και ας εμφανίζεται πολύ πριν αυτό εκδηλωθεί εντονότερα. Το γεγονός ότι η συνείδηση αυτού του χάσματος εκφράζεται από τη μία όχθη του, και μάλιστα από αυτή που θέτει το χάσμα ως πρόβλημα εξ αρχής αναζητώντας από τους απέναντι να το διασχίσουν, προοικονομεί μάλλον επιτυχώς ότι η πλήρης γεφύρωση δεν θα επερχόταν ούτε 90 χρόνια μετά.

4 Όλες οι μεταφορές από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα που εντοπίζονται στο κείμενο γίνονται σε ελεύθερη μετάφραση από τον συγγραφέα

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο που αφορά διαχειριστικά και νομικά πλαίσια, έχοντας κάνει ήδη μία αναφορά σε ένα 'σχετικό δικαίωμα' στην ιδιοκτησία, προχωράει σε μία πρώτη ρητή σύνδεση με το κοινωνικό πλαίσιο:

Consequently, while approving the general tendency of these measures, the Conference is of opinion that they should be in keeping with local circumstances and with the trend of public opinion, so that the least possible opposition may be encountered, due allowance being made for the sacrifices which the owners of property may be called upon to make in the general interest.

Κατά συνέπεια, το Συνέδριο, παρότι εγκρίνει τη γενική τάση των μέτρων αυτών, είναι της άποψης ότι αυτά πρέπει να συμβαδίζουν με τις τοπικές συνθήκες και με την τάση της κοινής γνώμης, ώστε να συναντάται η λιγότερη δυνατή προβολή αντίθεσης, λαμβάνοντας δεόντως υπόψιν τις θυσίες που οι ιδιοκτήτες ακινήτων ενδέχεται να κληθούν να κάνουν προς το γενικό συμφέρον.

Σε αυτό το απόσπασμα ενισχύεται η έννοια της 'προσβολής' μίας υπάρχουσας κατάστασης, παρουσιάζοντας ότι ενδέχεται να παρουσιαστούν αντίθετες στάσεις. Προωθείται η διάθεση διαχείρισης τέτοιων πιθανοτήτων μέσω μίας προσπάθειας ένταξης στο εκάστοτε χρονολογικά και τοπολογικά καθορισμένο πολιτισμικό συγκείμενο. Πέραν του πρακτικού ζητήματος μίας κεντροποιημένης διακήρυξης προς οικουμενική προβολή, η οποία ομολογουμένως θα αποκτούσε διαφορετικές ανακλάσεις σε διαφορετικά σημεία προβολής, βλέπουμε και πάλι ότι η προσαρμογή τοποθετείται σε δεύτερο χρόνο από τις αξίες που προωθούνται.

Η έκφραση 'συμβαδίζω με' (in keeping) απέχει από το 'συνδιαμορφώνεται με', ενώ θα μπορούσε κανείς να αναμένει και ένα σκέτο 'διαμορφώνεται από', με δεδομένο ότι οι παραπάνω εναλλακτικές προτάσεις ακολουθούνται όπως και η πρωτότυπη από τις λέξεις 'το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο', στο οποίο εξάλλου απευθύνεται το αποτέλεσμα της διακήρυξης. Σε αυτό το σημείο διαφαίνεται και πάλι ο σταθερά αστάθμητος παράγοντας στο σύστημα της διατήρησης, ιδιαίτερα εμφανής στο παράδειγμα της Αθήνας που θα χρησιμοποιηθεί στο δεύτερο μέρος της εργασίας: η σύγκρουση του θεσμικού με το ιδιοκτησιακό καθεστώς. Συνεχίζοντας, το απόσπασμα κλείνει επικαλούμενο την έννοια της 'θυσίας' και του 'κοινού συμφέροντος', δηλώνοντας και πάλι ότι υπάρχει a priori η αξία της διατήρησης η οποία υπερνικά το προσωπικό συμφέρον επικαλούμενη ένα συλλογικό.

Εκτός αυτού όμως αναγνωρίζεται έμμεσα και ένας από τους προβληματισμούς σε σχέση με τη χρονικότητα αλλά και τη σχέση με το κοινωνικό πλαίσιο, οι οποίοι παρουσιάστηκαν στην εισαγωγή. Στην περίπτωση που το απόσπασμα δεν αναφέρεται αποκλειστικά σε πρακτικές αποκατάστασης αλλά και στο ρόλο που αποδίδεται στα διατηρητέα κτίσματα, μπορούμε να δούμε ότι τίγεται το ζήτημα ενός μεταλλασσόμενου συγκεκριμένου που θα πρέπει σε κάθε επάλληλο παρόν να αποδέχεται ως μέρος του ένα αποκρυσταλλωμένο τμήμα του κτισμένου περιβάλλοντος.

Τα επόμενα τέσσερα κεφάλαια παρουσιάζουν κυρίως τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθούνται κατά την αποκατάσταση σε τεχνικό και αισθητικό επίπεδο. Ενώ το ζήτημα

του 'σεβασμού της αισθητικής', ως μέρος μίας προσέγγισης του παρελθόντος με παροντικές προβολές, θα μπορούσε να αναπτυχθεί αντίστοιχα, επιλέγεται να μην επεκταθούμε σε διερεύνηση ακόμα πιο αόριστων εννοιών. Στο έβδομο κεφάλαιο, που αφορά την διεθνή διάσταση του ζητήματος σε επίπεδο συνεργασίας των κρατών, αφού προβάλλεται η διατήρηση ως ζήτημα οικουμενικής και πανανθρώπινης αξίας, προχωράει στο υποκεφάλαιο που αφορά το ρόλο της εκπαίδευσης στο σεβασμό των μνημείων και σημειώνεται:

Recommends that educators should urge children and young people to abstain from disfiguring monuments of every description and that they should teach them to take a greater and more general interest in the protection of these concrete testimonies of all ages of civilisation.

Συνιστά οι εκπαιδευτικοί να παροτρύνουν τα παιδιά και τους νέους να απέχουν από κάθε τύπου παραμόρφωση των μνημείων και να τους διδάξουν να εκφράζουν ένα μεγαλύτερο και γενικότερο ενδιαφέρον για την προστασία αυτών των αδιαμφισβήτητων μαρτυριών όλων των εποχών του πολιτισμού.

Είναι δεδομένο ότι μία τέτοια παρότρυνση μπορεί να ερμηνευθεί ως προώθηση μίας συγκεκριμένου τύπου παιδείας αλλά και ως σωφρονισμός με την, για πολλούς δεδομένη, χειραγωγική του έννοια. Ο τρόπος θέασης μίας τέτοιας κίνησης είναι και πάλι θέμα πίστης ή όχι σε ένα αξιακό σύστημα, το οποίο αξίζει ή όχι να διαδοθεί στους άπιστους. Το γεγονός ότι οι μη εκπαιδευμένοι νεαροί προβάλλονται ως δυνητικοί βέβηλοι προτού καν συζητηθεί η πιθανή αδιαφορία τους είναι αρκετά σημαντικό, ακόμα και αν αναφέρεται μόνο σε ατυχή σενάρια μη στοχευμένου βανδαλισμού ή πιθανές τροποποιήσεις κτισμάτων από τους μελλοντικούς κατοίκους.

Με ένα απότομο χρονολογικό άλμα σε διάφορες περιοχές όπου οι κοινωνικές συνθήκες ωθούν νέους και νέες σε οποιοδήποτε τύπου βανδαλισμούς σε διατηρητέα κτίσματα/ αγάλματα/δημόσια τοπόσημα⁵, ή σε αντίστοιχες περιπτώσεις κατεδαφίσεων λόγω ιδιωτικού συμφέροντος, μπορούμε εύκολα να θεωρήσουμε ότι η *a priori* αξία της διατήρησης παραμένει πιο κοντά στη θεσμική εξουσία παρά στο ευρύτερο κοινωνικό σώμα. Σε ένα χρονολογικό πλαίσιο σχεδόν οχτώ δεκαετιών, η αποκάλυψη μίας 'πανανθρώπινης' αξίας δεν έχει ολοκληρωθεί επιτυχώς και η διατήρηση δεν έχει πάρει αντίστοιχα τη μορφή μίας μαζικής και σταθερής *bottom-up* διεκδίκησης.

Η Χάρτα κλείνει στο έβδομο κεφάλαιο με μία διάθεση διατήρησης της κεντρικότητας του 'Συνεδρίου', όπου κάθε χώρα εκτός του να κρατά επίσημο αρχείο με κάθε χαρακτηρισμό διατηρητέου και να το δημοσιεύει, παροτρύνεται να καταθέτει αντίγραφα των δημοσιεύσεων στο International Museums Office (Διεθνές Γραφείο Μουσείων). Αυτό μπορεί να μην αφορά το ιδεολογικό σχήμα που ερευνούμε καθαυτό, αλλά αποτελεί μία πρώτη έκφραση

5 Ο Αριστοτέλης Δημητρακόπουλος, Αναπλ. Καθηγητής Αρχιτεκτονικού και Αστικού Σχεδιασμού στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, σε πρόσφατη εισήγησή του, παρουσίασε την Αθήνα ως πεδίο βανδαλισμού του πρόσφατου παρελθόντος της, αναφερόμενος σε περιπτώσεις όπου ξηλώνονται μαρμάρινες επενδύσεις κτιρίων, νεοκλασικών και μη, για να εκτοξευθούν κατά αστυνομικών δυνάμεων. Η ασβεστολιθική τους σύνθεση του επέτρεψε να το παραλληλίσει με έναν αντίστοιχα μονάχα φαινομενικό σεβασμό προς τη πολιτισμική κληρονομιά, με το ξήλωμα αρχαιοτήτων τον 19ο αιώνα, το οποίο έφερνε στην επιφάνεια την εργαλειακή θέαση των τμημάτων του παρελθόντος.

της δυνατότητας απομάκρυνσης της αξιολόγησης του συστήματος διατήρησης από το σημείο όπου αυτό επιτελείται, καθιστώντας τους περιβάλλοντες πολίτες υποκείμενους σε υπερτοπικές αξιολογήσεις, επομένως και όχι σε πραγματικό έλεγχο της λειτουργίας αυτού.

iii.ii. Χάρτα της Βενετίας

Προχωράμε στη Χάρτα της Βενετίας του 1964, όπως ονομάστηκε το αποτέλεσμα του 2ου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων το οποίο και υιοθετήθηκε από την ICOMOS το 1965. Η επίσημη ονομασία της ήταν 'Διεθνής Χάρτα για τη Διατήρηση και την Αποκατάσταση Μνημείων και Μνημειακών Σύνολων' και ήδη, με το 'μνημειακά σύνολα' – το οποίο στην αγγλική εκδοχή ήταν sites, μία λέξη που μπορεί να περιλαμβάνει διαφόρων τύπων σύνολα κληρονομιάς προς διατήρηση – βλέπουμε μία διεύρυνση των σημείων στόχευσης, η οποία διατρέχει όλο το κείμενο.

Το κείμενο ξεκινάει με μία αναπλαισίωση των στόχων σε ένα παροντικό συγκεκριμένο που προβάλλεται να έχει ανάγκη, καθήκον και κέρδος από την επίτευξή τους.

Imbued with a message from the past, the historic monuments of generations of people remain to the present day as living witnesses of their age-old traditions. People are becoming more and more conscious of the unity of human values and regard ancient monuments as a common heritage. The common responsibility to safeguard them for future generations is recognized. It is our duty to hand them on in the full richness of their authenticity.

Εμποτισμένα με ένα μήνυμα από το παρελθόν, τα ιστορικά μνημεία, προερχόμενα από σειρές γενεών ανθρώπων, παραμένουν ως τις μέρες μας ως ζωντανοί μάρτυρες των παραδόσεων τους από άλλες εποχές. Οι άνθρωποι συνειδητοποιούν όλο και παραπάνω την ενότητα των ανθρώπινων αξιών και αντιμετωπίζουν τα αρχαία μνημεία ως κοινή κληρονομιά. Αναγνωρίζεται η κοινή ευθύνη να τα προστατεύσουν για μελλοντικές γενιές. Είναι καθήκον μας να τους τα μεταφέρουμε με όλο τον πλούτο της αυθεντικότητάς τους.

Η πρώτη πρόταση ξεκινάει με μία επίκληση στον υπερβατολογικό χαρακτήρα που συχνά αποκτούν οι φορείς μνήμης. Το απρόσιτο παρελθόν δύναται να αποκτήσει αξία ακριβώς λόγω του απρόσιτου του χαρακτήρα, μία αξία που μεταφέρει στα σημεία που καθιστούν δυνατή τη πρόσβαση σε αυτό. Πέραν όμως αυτής της βασικής σημειολογικής αναγωγής της σπανιότητας σε αξία, τα μνημεία φαίνεται να παίζουν και επιβεβαιωτικό ρόλο, όταν στο ίδιο παιχνίδι μπαίνουν οι ήδη αξιοδοτημένες άυλες παραδόσεις, με τα διατηρητέα κτίσματα να μπορούν να τις επικυρώσουν ως μάρτυρές τους. Οι παραδόσεις, όπως και τα μνημεία, κατευθείαν προβάλλουν τη σχέση της κληροδότησης ως μέσο μίας δικαιωματικής χωροχρονικής εδραίωσης της κάθε γενιάς μετά την επόμενη.

Πέραν όμως αυτού, στην ίδια νοηματικά πυκνή πρόταση ίσως παρουσιάζεται ως αξία και η δυνατότητα επιβίωσης των εν λόγω κτισμάτων. Φαίνεται σαν η δυνητική αιωνιότητα να καθιστά τον 'ζωντανό μάρτυρα' άξιο όχι μόνο ως τεκμήριο, αλλά και ως δυναμικό

σύμβολο της αφήφησης της ανθρώπινης περατότητας, ως στοιχείο που ο καιρός και όσοι το συνάντησαν δεν κατάφεραν να καταστρέψουν. Τέλος, μπορούμε να αφουγκραστούμε και τη σημασία που έχει η αξιολόγησή των μνημείων από πολλαπλές παρελθοντικές γενιές, σαν να δημιουργείται προστιθέμενη αξία για κάθε γενιά που το εκτίμησε αρκετά ώστε να μην το καταστρέψει, και ας ενδέχεται να το αγνόησε ή να το διατηρούσε κάτω από τη στάθμη του εδάφους.

Μία πρόταση 20 λέξεων στη δεδομένη γέννησε 200 λέξεις για την ανάλυση των παραδοχών που κρίνεται ότι προβάλλονται. Είναι ξεκάθαρο ότι σε σχέση με το προηγούμενο συνέδριο, ο λόγος έχει πυκνώσει εννοιολογικά και ότι οι πομποί του υποθέτουν ως κατεστημένα πολλά σημεία της ιδεολογίας της διατήρησης.

Στη συνέχεια, μία τέτοιου τύπου υπόθεση ή/και γενίκευση προβάλλεται ρητά αυτή τη φορά. Υποστηρίζεται ότι ο 'σωφρονισμός' των ανθρώπων, όπως παρουσιάστηκε στην ανάλυση του λόγου της Χάρτας των Αθηνών, βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη, αλλά φέρει αποτελέσματα. Οι άνθρωποι προβάλλεται ότι αποκτούν 'συνείδηση' μιας a priori συνθήκης, κατά την οποία οι ίδιοι φέρουν εν αγνοία τους κοινές αξίες με όλο το ανθρώπινο είδος και μοιράζονται υπερτοπικά την ίδια δικαιωματική σχέση με όλες τις τοπικές πολιτισμικές κληρονομίες. Όπως έχει ήδη σημειωθεί, η προβολή μιας γενίκευσης από έναν αξιολογημένο φορέα που φαινομενικά εκφράζει υπερτοπικά κατεστημένα, ίσως αρκεί για να ορίσει κάθε τοπική διαφορετικότητα ως εξαίρεση, ακόμα και αν οι εξαιρέσεις αποτελούν την πλειονότητα. Έτσι, η φαινομενική ενότητα που παρουσιάζεται μεταφράζεται στη συνέχεια αυτόματα σε κοινή ευθύνη διαφύλαξης, παρακάμπτοντας γρήγορα το αίσθημα της επιθυμίας και εστιάζοντας στο αίσθημα της ευθύνης, το οποίο δεν απαιτεί απαραίτητως κάποια πρωτοβουλιακή διάσταση από τα υποκείμενα που το αποδέχονται.

Το απόσπασμα κλείνει με την επίκληση στην αξία της κληροδότησης καθαυτής, αναφερόμενο στους μελλοντικούς κληρονόμους. Στο χειρότερο σενάριο, γίνεται επίκληση σε έναν ιδιοτελή προβολικό αλτρουισμό, υποστηρίζοντας ότι οι σημερινοί κληρονόμοι πρέπει να είναι καλοί κληρονόμοι για να γίνουν καλοί κληροδοτές για τους μελλοντικούς κληρονόμους, αφού οι ίδιοι ήταν τυχεροί να έχουν καλούς κληροδοτές.

Προχωρώντας λίγο πιο κάτω στην εισαγωγή, οι σύεδροι σημειώνουν μία πρόταση που μπορεί να ερμηνευθεί με πολλούς τρόπους, ακριβώς πριν διεκδικήσουν την επανεξέταση και την επαναπλαισίωση του περιεχομένου της Χάρτας των Αθηνών, η οποία το 1964 είχε ήδη περάσει ολόκληρη τη δεύτερη τριαντακονταετία του 20ου αιώνα. Αναφερόμενοι στις προγενέστερες κινήσεις και προσπάθειες διάδοσης των αξιών και θεσμοθέτησης της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς γράφουν:

Increasing awareness and critical study have been brought to bear on problems which have continually become more complex and varied.

Η αύξηση της πληροφόρησης και της κριτικής μελέτης έχει φέρει στην επιφάνεια προβλήματα που σταδιακά γίνονται όλο και πιο πολύπλοκα και ποικίλα.

Αυτή η πρόταση θα μπορούσε να παρουσιάζει ότι, με τη πάροδο των ετών και τη διάδοση του κινήματος, γίνονται εμφανή περισσότερα σημεία ανάγκης ενεργών κινήσεων προς τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Παρόλα αυτά, γίνεται λόγος για περισσότερα *προβλήματα*, τα οποία μάλιστα είναι πιο πολύπλοκα και πιο ποικίλα. Αν το ζήτημα ήταν ποσοτικό, δηλαδή αν απλώς ήταν περισσότερα τα δυνητικά μνημεία σε ανάγκη διατήρησης και αποκατάστασης, τα προβλήματα για τα οποία γίνεται λόγος θα ήταν απλώς 'περισσότερα'.

Το γεγονός ότι είναι πιο πολύπλοκα και ποικίλα, εκτός και αν η συζήτηση αναφέρεται στιγμιαία αποκλειστικά σε κατασκευαστικά ζητήματα αποκατάστασης και ανάγκης ανάπτυξης νέων τεχνολογιών, δηλώνει ότι το σύστημα της διατήρησης κατά τη διάδοσή του έχει βρει κάποιων ειδών κοινωνικές αντιστάσεις – αντιστάσεις για τις οποίες προβάλλει ανησυχία η Χάρτα των Αθηνών. Όπως είχε προβλεφθεί ήδη από το 1931, η κοινωνική αντίδραση στη προσβολή της ρέουσας κανονικότητας είναι πιθανό να προκάλεσε ποικίλα και πολύπλοκα προβλήματα σε όσους διεκδικούσαν την αβίαστη αποκρυστάλλωση τμημάτων του κτισμένου περιβάλλοντος. Τα μη αναμενόμενα αποτελέσματα φαίνεται ότι κατέστησαν αναγκαία την επικαιροποίηση της Χάρτας των Αθηνών. Αξίζει να σημειωθεί ότι και η τελευταία τριαντακονταετία του 20ου αιώνα χαρακτηρίστηκε από εξίσου πολύπλοκα και ποικίλα προβλήματα σε πολλές χώρες, παρόλες τις διατάξεις που ακολούθησαν.

Η Χάρτα της Βενετίας παρουσιάζεται μετά την εισαγωγή σε 16 άρθρα, τα οποία χωρίζονται σε έξι κατηγορίες. Ορισμοί, Συντήρηση, Αποκατάσταση, Ιστορικά σύνολα/τοποθεσίες (sites), Ανασκαφές και τέλος Έκδοση.

Στη πρώτη κατηγορία 'Ορισμοί' συγκροτείται εκ νέου το τι δύναται να κριθεί άξιο της διατήρησης, διευρύνοντας το προϋπάρχον φάσμα και ορίζοντας καλύτερα τις παραμέτρους αξιοδότησης. Παρατίθενται όλα τα άρθρα προς σχολιασμό της κατηγορίας στο σύνολό της:

DEFINITIONS

Article 1.

The concept of a historic monument embraces not only the single architectural work but also the urban or rural setting in which is found the evidence of a particular civilization, a significant development or a historic event. This applies not only to great works of art but also to more modest works of the past which have acquired cultural significance with the passing of time.

Article 2.

The conservation and restoration of monuments must have recourse to all the sciences and techniques which can contribute to the study and safeguarding of the architectural heritage.

Article 3.

The intention in conserving and restoring monuments is to safeguard them no less as works of art than as historical evidence.

ΟΡΙΣΜΟΙ

Άρθρο 1

Η έννοια του ιστορικού μνημείου αφορά όχι μονάχα το μοναδιαίο αρχιτεκτονικό έργο αλλά επίσης το αστικό ή αγροτικό περιβάλλον εντός του οποίου μπορεί να βρεθούν αποδείξεις ενός συγκεκριμένου πολιτισμού, μίας σημαντικής εξέλιξης ή ενός ιστορικού γεγονότος. Αυτό αφορά όχι μόνο μεγάλα έργα τέχνης αλλά και πιο ταπεινά έργα του παρελθόντος που έχουν αποκτήσει πολιτισμική σημασία με το πέρασμα του χρόνου.

Άρθρο 2

Η συντήρηση και αποκατάσταση των μνημείων πρέπει να προσφεύγουν σε όλες τις επιστήμες και τις τεχνικές που μπορούν να συμβάλλουν στη μελέτη και τη διαφύλαξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Άρθρο 3

Η πρόθεση να συντηρηθούν και να αποκατασταθούν μνημεία αφορά τη διαφύλαξη τους όχι λιγότερο ως έργα τέχνης από ότι ως ιστορικά τεκμήρια.

Ξεκινάμε με την επισήμανση ότι ο τίτλος της κατηγορίας είναι κάπως άστοχος, ειδικά όσον αφορά το 2ο άρθρο. Το 1ο άρθρο διευρύνει τις δυνατότητες διατήρησης, τοποθετώντας στο στόχαστρό της συμπλέγματα κτιρίων, δημόσιους χώρους αλλά και μη αστικά περιβάλλοντα, ενώ καθορίζει ότι ο λόγος αξιοδότησής τους μπορεί να κυμαίνεται από την αισθητική υπεροχή τους έως την καθαρά εργαλειακή αντιμετώπισή τους ως τεκμήρια. Είναι γενικότερα φανερό ότι η έννοια του μνημείου ανοίγεται πλέον ρητά σε ποικίλους συνδυασμούς αντικειμένων προς διατήρηση και συνοδευουσών νοηματοδοτήσεων.

Θα είχε αρκετό ενδιαφέρον να διερευνηθεί ο τρόπος που μεταπολεμικά η ιδεολογία της διατήρησης επηρεάστηκε από τις τάσεις που επαναπροσδιόρισαν την ανθρωπολογία, τη κοινωνιολογία και γενικότερα τις ανθρωπιστικές επιστήμες. Στη δεδομένη όμως μπορούμε να εστιάσουμε μονάχα στο γεγονός ότι δηλώνεται ρητά ότι η ομπρέλα πιθανών αξιοδοτήσεων μεγαλώνει, λίγες γραμμές κάτω από την επισήμανση ότι αυξάνονται και τα προβλήματα. Τα 'πιο ταπεινά έργα του παρελθόντος' διαφαίνεται να χρειάζονται τη ρητή υποστήριξη μίας νέας Χάρτας για να αποκτήσουν μία θέση μονιμότητας στη πραγματικότητα του μεταπολεμικού 20ου αιώνα. Το αντικείμενο προς διατήρηση μπορεί να είναι κάτι του οποίου η αξία δεν είναι εμφανής και κοινώς αποδεκτή εκ πρώτης όψεως, επομένως και φαίνεται ως αναγκαίο να γίνεται μία ενεργή και εξωστρεφής προσπάθεια συνταιριασμού τυχόντων αντικειμένων με νοηματοδοτήσεις, ώστε αυτά να αντιμετωπιστούν ως κληρονομιά από το κοινωνικό περιβάλλον.

Στο 3ο άρθρο εξισώνεται αντίστοιχα η αξία του έργου τέχνης με αυτή του ιστορικού τεκμηρίου, κάτι που φανερώνει ακόμα πιο ξεκάθαρα ότι υπάρχει μία εννοιολογική σύγχυση που πρέπει να διευθετηθεί. Το αντικείμενο προς διατήρηση πλέον μπορεί να φέρει πολλαπλά νοήματα, ιστορικά, πολιτισμικά και αισθητικά, έτσι, σταδιακά φαίνεται ότι η διατήρησή του αποκτά αξία καθαυτή για να διαφυλαχθεί κάθε πιθανή νοηματοδότηση που μπορεί

να προβληθεί από τους πολιτισμικούς φορείς. Αυτό κρίνεται ως ένα σημείο εννοιολογικής καμπής, όπου η διατήρηση ξεκινά δειλά να αποκτά αυτόνομη ορμή ως αξιακό σύστημα.

Από την πρώτη κατηγορία μπορούμε να αντλήσουμε τα περισσότερα στοιχεία που αφορούν τη παρούσα εργασία. Η διάθεση να διατυπωθεί και να οριστεί η εννοιολογική διεύρυνση του μνημείου, με βάση και το αρχικό απόσπασμα που παρουσιάζει 'ποικίλα και πολύπλοκα προβλήματα', μας οδηγεί στην υπόθεση ότι και μεταπολεμικά, το χάσμα μεταξύ των υποστηρικτών της διατήρησης και του κοινωνικού συνόλου ίσως βρίσκει νέους τρόπους να διατηρείται.

Στη κατηγορία 'Συντήρηση' υπάρχουν πέντε άρθρα που αφορούν κυρίως τον τρόπο διαχείρισης των μνημείων χωρίς να δίνεται βάση σε ζητήματα καθορισμού της εννοιολογικής θέσης τους. Παρόλα αυτά, σε δύο σημεία διακρίνεται μία έμμεση αναφορά στον τρόπο που διαμορφώνεται εκ νέου η σχέση τους με το κοινωνικό τους περιβάλλον.

Στο 6ο άρθρο φαίνεται ότι τα μνημεία αποκτούν μία ακτίνα επιρροής του περιβάλλοντος δομημένου ιστού τους. Γίνεται λόγος για απαγόρευση νέων δομήσεων που θα μπορούσαν να διαταράξουν τις σχέσεις μάζας και χρώματος που εκφράζονται από το εκάστοτε μνημείο. Αυτή η αποδοχή εξουσίας στο χώρο κρίνεται ότι αναφέρεται- για άλλη μία φορά- σε κοινωνικά σύνολα που θα έθεταν σε κίνδυνο τα διατηρητέα κτίσματα με την ελεύθερη έκφρασή τους σε επίπεδο δόμησης, αλλά και σε μία αξιακή προτεραιότητα των διατηρητέων κτισμάτων στο δομημένο περιβάλλον.

Στο 5ο άρθρο δε, μέσα από μία επισήμανση σχετικά με τις αλλαγές χρήσεων, παρουσιάζεται τελικώς ο κίνδυνος μίας λίγο πιο κοινωνικά προσανατολισμένης προσέγγισης της συντήρησης κτισμάτων.

Article 5.

The conservation of monuments is always facilitated by making use of them for some socially useful purpose. Such use is therefore desirable but it must not change the lay-out or decoration of the building. It is within these limits only that modifications demanded by a change of function should be envisaged and may be permitted.

Άρθρο 5

Η συντήρηση/διατήρηση μνημείων πάντα διευκολύνεται από την αξιοποίησή τους για κάποιο κοινωνικά χρήσιμο σκοπό. Μία τέτοια χρήση είναι λοιπόν επιθυμητή, αλλά δεν πρέπει να αλλάζει τη σύνθεση ή τη διακόσμηση του κτίσματος. Εντός αυτών των ορίων και μόνο μπορούν να τίθενται και να επιτρέπονται μετατροπές για χάρη μίας αλλαγής χρήσης.

Αυτό το άρθρο φαίνεται να αποτελεί τη συνδυαστική συνέχεια δύο σημείων που αναλύσαμε στη Χάρτα των Αθηνών. Εκεί έγινε ξεκάθαρη η προώθηση του να διατηρείται κάποια χρήση των διατηρητέων κτισμάτων ώστε αυτά να διατηρούν έναν κοινωνικό ρόλο, όπως και η διάθεση να ακολουθούνται οι κοινωνικές τάσεις και ανάγκες ώστε να συναντώνται μικρότερες αντιστάσεις. Ο συνδυασμός των δύο μπορούμε να υποθέσουμε ότι οδήγησε

στην απλή λύση της απόδοσης διατηρητέων κτισμάτων προς δημόσια χρήση. Στη Χάρτα της Βενετίας φαίνεται να υπονοείται ότι αυτό είναι θεμιτό, αλλά ότι δυνητικά οδηγεί στη σύγκρουση του τοπικού δημοσίου συμφέροντος με τις αξίες της διατήρησης. Έτσι, το Συνέδριο τοποθετείται ως προς το ζήτημα, θέτοντας τις προτεραιότητες του υπέρ μίας επιτρεπτής συντήρησης και κατά μίας ευκολότερης και πιο αντιπροσωπευτικής αξιοποίησης από το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο.

Στην επόμενη κατηγορία 'Αποκατάσταση', βλέπουμε μία σειρά πέντε άρθρων που υποστηρίζουν πρακτικά τις θέσεις του Viollet-le-Duc όσον αφορά τον τρόπο προσέγγισης των αποκαταστάσεων. Υποστηρίζεται να διατηρούνται προσθήκες διαφορετικών περιόδων, ως εξίσου σημαντικές εγγραφές διαδοχικών ιστορικών πλαισίων, ενώ κρίνεται σκόπιμο να γίνεται εμφανής και η διαφοροποίησή τους ώστε να μην υπονοηθεί ότι αποτελούν μέρη του αρχικού κτίσματος. Επίσης, προωθείται, όπου είναι αναγκαίες σύγχρονες προσθήκες, να εναρμονίζονται με το κτίσμα όντας όμως φανερές ως σύγχρονες επεμβάσεις. Κοινώς, βλέπουμε πως η εννοιολογική διεύρυνση του μνημείου, συνοδεύεται από μία αρκετά διευρυμένη αντιμετώπιση της αποκατάστασης, απομακρυνόμενη από τη προσπάθεια επιστροφής σε μία αρχική τέλεια κατάσταση και αποδεχόμενη την ιστορική πολλαπλότητα του κάθε κτίσματος.

Προχωρώντας, η τελευταία κατηγορία που θα μας απασχολήσει είναι τα 'Ιστορικές τοποθεσίες (sites)', με δεδομένο ότι η μόνη που υπολείπονται αφορούν τις 'Ανασκαφές' σε καθαρά τεχνικό επίπεδο και την 'Δημοσίευση' των σχετικών τοπικών ευρημάτων/αποτελεσμάτων, ήδη προτεινόμενη από τη Χάρτα των Αθηνών σταθερή διεθνή. Η κατηγορία 'Ιστορικές τοποθεσίες (sites)' περιλαμβάνει μονάχα ένα άρθρο, το οποίο και παραθέτουμε:

Article 14.

The sites of monuments must be the object of special care in order to safeguard their integrity and ensure that they are cleared and presented in a seemly manner. The work of conservation and restoration carried out in such places should be inspired by the principles set forth in the foregoing articles.

Άρθρο 14

Οι μνημειακές τοποθεσίες πρέπει να είναι αντικείμενο ειδικής μέριμνας ώστε να διαφυλαχθεί η ακεραιότητά τους και να διασφαλιστεί ότι είναι σε τάξη και παρουσιαζόμενα με έναν ευπρεπή τρόπο. Το έργο της συντήρησης και της αποκατάστασης σε τέτοια μέρη πρέπει να είναι εμπνευσμένο από τις αρχές που προωθούνται στα προηγούμενα άρθρα.

Όπως νωρίτερα διακρίναμε τις περιπτώσεις όπου το διατηρητέο κτίσμα ασκεί εξουσία στον περιβάλλοντα χώρο, έτσι εδώ μπορούμε να φανταστούμε τι είδους χωρικός έλεγχος μπορεί να επιτευχθεί εντός διατηρητέων τοποθετήσεων, συνόλων από κλειστούς και ανοιχτούς χώρους των οποίων η ακεραιότητα διασφαλίζεται θεσμικά. Πολλοί θα μπορούσαν να οραματιστούν ήδη από τότε τον τρόπο που τέτοιες συνθήκες θα οδηγούσαν σε 'θεματικές' τοποθεσίες, οι οποίες με κανένα τρόπο δεν θα μπορούσαν να αποτελούν απλώς ένα ακόμα τμήμα του δομημένου περιβάλλοντος. Οι σκέψεις του Baudrillard σχετικά με τα

ομοιώματα ως πραγματικότητες θα παρουσιαστούν αργότερα, αλλά θα μπορούσαν εύκολα να συνοδέψουν και τους σχετικούς προβληματισμούς όσον αφορά τη διατήρηση τοποθεσιών και την εν δυνάμει 'θεματικοποίησή' τους.

Συνολικά, θα μπορούσαμε να κρίνουμε τη Χάρτα της Βενετίας ως την επίσημη ένταξη νέων πιθανοτήτων στα στόχαστρα του συστήματος διατήρησης, μαζί με μία απόπειρα περιορισμού των ήδη εμφανιζόμενων και των αναμενόμενων μελλοντικών προβλημάτων. Διακρίνεται μία συνείδηση της δυσκολίας κοινωνικής αφομοίωσης του εν λόγω αξιακού συστήματος, η οποία όμως αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα προς εξουδετέρωση, παρά ως ζήτημα προς διευθέτηση.

iii.iii. Σύμβαση σχετικά με τη Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς

Η Εκπαιδευτική, Επιστημονική και Πολιτισμική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών, με το οικουμενικά αναγνωρίσιμο ακρώνυμο UNESCO, οχτώ χρόνια μετά τη Χάρτα της Βενετίας, δημοσίευσε τη 'Σύμβαση σχετικά με τη Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς'. Η Σύμβαση υιοθετήθηκε στη 17η συνεδρία του Γενικού Συνεδρίου που έλαβε χώρα στο Παρίσι το 1972, χωρίς να συναντήσει καμία αντίσταση εντός των κύκλων της UNESCO.

Το 1970, το Γενικό Συμβούλιο, εμπιστεύτηκε τον Αναπληρωτή Γενικό Διευθυντή με τη σύνταξη μίας διεθνούς σύμβασης και τον προσκάλεσε να στήσει μία Ειδική Επιτροπή με εντολή να εξετάσουν και να οριστικοποιήσουν τα κείμενα. Η Επιτροπή τελείωσε την εργασία της με την υιοθέτηση του κειμένου 'Σύμβαση για τη Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς' και του κειμένου 'Σύσταση σχετικά με τη Προστασία, σε Εθνικό Επίπεδο, της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς' τον Απρίλιο του 1972. Αυτά υποβλήθηκαν στη 17η συνεδρία του Γενικού Συνεδρίου και υιοθετήθηκαν την επόμενη μέρα. Τα σχετικά σύντομα κείμενα που χαρακτήρισαν τις προηγούμενες χάρτες δίνουν τη θέση τους σε ένα εκτενές κείμενο το οποίο καθορίζει αρκετά λεπτομερώς το θεσμικό πλαίσιο που θα καταστήσει δυνατή τόσο την επιθυμητή διατήρηση, όσο και τη θέση της UNESCO ως θεσμού καθοριστικής σημασίας με τον οποίο δεσμεύονται όλα τα μέλη των Ηνωμένων Εθνών. Η σύμβαση περιλαμβάνει 38 άρθρα τα οποία χωρίζονται σε οχτώ κατηγορίες: I. Ορισμός της Πολιτισμικής και Φυσικής Κληρονομιάς, II. Εθνική Προστασία και Διεθνής Προστασία της Πολιτισμικής και Φυσικής Κληρονομιάς, III. Διακυβερνησιακή Επιτροπή για τη Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτισμικής και Φυσικής Κληρονομιάς, IV. Συγκρότηση Κεφαλαίου για τη Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτισμικής και Φυσικής Κληρονομιάς, V. Όροι και Ρυθμίσεις για Διεθνή Βοήθεια, VI. Εκπαιδευτικά Προγράμματα, VII. Αναφορές και τέλος VIII. Τελικές Ρήτρες.

Το πρώτο κύριο και γενικότερο χαρακτηριστικό που πρέπει να σημειωθεί είναι το πάντρεμα της πολιτισμικής με τη φυσική κληρονομιά. Κάτι τέτοιο έχει τις βάσεις του στην αναγνώριση των περιβαλλοντικών κινδύνων, η οποία απέκτησε σταδιακά ιδεολογική υπόσταση μεταπολεμικά και η οποία ήταν λογικό να οδηγήσει σε μία φάση προστασίας και 'διατήρησης'. Σε ένα πρώτο επίπεδο, η δύσκολα αμφισβητήσιμη ανάγκη μη καταστροφής του πλανήτη ως μία ιδεολογία ιδιοτελούς αυτοσυντήρησης, μπαίνει εύκολα σε κοινό πλαίσιο με ένα άλλο πολιτισμικό σχήμα που μιλάει για προστασία. Αυτό ευνοεί πρακτικά τη πολιτισμική

διατήρηση να αποφύγει τυχούσες έντονες και αυθόρμητες αντιστάσεις, συγκρατώντας υποκείμενα που δεν θα έσπευδαν να αντιδράσουν κατά της πολιτισμικής διατήρησης και της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Από τη μεριά της Σύμβασης, ο παροντικός άνθρωπος προβάλλεται ως κοινός απέναντι στις πολλαπλές κληρονομίες και βαφτίζεται ως άσωτος υιός, αν όχι ως πιθανός εξοντωτής, με τη καταστροφικότητα ή την ανευθυνότητα να μην μπορούν να υποστηριχθούν από ένα ευρύ κοινό ως θετικά στοιχεία του.

Μπορούμε όμως να εξετάσουμε και μία άλλη πτυχή αυτού του παντρέματος της πολιτισμικής και της φυσικής κληρονομιάς. Σε μία σύντομη ανάλυση θα δούμε πώς το πάντρεμα αυτό φανερώνει στοιχεία για τον τότε τρόπο θέασης καθεμίας εκ των κληρονομιών, ενώ κρίνεται ότι τελικώς ενίσχυσε και τα δύο συνοδευόμενα ιδεολογικά πλαίσια με διαφορετικούς τρόπους.

Αφενός, όταν η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος γίνεται 'διατήρηση της φυσικής κληρονομιάς' και συνταιριάζεται με τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, διακρίνεται μία αισθητικοποίηση της φύσης, ως ένα στοιχείο που εκτιμάται από την ανθρώπινη σκοπιά και ελέγχεται/αξιολογείται με βάση τα κριτήριά της. Η Σύμβαση κάνει συχνότατα λόγο για την αισθητική αξία της φυσικής κληρονομιάς, κάτι που ενισχύει το επιχειρημά μας. Η δε χρήση της λέξης 'κληρονομιά', δηλώνει και πάλι τη δικαιωματική προσέγγιση ως προς το φυσικό περιβάλλον, ως ένα στοιχείο που υπάρχει ως προς το ανθρώπινο είδος. Μία τέτοια προσέγγιση, για το μέσο υποκείμενο που αρέσκεται να 'δικαιούται' αγαθά, καθιστά πιο προσβάσιμη την ιδεολογία προστασίας του περιβάλλοντος και ενισχύει τη διάδοσή της.

Παρόλη τη προσπάθεια συνταιριασμού με τη πολιτισμική κληρονομιά, η φυσική κληρονομιά αποτελεί το αρνητικό της ανθρώπινης δραστηριότητας, τα σημεία όπου η επέμβαση του ανθρώπου είναι η ελάχιστη. Ταυτόχρονα, η κληροδότησή της είναι πρακτικά ακούσια, το φυσικό περιβάλλον δηλαδή μεταφέρεται από γενιά σε γενιά χωρίς κάποια ενεργή προσπάθεια. Η διατήρηση του φυσικού πλούτου αποτελεί την αποχή από τον έλεγχο και την τροποποίηση του φυσικού περιβάλλοντος, ενώ αντίθετα η διατήρηση του τεχνητού περιβάλλοντος προϋποθέτει τον έλεγχο της τροποποίησης ώστε αυτή να είναι μόνιμη.

Έτσι, γίνεται εμφανές το εννοιολογικό κέρδος του συνταιριασμού αυτού από τη πλευρά της πολιτισμικής κληρονομιάς. Κατά κάποιο τρόπο, η υπερβατολογική διάσταση που συνοδεύει το φυσικό περιβάλλον, ως κάτι εξ ορισμού εκτός της σφαίρας του ανθρώπινου ελέγχου και ίσως και της ανθρώπινης κατανόησης, προβάλλεται προς τη πολιτισμική κληρονομιά. Το προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας που έχει μεταφερθεί από ένα απρόσιτο παρελθόν, μπορεί να αναχθεί σε κάτι ανώτερο, κάτι που δεν φέρει δεσμά με την πραγματικότητα που ελέγχει ο άνθρωπος στο εκάστοτε παρόν, αλλά απλώς υπάρχει.

Ενώ τα παραπάνω αποτελούν μία ανάγνωση του γενικότερου ιδεολογικού πλαισίου της Σύμβασης, ο ίδιος ο λόγος που τη συγκροτεί είναι κυρίως περιγραφικός σε θεσμικό και διαδικαστικό επίπεδο. Παρόλα αυτά έχουν απομονωθεί τα σημεία που διαφαίνεται μία έμμεση αλλά σίγουρα εντονότερη ιδεολογική έκφραση.

Η εισαγωγή είναι γραμμένη από το Γενικό Συμβούλιο και θέτει τους λόγους και τις συνθήκες που οδηγούν στην υιοθέτηση των παρακάτω άρθρων. Παρουσιάζονται οχτώ θέσεις ως

προς την τότε παρούσα συνθήκη, χοντρικά αναφερόμενες σε διαφορετικές πτυχές δύο κύριων ζητημάτων. Το πρώτο αφορά την κινδυνολογία σχετικά με τα μνημεία σε κίνδυνο και το δεύτερο την ανάγκη μίας κεντροκοποιημένης αλλά συλλογικής θεσμικής κατοχύρωσης, προβάλλοντας συνεχώς την οικουμενική διάσταση της κληρονομιάς. Επιλέγεται να παρατεθούν τρεις από τις θέσεις αυτές, οι οποίες φέρουν περισσότερες πληροφορίες από όσες αποπειρώνται να μεταδώσουν. Ξεκινάμε με την πρώτη θέση:

Noting that the cultural heritage and the natural heritage are increasingly threatened with destruction not only by the traditional causes of decay, but also by changing social and economic conditions which aggravate the situation with even more formidable phenomena of damage or destruction,

Σημειώνοντας ότι η πολιτισμική κληρονομιά και η φυσική κληρονομιά απειλούνται όλο και παραπάνω με καταστροφή, όχι μόνο από παραδοσιακούς λόγους παρακμής, αλλά επίσης από μεταλλασσόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επιδεινώνουν τη κατάσταση με ακόμα πιο τρομερά φαινόμενα ζημιών ή καταστροφών,

Σε αυτό το σημείο ίσως γίνεται για πρώτη φορά απολύτως ρητή αποδοχή ότι το κοινωνικό πλαίσιο δεν αποτελεί τη κινητήριο δύναμη του συστήματος διατήρησης, αλλά μέρος του πεδίου κίνησής του. Ως μέρος του πεδίου και μόνο, φαίνεται ότι φέρει και εμπόδια σε αυτήν την αυτόνομα κινούμενη πολιτισμική φόρμα. Πρακτικά κλειδώνει μία αφήγηση όπου η αξία της διατήρησης θεωρείται a priori, αδιαμφισβήτητη, και συζητιέται μονάχα ο τρόπος μίας πρέπουσας έκφρασής της. Το επιχείρημα συγκροτείται δε εντός μίας ήδη προεντεταμένης συνθήκης κατά την οποία η κληρονομιά βάλλεται εξ αρχής από τη φυσική φθορά. Προχωρώντας δεύτερη θέση, βλέπουμε ότι περνάει ομαλά από τη κινδυνολογία της φθοράς στην επίκληση της οικουμενικότητας της προβαλλόμενης κινδυνολογίας:

Considering that deterioration or disappearance of any item of the cultural or natural heritage constitutes a harmful impoverishment of the heritage of all the nations of the world,

Έχοντας κατά νου ότι η σταδιακή καταστροφή ή εξαφάνιση οποιουδήποτε αντικειμένου πολιτισμικής ή φυσικής κληρονομιάς συνιστά μία επιβλαβή φτωχοποίηση της κληρονομιάς όλων των κρατών του κόσμου,

Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να εστιάσουμε στη ξεκάθαρη αξιοδότηση κάθε πιθανού πολιτισμικού παραγώγου και στη δικαιωματική απόδοσή του σε ένα αόριστο σύνολο παγκόσμιων πολιτών, έτσι ώστε να καθίσταται ως οικουμενικής σημασίας κάθε απώλεια. Δεν τίθεται ως ερώτημα αν η αξία αυτή είναι αναγνωρίσιμη από όλους. Στη θέση του ερωτήματος αυτού μπαίνει η αποδοχή της θέσης ελέγχου του πομπού.

Η πιθανή αξιοδότηση κάθε μορφής πολιτισμικής έκφρασης από αυτό που ορίστηκε ως Δύση παραμένει μία έκφραση ελέγχου, είτε αυτή έχει τις βάσεις της σε μετα-αποικιοκρατικές πολιτικές ενοχικής αποποίησης ιστορικών ευθυνών, είτε απλώς σε μία αναγνώριση του αφηγηματικού πλούτου που παρέχουν στη ποικιλία τους όλοι οι πολιτισμοί που έχουν

εκφραστεί σε διαφορετικά τοπολογικά πλαίσια. Σε μία τέτοια διάσταση άσκησης ελέγχου, η επιλογή της λέξης 'φτωχοποίηση' μπορεί να κριθεί έως και ως χειριστική. Η προβολή μίας αξίας από έναν φαινομενικά 'κεντρικό' πομπό δημιουργεί αυτόματα τις προϋποθέσεις αποδοχής της από πολλαπλούς δέκτες που μπορούν να έχουν δικαιώματα επί κάποιου τύπου διεθνές πολιτισμικό συνάλλαγμα. Ταυτόχρονα όμως, το συνάλλαγμα αυτό αποδίδεται δικαιωματικά σε όλα τα κράτη του κόσμου, προβάλλοντας μία ευθύνη στους ίδιους πολλαπλούς δέκτες, τόσο σε τοπικό όσο και σε υπερτοπικό επίπεδο. Μίας τέτοιας μορφής επιβολή είναι που δίνει τη δυνατότητα να αναφερόμαστε, όπως νωρίτερα, σε μία σχεδόν βίαιη μετατροπή του τοπικού πλεονεκτήματος σε υπερτοπική ευθύνη.

Οι υπόλοιπες θέσεις που εκφράζονται στην εισαγωγή κινούνται κατά βάση στο ίδιο πλαίσιο, με μία ελεγχόμενη ασάφεια. Η υπερτοπική ευθύνη φαίνεται να αναλαμβάνεται μόνο εν μέρει από τον κεντρικό φορέα- ο οποίος άλλωστε της δίνει και υπόσταση- ενώ αναμένεται και η ομαλή συνεργασία από τα κράτη-μέλη που θα αποδεχτούν τη Σύμβαση, καθώς δηλώνεται ότι η παρεμβατικότητα του διεθνούς φορέα θα είναι μετριασμένη. Η διπλωματικότητα του λόγου αντικατοπτρίζει ακριβώς τη θέση ελέγχου που λαμβάνει ο φορέας, όσο και να φαίνεται ότι ο στόχος είναι ο αντίθετος.

Περνώντας στο κύριο μέρος, από μία γενική σκοπιά γίνεται μία ανάπτυξη των παραπάνω σε θεσμικό επίπεδο. Αφενός γίνεται μία διεξοδική παρουσίαση των υποχρεώσεων του κάθε κράτους-μέλους που θα συμφωνήσει με το περιεχόμενο της διάταξης, το οποίο θα είναι υπόλογο στη Σύμβαση καθώς και στον φορέα που θα είναι υπεύθυνος για την επιτέλεσή της. Αφετέρου όμως γίνεται και μία σχολαστική παράθεση του τρόπου λειτουργίας του εν λόγω φορέα, ο οποίος θα λειτουργεί υπερτοπικά για την υπεράσπιση των αρχών της διατήρησης και τη διαφύλαξης των αντικειμένων που κρίνονται ως παγκόσμια κληρονομιά. Το γεγονός ότι κάθε κράτος θα πρέπει να παρέχει και οικονομική συνεισφορά στον υπερτοπικό φορέα, ώστε να βοηθούνται οικονομικά τα κράτη που δεν μπορούν να υποστηρίξουν τη Σύμβαση οικονομικά, αποτελεί την επισφράγιση της αίσθησης συλλογικότητας που προωθείται και αναμένεται.

Από το κύριο μέρος, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν αποσπάσματα από τρεις μόνο κατηγορίες, συγκεκριμένα τις: I. Ορισμός της Πολιτισμικής και Φυσικής Κληρονομιάς, II. Εθνική Προστασία και Διεθνής Προστασία της Πολιτισμικής και Φυσικής Κληρονομιάς και VI. Εκπαιδευτικά Προγράμματα. Αυτές φαίνεται να ξεφεύγουν από την καθαρά περιγραφική διάσταση στην οποία υποτάσσεται το υπόλοιπο κείμενο, δίνοντας ικανά δείγματα της προβαλλόμενης ιδεολογίας.

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει έναν καλά διατυπωμένο ορισμό του τι δύναται να θεωρείται πολιτισμική κληρονομιά:

I. DEFINITION OF THE CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

Article 1

For the purpose of this Convention, the following shall be considered as “cultural heritage”:

monuments: architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;

groups of buildings: groups of separate or connected buildings which, because of their architecture, their homogeneity or their place in the landscape, are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;

sites: works of man or the combined works of nature and man, and areas including archaeological sites which are of outstanding universal value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological point of view.

I. ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Στο πλαίσιο αυτής της Σύμβασης, τα παρακάτω θα θεωρούνται ‘πολιτισμική κληρονομιά’:

μνημεία: έργα αρχιτεκτονικής, έργα μνημειακής γλυπτικής και ζωγραφικής, στοιχεία ή δομές αρχαιολογικής φύσεως, επιγραφές, κατοικίες σε σπήλαια και συνδυασμοί χαρακτηριστικών τα οποία είναι εξαιρετικής οικουμενικής αξίας από τη σκοπιά της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης

κτιριακά σύνολα: σύνολα ξεχωριστών ή ενωμένων κτισμάτων τα οποία, λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειας ή της θέσης τους στο τοπίο, είναι εξαιρετικής οικουμενικής αξίας από τη σκοπιά της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης

Τοποθεσίες: έργα του ανθρώπου ή συνδυαστικά έργα ανθρώπου και φύσης, και περιοχές που περιλαμβάνουν αρχαιολογικές τοποθεσίες που είναι εξαιρετικής οικουμενικής αξίας από ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική σκοπιά

Βλέπουμε πως οι συνδυασμοί που περιγράφει η Χάρτα της Βενετίας επιγραμματικά, στη παρούσα Σύμβαση περιγράφονται αναλυτικότερα. Φαινομενικά, αυτό θα μπορούσε να αναγνωστεί από πολλούς/ες ως μία ουσιαστικότερη εδραίωση των προβαλλόμενων αξιών στη πραγματικότητα. Η μετατροπή μίας μέχρι στιγμής ασαφούς κατεύθυνσης σε μία σαφέστερα ορισμένη στόχευση, καθιστά μάλλον λιγότερο εμφανείς στο σώμα της Σύμβασης παραδοχές τύπου ‘εξαιρετικής οικουμενικής αξίας’, αντίστοιχες των οποίων συναντήσαμε και

στην αναδρομή σε εννοιολογικούς ορισμούς από λεξικά (βλ. προηγούμενο υποκεφάλαιο). Αυτό όμως που θα μπορούσαμε επίσης να σημειώσουμε είναι ότι στη παρούσα Σύμβαση, γίνεται μία προσπάθεια να ανοίξει η εννοιολογική ομπρέλα της 'πολιτισμικής κληρονομιάς', συνδεδεμένη πλέον ξεκάθαρα με ευρύτερα πολιτισμικά σχήματα που περιλαμβάνουν, εκτός της ιστορίας και της αισθητικής που συναντήσαμε στη Χάρτα της Βενετίας, την εθνολογία, την ανθρωπολογία και τις επιστήμες εν γένει. Θα μπορούσαμε λοιπόν να μιλάμε για έναν σαφέστερο ορισμό μίας ακόμα πιο διευρυμένης συνθήκης.

Συνεχίζοντας, περνάμε στη κατηγορία II. Εθνική Προστασία και Διεθνής Προστασία της Πολιτισμικής και Φυσικής Κληρονομιάς, η οποία ορίζει τις μεθόδους τοπικής διαχείρισης ως προς το υπερτοπικό πλαίσιο που προωθείται. Πέραν των αναμενόμενων επαναλήψεων περί ευθύνης ως προς τους μελλοντικούς κληρονόμους της υφηλίου κτλ, τονίζεται για άλλη μία φορά η στόχευση του συσχετισμού με το κοινωνικό πλαίσιο:

Article 5

To ensure that effective and active measures are taken for the protection, conservation and presentation of the cultural and natural heritage situated on its territory, each State Party to this Convention shall endeavor, in so far as possible, and as appropriate for each country:

(a) to adopt a general policy which aims to give the cultural and natural heritage a function in the life of the community and to integrate the protection of that heritage into comprehensive planning programmes.

Άρθρο 5

Για να διασφαλιστεί ότι θα παρθούν αποτελεσματικά και ενεργά μέτρα για τη προστασία, διατήρηση και παρουσίαση της πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς κειμένης στην επικράτειά του, κάθε κράτος-μέλος αυτής της Σύμβασης θα επιχειρήσει, όσο είναι δυνατό, και όσο είναι πρέπον για κάθε χώρα:

(α) να υιοθετήσει μία γενική πολιτική που στοχεύει να δώσει στη πολιτισμική και φυσική κληρονομιά μία λειτουργία στη ζωή της κοινότητας και να ενσωματώσει τη προστασία της κληρονομιάς αυτής σε περιεκτικά/κατανοητά προγράμματα σχεδιασμού.

Βλέπουμε ότι το πρώτο από τα πέντε σημεία που τίθενται στο Άρθρο 5 της κατηγορίας που υποδεικνύει τις 'παροτρύνσεις' της Σύμβασης σε τοπικό επίπεδο, αφορά την ανάγκη σύνδεσης με το τοπικό κοινωνικό περιβάλλον. Όπως είδαμε και στις δύο προηγούμενες συμβάσεις, το κοινωνικό σώμα βρίσκεται σταθερά υπό τη διεκδίκηση των φορέων διαφύλαξης της κληρονομιάς. Θα μπορούσε κανείς να αναμένει ότι μετά από την ανάδειξη και τη διάδοση του παραδείγματος του συμμετοχικού σχεδιασμού τη δεκαετία του '60 (κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο)⁶, η στόχευση θα ήταν να θεσμοθετηθεί μία διαδραστική σχέση των τοπικών κοινοτήτων με τη κληρονομιά τους. Παρόλα αυτά, παραμένει σταθερή

6 Glendinning, M. (2013). *The conservation movement: a history of architectural preservation: antiquity to modernity*. London: Routledge, σ.326.

η αποδοχή της διατήρησης ως ένα ανεξάρτητο σώμα το οποίο πρέπει να ενσωματωθεί, σε φυσικό και ιδεολογικό πλαίσιο, στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο. Η αναφορά σε περιεκτικά προγράμματα σχεδιασμού δεν μας απομακρύνει από αυτή τη *top-down* λογική, ενώ ο όρος ‘comprehensive’ που χρησιμοποιείται, φέρει δύο έννοιες, καθώς μεταφράζεται είτε ως περιεκτικό, είτε ως κατανοητό. Στη πιθανότητα που γράφτηκε με τη δεύτερη έννοια, μπορούμε να μιλήσουμε για μία ρητή τοποθέτηση του κοινωνικού σώματος στη θέση του άπραγου θεατή αντί του μέλους της παραγωγής.

Κλείνουμε με την αναφορά στον τρόπο εκπαίδευσης των νέων προς μία κατεύθυνση εκτίμησης και σεβασμού της πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς στη κατηγορία VI. Εκπαιδευτικά Προγράμματα. Αυτή περιλαμβάνει το εξής απόσπασμα:

Article 27

1. The States Parties to this Convention shall endeavor by all appropriate means, and in particular by educational and information programmes, to strengthen appreciation and respect by their peoples of the cultural and natural heritage defined in Articles 1 and 2 of the Convention.

2. They shall undertake to keep the public broadly informed of the dangers threatening this heritage and of the activities carried on in pursuance of this Convention.

Άρθρο 27

1. Τα κράτη-μέλη αυτής της Σύμβασης θα επιχειρήσουν με κάθε κατάλληλο μέσο, και συγκεκριμένα μέσω εκπαιδευτικών και ενημερωτικών προγραμμάτων, να ενδυναμώσουμε την εκτίμηση και τον σεβασμό της πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς από τους ανθρώπους, όπως αυτή ορίζεται στα άρθρα 1 και 2 της Σύμβασης.

2. Θα αναλάβουν να κρατούν το δημόσιο ευρέως ενημερωμένο ως προς τους κινδύνους που απειλούν τη κληρονομιά και ως προς τις ενέργειες που γίνονται κατά την εφαρμογή αυτής της Σύμβασης.

Ενώ στη Χάρτα της Βενετίας δεν είχε σημειωθεί η σημασία της εκπαίδευσης όπως στη Χάρτα των Αθηνών, βλέπουμε ότι επανέρχεται στην εν λόγω Σύμβαση, με μία διαφορετική προσέγγιση. Η νεολαία που έπρεπε να μάθει να ‘μην καταστρέφει’ τη κληρονομιά το 1931, πλέον γίνεται ένα δημόσιο σώμα που πρέπει να *ενδυναμωθεί* ως προς την εκτίμηση και το σεβασμό της κληρονομιάς, στοιχεία που φαίνεται να προϋπάρχουν. Επίσης φαίνεται να πρέπει απλώς να είναι ενήμερο των προβαλλόμενων κινδύνων, κάτι που θα οδηγήσει αυτόματα σε μία αναμενόμενη ‘σωστή’ στάση.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι γενικότερα ο τρόπος προβολής των αξιών της διατήρησης και των έχει μεταλλαχθεί σταδιακά από τη Χάρτα των Αθηνών. Η αναγνώριση της ‘προσβολής’ της κοινωνίας βρίσκεται πλέον εκτός της συζήτησης, αν εξαίρεσει κανείς ελάχιστα σημεία όπου διαφαίνεται έμμεσα. Αντίστοιχα, οι αξίες καθαυτές δεν προβάλλονται και περιγράφεται μονάχα η έκφρασή τους σε διαδικαστικό επίπεδο, θεωρώντας τες εξαρχής μέρος ενός

ιδεολογικού κατεστημένου. Το κείμενο της εν λόγω Σύμβασης επικεντρώνεται τόσο στο διαδικαστικό κομμάτι της επιτέλεσης του συστήματος της διατήρησης της πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς, που υπονοείται πρακτικά ότι η διατήρηση είναι απλώς εκτοπισμένη από την αυθεντική και δικαιοματική της θέση στη κοινωνία.

iv. Τα ερωτήματα ως προς τη σχηματοποιημένη αναμενόμενη λειτουργία

Στα δύο τελευταία υποκεφάλαια, επιλέχθηκαν ορισμένα δείγματα για να διερευνηθούν τα αναμενόμενα χαρακτηριστικά της λειτουργίας του διατηρητέου κτίσματος, όπως έχουν προβληθεί και ίσως εξελιχθεί τα τελευταία εκατό περίπου χρόνια. Κρίνεται ότι, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, τα αποτελέσματα αυτής της διερεύνησης έχουν αποδώσει μία ικανή εικόνα για τον τρόπο που το σύστημα της διατήρησης προβάλλεται ως ιδεολογικό και αξιακό σύστημα, συνοδευόμενο από μία συγκεκριμένη φόρμα λειτουργίας που αναμένει συγκεκριμένα αποτελέσματα. Αντίστοιχα, έχει τεθεί εξαρχής ως βασική υπόθεση ότι ο τρόπος που αυτή η προβολή λειτουργεί εντός κοινωνικών πλαισίων παράγει συνήθως μη αναμενόμενα αποτελέσματα, εν δυνάμει ανωμαλίες στη σχέση του κοινωνικού συνόλου με αυτό που ορίζεται ως κληρονομιά. Δεδομένου ότι η όλη εργασία στοχεύει σε ένα εργαλείο που θα μπορέσει να αναγνώσει τη λειτουργία του διατηρητέου κτίσματος ενσωματώνοντας στην έννοιά του τις προαναφερθείσες ανωμαλίες, σε αυτό το υποκεφάλαιο θα παρατεθούν ορισμένα ερωτήματα που έχουν προκύψει με δεδομένη αυτή τη σχέση προβολής-αναμενόμενης λειτουργίας-ανωμαλιών. Αυτά τα ερωτήματα, όπως έχει αναφερθεί, θα λειτουργήσουν ως καλούπι, καθιστώντας δυνατό το σχεδιασμό του μεθοδολογικού εργαλείου στο δεύτερο μέρος της εργασίας.

Σε αυτό το σημείο σημειώνεται ότι στα δύο υποκεφάλαια αναγκαστικά δεν περιοριστήκαμε στα σημεία εστίασης της εργασίας μας, δηλαδή τη πρόσφατα ορισμένη πολιτισμική κληρονομιά, καθώς ο λόγος που έχει διαμορφώσει εννοιολογικά το σύστημα διατήρησης είναι κοινός για διατηρητέα κτίσματα προερχόμενα από κάθε χρονολογικό πλαίσιο. Αντίστοιχα, τα ερωτήματα που θα παρατεθούν δύνανται να αφορούν τα διατηρητέα κτίσματα εν γένει. Παρόλα αυτά, κατά τη διερεύνησή μπορούμε σταδιακά να επανεστιάσουμε στην πρόσφατα ορισμένη πολιτισμική κληρονομιά, εξυπηρετώντας τον αρχικό στόχο να οξύνουμε τις αντιθέσεις και να έχουμε πιο ευκρινείς εικόνες προς ανάλυση.

Τα ερωτήματα κινούνται στους δύο αρχικούς άξονες που τέθηκαν στην εισαγωγή: την ασάφεια λειτουργίας ως αποτέλεσμα απόπειρας ελέγχου της χρονικότητας και την ασάφεια λειτουργίας ως αποτέλεσμα προβολής μίας αναμενόμενης σχέσης με το εκάστοτε κοινωνικό σύνολο. Περνάμε λοιπόν στη διερεύνηση της συνέργειας των δύο παραγόντων ασάφειας ως προς τη προσέγγιση του διατηρητέου σχεδιασμένου αντικειμένου, η οποία παράγει δυσανάγνωστες σημειολογικές σχέσεις που μπορούν να εκφραστούν ίσως μονάχα ως ερωτήματα.

iv.i. Πώς επηρεάζει εννοιολογικά το σώμα της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς η χωρική του μονιμότητα;

Το πρώτο ερώτημα εντάσσεται σε πολλά πλαίσια συζήτησης, τα οποία η εργασία έχει ήδη αγγίξει σε διάφορα σημεία. Στην ανάλυση του λόγου των διαφόρων συμβάσεων, συναντήσαμε την επίκληση στην ίδια τη μονιμότητα, η οποία συνδέθηκε με διάφορες υπερβατολογικές θεωρήσεις. Ως στοιχείο της μονιμότητας καθαυτής προβλήθηκε αφενός η δυνατότητα επαφής με ένα φυσικώς απρόσιτο παρελθόν, κάτι που εύκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει στη σφαίρα ενός φαντασιακού προς ικανοποίηση. Αφετέρου, προβλήθηκε η ενσυναισθητική προβολή της απήφισης της ανθρώπινης περατότητας στο σώμα των αθάνατων μνημείων, ως μία πιθανή μορφή ικανοποίησης ενός φαντασιακού αιωνιότητας. Οποιοσδήποτε εκ των δύο τρόπων θέασης της μονιμότητας δύναται να ενισχύει το αξιακό σύστημα της διατήρησης.

Βασικά όμως, η ερώτηση αυτή έχει ως στόχο να αναγνώσει τη σχέση της κότας με το αυγό στη σχέση που έχουν το αξιακό σύστημα της διατήρησης με τη πρακτική εφαρμογή του. Σε μικροσκοπικό επίπεδο, κάποια αφηγήματα/αξίες έχουν την ισχύ να καθιστούν ένα κτίσμα άξιο διατήρησης και αυτό να βρίσκεται με τη σειρά του στη θέση ισχύος να τα προβάλλει σε μελλοντικά πλαίσια. Αν εξαιρέσουμε την πρώτη αξιοδότηση και θεσμική ανάκλαση, δεν μπορούμε να ιεραρχήσουμε αν, στη πορεία ύπαρξής του, τα αφηγήματα/αξίες που προβάλλει ένα διατηρητέο κτίσμα ανανεώνουν τη δυνατότητα μονιμότητάς του, ή αν η μονιμότητά του διατηρεί τα αφηγήματα/αξίες εντός του εκάστοτε πολιτισμικού συγκειμένου.

Αντίστοιχα, μπορούμε να κινηθούμε και μακροσκοπικά, όσον αφορά το σύστημα της διατήρησης εν γένει. Η ύπαρξη διατηρητέων κτισμάτων κρίνεται ότι δίνει νόημα στο σύστημα διατήρησης με έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο. Όπως είδαμε νωρίτερα, και πάλι στην ανάλυση των σχετικών συμβάσεων, φαίνεται οι αξίες της διατήρησης μετά από τη Χάρτα της Βενετίας να αποκτούν μία δική τους ορμή και να μην υπόκεινται σε οποιαδήποτε επαναξιολόγηση. Είναι τελείως ξεκάθαρο δε, ότι η κοινωνική ανταπόκριση δεν επηρεάζει τον τρόπο επιτέλεσης του συστήματος διατήρησης και ότι οι αξία της πολιτισμικής κληρονομιάς θεωρείται μέρος της πραγματικότητας, με τους ανθρώπους είτε να έχουν συνείδηση αυτής, είτε όχι.

Κρίνεται ότι τα παραπάνω βασίζονται στη γενικότερη εστίαση του συστήματος διατήρησης σχεδόν αποκλειστικά στα αντικείμενα προς διατήρηση, συχνά επωφελούμενα μίας διαλεκτικής κινδυνολογίας, παρά πραγματευόμενα τη σχέση τους με το κοινωνικό σύνολο. Τα διατηρητέα κτίσματα φαίνεται επίσης, όπως σημειώθηκε, να βρίσκονται εκτός συγκεκριμένου χρονολογικού πλαισίου, απευθυνόμενα σε ένα αόριστο αριθμό μελλοντικών κληρονόμων και προερχόμενα από ένα παρελθόν που στη διάρκειά του δεν τα απέβαλλε. Το παρόν είναι συχνά εκτός συζήτησης και τα κτίσματα ενδέχεται μονάχα να αποζητήσουν θυσίες εντός του, για την εξασφάλιση της θέσης τους στο μέλλον.

Ο αυτοσκοπός της διατήρησής των κτισμάτων ως φυσικών σωμάτων ασύνδετων με το συγκείμενό τους, καθιστά αρκετά εύκολο η ύπαρξή τους να τροφοδοτεί το ίδιο το σύστημα που τα παρήγαγε, σχεδόν σε αποκλειστικότητα. Κρίνεται ότι δημιουργείται ένα κλειστό σύστημα αναφοράς, όπου τα δύο μέρη αλληλονοσηματοδοτούνται δικαιολογώντας την ύπαρξη του συστήματος αυτού και μόνο.

Σε ερευνητικό επίπεδο, αυτή η ιδιαίτερη σχέση κρίνεται σκόπιμο να ληφθεί υπόψιν στη δόμηση ενός εργαλείου προσέγγισης της λειτουργίας του πρόσφατα χαρακτηρισμένου ως διατηρητέου κτίσματος. Ο τρόπος που π.χ. περίοδοι μαζικών κηρύξεων κτισμάτων ως διατηρητέων επενέργησαν στην αποδοχή ή όχι του προωθούμενου ρόλου τους είναι καίριας σημασίας στη κατανόηση της λειτουργίας τους. Μία τέτοια ιστοριογραφική προσέγγιση κρίνεται ότι θα διερευνήσει έναν από τους τρόπους που το αξιακό σύστημα της διατήρησης πέρασε στη σφαίρα του κατεστημένου στη νεότερη εποχή και απέκτησε δυνατότητα προώθησης της αναμενόμενης λειτουργίας του.

iv.ii. Πώς εντάσσεται στο σύστημα διατήρησης η διαρκής αναπλαισιώσή του πρόσφατα ορισμένου διατηρητέου κτίσματος;

Το ερώτημα αυτό έχει τεθεί μέχρι και στο πολύ βασικό επίπεδο της παρατήρησης ενός μη αξιοδοτημένου αρχιτεκτονήματος από ένα κινούμενο υποκείμενο, μέσω μίας μεταφοράς που εισήγαγε ο Slavoj Zizek στο κείμενό του *'The Architectural Parallax'*. Κατά αυτόν, όσο αλλάζει το φόντο του εκάστοτε κτιρίου αλλάζει και το ίδιο το κτίριο για τον μετακινούμενο παρατηρητή, και έτσι προκύπτει η διαρκής παράλλαξη⁷. Αυτή η απλοϊκή θεώρηση, αν προβληθεί σε επίπεδο χρονολογικής μετακίνησης, ισχύει για κάθε κτίσμα που δύναται να θεάται διαφορετικά σε κάθε πολιτισμικό συγκείμενο.

Στη παρούσα όμως, εξετάζουμε το τι συμβαίνει με κτίσματα που ίσως αντιστέκονται στην αναπλαισιώσή τους. Η παράλλαξη δύναται να μην αποδίδεται ομαλά, αφενός εξαιτίας της εμπρόθετης απόπειρας ελέγχου της χρονικότητας, η οποία, όπως αναφέραμε και νωρίτερα, συχνά περιλαμβάνει τους εκάστοτε πολιτισμικούς φορείς να προβάλλουν τα διατηρητέα κτίσματα κυρίως ως μέρη του παρελθόντος και του μέλλοντος. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι αυτή η τάση του συστήματος διατήρησης συμβάλλει στο να μειωθεί η σημασία του εκάστοτε παροντικού συγκειμένου κατά τη παρατήρηση του διατηρητέου αντικειμένου. Πρακτικά όμως, η αναπλαισίωση υφίσταται και ας γίνεται σε ένα άλλο επίπεδο εστίασης της παρατήρησης, και ας δημιουργεί συνολικά εικόνες ασάφειας. Η ασαφής σχέση του διατηρητέου κτίσματος με το περιβάλλον του είναι που διαμορφώνει πρακτικά και το παρόν ερώτημα.

Έτσι, κρίνεται σκόπιμο να προσπαθήσουμε να θεωρήσουμε το διατηρητέο κτίσμα ως μία αυτοτελή 'εικόνα'. Μία τέτοια θεώρηση περιλαμβάνει ως ενσωματωμένο φόντο εντός της εικόνας την εμπρόθετη προβολή ενός παρελθοντικού συγκειμένου που συνοδεύει το εκάστοτε κτίσμα. Ως ένα σώμα πλέον, η φαινομενικά αυτοτελής αυτή εικόνα βρίσκεται σε παράλλαξη όσο αλλάζει το πολιτισμικό συγκείμενο που την περιβάλλει. Έτσι, δύναται να δημιουργηθεί και η σύγχυση που περιγράφεται νωρίτερα, όταν το σταθερό φόντο εντός της εικόνας μπλέκεται με το μεταβαλλόμενο συγκείμενο στο οποίο βρίσκεται η εικόνα.

Αν εντάξουμε στη συζήτηση τη διαλεκτική του Jean Baudrillard όπως αυτή εκφράστηκε στο *'Simulacres et Simulation'* (1981), μπορούμε να αναγνώσουμε στα 'στάδια της εικόνας' όλες τις πιθανές προσεγγίσεις του διατηρητέου κτίσματος σε σχέση με το περιβάλλον του.

7 Zizek, Slavoj, *'The Architectural Parallax'*, from *'The political unconscious of architecture'* edited by Lahiji, Nadir. Farnham, Surrey, U.K. Burlington, Vt: Ashgate, 2011, σ.252

Σε ένα σύντομο και περιεκτικό απόσπασμα από το κείμενο *'The Precession of Simulacra'* διαβάζουμε:

This would be the successive phases of the image:

- it is the reflection of a basic reality
- it masks and perverts a basic reality
- it masks the absence of a basic reality
- it bears no relation to any reality whatever: it is its own pure simulacrum.⁸

Αυτές θα ήταν η διαδοχικές φάσεις της εικόνας:

- είναι η αντανάκλαση μίας βασικής πραγματικότητας
- κρύβει και διαστρεβλώνει μία βασική πραγματικότητα
- κρύβει την απουσία μίας βασικής πραγματικότητας
- δεν σχετίζεται με καμία πραγματικότητα γενικώς: είναι το αγνό ομοίωμα του εαυτού της

Ο ίδιος κάνει μία ιστορική τοποθέτηση των παραπάνω εντός προνεωτερικών και νεωτερικών πλασιών, αλλά στη παρούσα φάση, μας εξυπηρετεί να τα αναγνώσουμε ως δυνητικά σενάρια που αφορούν το διατηρητέο κτίσμα.

Στο πρώτο σενάριο έχουμε μάλλον την αναμενόμενη λειτουργία του διατηρητέου κτίσματος, όπου ένα μέρος του παρελθόντος αναγνωρίζεται ως άξιο διατήρησης και λειτουργεί ως εκφραστής του σε επάλληλα παρόντα. Η βασική πραγματικότητα φαίνεται να είναι ταυτόχρονα και αυτή του παρόντος και αυτή ενός παρελθόντος. Το παρελθόν στο δεδομένο σενάριο βρίσκεται σε νωρίτερο τμήμα μίας αδιάσπαστης συνέχειας ως το εκάστοτε παρόν, επομένως και η αντανάκλασή του ενσωματώνεται εύκολα στη πραγματικότητα, καθώς είναι ήδη μέρος της. Τα υπόλοιπα σενάρια μπορούμε να τα αξιοποιήσουμε μάλλον καλύτερα για να αναπτύξουμε τους προβληματισμούς όσον αφορά τη διαρκή αναπλασίωση του διατηρητέου κτίσματος.

Στο δεύτερο σενάριο διαβάζουμε ότι η εικόνα δύναται να κρύβει και να διαστρεβλώνει μία βασική πραγματικότητα. Αν θεωρήσουμε ότι η βασική πραγματικότητα είναι όμοια με αυτή του προηγούμενου σεναρίου, αντιλαμβανόμαστε ότι η εικόνα, δηλαδή το διατηρητέο κτίσμα, στη προσπάθεια ελέγχου του νοήματος που αναπαριστά, κατορθώνει να λειτουργεί αρνητικά ως προς τον στόχο της. Τελικώς, αν αποδεχτούμε το δεύτερο στάδιο της εικόνας κατά τον Baudrillard ως πιθανό σενάριο, η εικόνα δεν πετυχαίνει να ενταχθεί στο μεταλλασσόμενο συγκείμενο το οποίο συνιστά τη βασική πραγματικότητα, μάλλον λόγω του ότι αναπαριστά ένα άλλο φαινομενικά σταθερό συγκείμενο στο σώμα της. Επίσης, είναι εύκολο να θεωρήσουμε ότι όντως στερεί ένα μέρος από τη θέαση της βασικής πραγματικότητας του εκάστοτε παρόντος. Αυτό μπορεί να συμβαίνει είτε επειδή η σταθερή εικόνα του διατηρητέου κτίσματος κρύβει με το σώμα της το αντίστοιχο μέρος της βασικής πραγματικότητας, είτε επειδή δυσχεραίνει τη δυνατότητα ελεύθερης ερμηνείας του κομματιού που η εικόνα αναπαριστά.

8 Jean Baudrillard . *Simulations*. (New York: Semiotext(e), 1983) 26.

Το δεύτερο σενάριο λοιπόν, προβαλλόμενο στο παράδειγμα της διατήρησης, ενσωματώνει μία αποδοχή του αξιακού της συστήματος και περιγράφει ότι η αυστηρώς ορισμένη εικόνα του διατηρητέου κτίσματος δεν υποστηρίζει την αναμενόμενη λειτουργία του.

Στο τρίτο σενάριο, βλέπουμε την εικόνα να παίρνει άλλο ρόλο, κρύβοντας την απουσία μίας βασικής πραγματικότητας. Σε αυτό το σενάριο, η συνθήκη της συνεχούς αναπλαισίωσης δεν τίθεται ως βασική πραγματικότητα, δεν είναι διαχειρίσιμη και δεν αναζητείται ως μέρος της παρατήρησης. Η απουσία μίας βασικής πραγματικότητας κρύβεται, με το φόντο της εικόνας να υποκαθιστά το διαρκώς μεταλλασσόμενο συγκεκριμένο που τη περιβάλλει και να παρέχει ένα διαχειρίσιμο και εύπεπτο ως προς τη παρατήρηση ζεύγος αντικειμένου-πλαίσου νοηματοδότησης.

Το διατηρητέο κτίσμα έχει δομηθεί ως πολιτισμική φόρμα σε ιδεολογικές βάσεις που στήριζαν την ύπαρξη μίας γραμμικής ιστορίας και τα επίσημα ιστορικά αφηγήματα ως μοναδικά, ενώ πολλοί φορείς συνεχίζουν να νοηματοδοτούν με αυτές τις βάσεις τμήματα της πολιτισμικής κληρονομιάς. Παρόλα αυτά, αν δεχτούμε αυτή τη θεώρηση της ιστορικής συνέχειας πολιτισμικά ξεπερασμένη, τα διατηρητέα κτίσματα είναι από τα ελάχιστα φυσικά σημεία στο χώρο που ίσως παρέχουν τη ψευδαισθηση μίας στέρεης χωροχρονικής συνέχειας. Προσφέρουν μία ολοκληρωμένη εικόνα, η οποία στη πραγματικότητα δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο στιγμιαία, προτού παραδοθεί κάθε φορά στην επίδραση της παράλλαξης. Το αν αυτό είναι επιθυμητό, αν όντως κρύβει το διαρκώς εναλλασσόμενο συγκεκριμένο και αν πείθει ότι αντιπροσωπεύει μία βασική πραγματικότητα του παρελθόντος, είναι ζητήματα που θα τεθούν στο επόμενο ερώτημα. Αυτό που προωθείται όμως σε αυτό το σενάριο, είναι ότι τα διατηρητέα κτίσματα υπάρχουν μεταχρυσικά ως μέρη μίας αόριστης πραγματικότητας που αναπαριστούν μία άλλη ορισμένη, κάτι που εξ ορισμού παράγει μία συνθήκη ασάφειας.

Στο τέταρτο και τελευταίο σενάριο, βλέπουμε την εικόνα να μην σχετίζεται με καμία πραγματικότητα και να είναι το αγνό ομοίωμα του εαυτού της. Αυτό το σενάριο πρακτικά ταιριάζει με τη θεώρηση που προωθεί η παρούσα εργασία, ειδικά όσον αφορά τον τρόπο που λειτουργεί το σύστημα διατήρησης σε θεσμικό επίπεδο. Πρακτικά η αλλαγή συγκεκριμένου δεν αφορά πλέον το διατηρητέο κτίσμα, καθώς το ίδιο δεν ορίζεται με βάση το κοινωνικό σύνολο ούτε απευθυνόμενο σε αυτό. Το διατηρητέο κτίσμα σε αυτό το σενάριο υπάρχει μονάχα ως διατηρητέο κτίσμα, και παρότι όντως αλλάζει ο τρόπος θέασής του κατά την παράλλαξη, αυτό δεν το κάνει να αποτυγχάνει σε κάποιο σκοπό, καθώς εξ αρχής δεν τίθετο ως στόχος να επιτελέσει κάτι επιτυχώς. Παρόλα αυτά, η παντελής έλλειψη σκοπού, έστω και φαινομενικού, τοποθετούν την έννοια του διατηρητέου κτίσματος, άρα και την ύπαρξή του, υπό την απειλή μίας δικαιολογημένης αμφισβήτησης.

Με τα τέσσερα αυτά σενάρια, όπως τα παρουσίασε ο Baudrillard αναφερόμενος στο ομοίωμα εν γένει, βλέπουμε τους πιθανούς τρόπους που αντιδρά το διατηρητέο κτίσμα στη διαρκή αναπλαισίωσή του. Το ερώτημα σκοπίμως δεν απαντήθηκε, αλλά απέκτησε σίγουρα τέσσερις εκφράσεις. Με την πρώτη να αποτελεί ένα ιδεατό σενάριο που βρίσκει χώρο σε πολύ συγκεκριμένα μέρη της σημερινής πραγματικότητας, οι επόμενες τρεις εκφράσεις φανερώνουν, σε ένα σχηματοποιημένο πλαίσιο συζήτησης, μία μορφή των μη αναμενόμενων αποτελεσμάτων που μπορεί να έχει η διατήρηση του κτισμένου περιβάλλοντος.

Το προτεινόμενο εργαλείο κρίνεται ότι θα πρέπει να εντάξει τις πιθανότητες διαφορετικών τρόπων προσέγγισης από διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων, ώστε να έρθουν στην επιφάνεια οι ποικίλοι τρόποι που το διατηρητέο κτίσμα διεκδικεί χώρο στο εκάστοτε παρόν.

iv.iii. Πώς επηρεάζει εννοιολογικά το σώμα της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς ο προβαλλόμενος συσχετισμός του με το κοινωνικό σύνολο;

Ενώ το πρώτο ερώτημα τοποθέτησε το φυσικό σώμα του διατηρητέου κτίσματος σε θέση να αναπλαισιώνει από μόνο του τα εννοιολογικά σχήματα που του χαρίζουν τη μονιμότητα, το ερώτημα που τίθεται στη δεδομένη αφορά τα εννοιολογικά σχήματα καθαυτά και μάλιστα αποκλειστικά ως προς την υποτιθέμενη άμεση σύνδεσή τους με το κοινωνικό πλαίσιο.

Η διαρκής απόδοση του σώματος της διατήρησης στο σύνολο της κοινωνίας το οποίο και ορίζει ως 'κληρονόμους', δημιουργεί κάποιες προεντεταμένες διαλεκτικές συνθήκες που κρίνεται ότι επηρεάζουν τη λειτουργία του. Ενώ στο προηγούμενο ερώτημα αντιμετωπίσαμε το διατηρητέο κτίσμα ως 'εικόνα', στη δεδομένη θα το θεωρήσουμε ως έναν υποτιθέμενο 'καθρέφτη'. Η δυνατότητα παραγωγής ειδώλων δεν αναφέρεται στην λειτουργία του διατηρητέου να καθρεφτίζει επιλεγμένα παρελθόντα αλλά σε μία άλλη λειτουργία του, αποκλειστικά ως προς τη σχέση του με το κοινωνικό πλαίσιο. Πρακτικά, κρίνεται ότι η φαινομενική εξυπηρέτηση υποτιθέμενων επιθυμιών του κοινωνικού συνόλου καθιστά τα διατηρητέα κτίσματα εκφραστές μίας σχέσης που ακόμα και αν δεν είναι πραγματική, προβάλλεται ως τέτοια.

Δανειζόμενος τον καθρέφτη που μεσολαβεί μεταξύ ουτοπίας και ετεροτοπίας στο 'Άλλοι Χώροι' (Ετεροτοπίες) του Foucault, θεωρώ τον χαρακτηρισμό ενός κτίσματος ως διατηρητέο ως την κατασκευή ενός μηχανισμού παραγωγής συγκεκριμένων ειδώλων. Ακολουθεί το απόσπασμα που παρουσιάζει τον καθρέφτη ως ουτοπία:

Ο καθρέφτης τελικώς, είναι μία ουτοπία, αφού πρόκειται για έναν άτοπο τόπο. Στον καθρέφτη βλέπω τον εαυτό μου εκεί που δεν είναι, σε έναν εξωπραγματικό χώρο που διανοίγεται εικονικά πίσω από την επιφάνεια· είμαι εκεί, εκεί όπου δεν είμαι, σαν ενός είδους σκιά που προσφέρει σ' έμένα τον ίδιο την ορατότητά μου, που μου επιτρέπει να κοιτάξω τον εαυτό μου εκεί απ' όπου απουσιάζω: ουτοπία του καθρέφτη.⁹

Περνώντας μέσα από το φίλτρο της σκέψης του Foucault σχετικά με την λειτουργία του καθρέφτη που ορίζει ουτοπίες, μπορεί κανείς να θεωρήσει τη φαινομενική ανάκλαση από το διατηρητέο κτίσμα-καθρέφτη ως μία μίμηση ανάκλασης, η οποία μπορεί να ερμηνευτεί και ως μία κοινή προβολή από τους αρμόδιους φορείς προς τους πολίτες. Το διατηρητέο κτίσμα-καθρέφτης έχει ένα τελεολογικά εμπρόθετο φίλτρο και δύναται να πείσει ότι το είδωλο που προβάλλει είναι πιο πραγματικό από την πραγματικότητα, επιβάλλοντάς το σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που δεν έχει τα εργαλεία να έχει την 'ορατότητα του ιδίου' με άλλο τρόπο.

Όταν αναζητείται λοιπόν η ουτοπία του καθρέφτη σε ένα διατηρητέο κτίσμα, αφορά ό,τι σχετίζεται με το ιδεολογικό πλαίσιο της διατήρησης, ως υποτιθέμενο είδωλο της κοινωνικής επιθυμίας για διατήρηση. Τα είδωλα που εκπέμπει το κτίσμα θεωρούμε ότι προκύπτουν από

την ουτοπική θέαση μίας κοινωνίας που προβάλλεται να διατηρεί με πλήρη συνείδηση τη πολιτισμική κληρονομιά της. Το κτίσμα ως καθρέφτης, δύναται να πείσει υποκείμενα ότι η κοινωνία τους ανήκει όντως σε αυτή την ουτοπία της διατήρησης.

Ένα αξιακό σύστημα, στην περίπτωση μας αυτό της διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς, αναπαράγεται και διαδίδεται μεταξύ άλλων και στο κοινωνικό πλαίσιο με ποικίλους τρόπους, και όχι αποκλειστικά μέσω κρατικών και πολιτισμικών φορέων. Ως μέρος της κοινωνίας, όσα υποκείμενα υπερασπίζονται το αξιακό σύστημα της διατήρησης λαμβάνουν από τα διατηρητέα κτίσματα ένα είδωλο στο οποίο βλέπουν το κοινωνικό σύνολο όπως το επιθυμούν. Η επιβεβαίωση που δέχονται από το περιβάλλον τους καθιστά τα υποκείμενα αυτά ικανούς πομπούς των αξιών της διατήρησης. Επίσης, οι αξίες αυτές από μόνες τους φέρουν κάποια στοιχεία, που όπως έχουμε ήδη δει, δύνανται να είναι εύκολα οικειοποιησιμα από κοινωνικά σύνολα. Τα νεώτερα ακίνητα μνημεία λειτουργούν περίπου σαν χωροχρονικές σηματοδότες μίας φαινομενικής ιστορικής συνέχειας, η οποία μπορεί να προβληθεί και προς στο μέλλον ως μία τοπικά και οργανικά σχηματισμένη ουτοπία, ιδίως για όσους την αναζητούν. Παράλληλα επιβεβαιώνουν την θέση του υποκειμένου σε ένα χωροχρονικό συνεχές, ως δικαιούχου των διαφόρων πλαισίων του. Τα παραπάνω έχει περιγράψει, μεταξύ άλλων, και ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς στο *‘Ταξίδι στο Λόγο και την Ιστορία’* (2000). Παραθέτω ένα εξαιρετικά περιεκτικό και σχετικό με το θέμα απόσπασμα:

Η σημερινή αναγκαία ολότητα θα νοηθεί ως συνέχεια και εξέλιξη μιας ολότητας που πρέπει να αναπαρασταθεί ως ανέκαθεν περιχαρακωμένη και πεπερασμένη. Η εξοικείωση προς ένα «κλειστό» παρόν περνά μέσα από την εξοικείωση προς ένα εξορισμού ανοίκειο παρελθόν, που πρέπει να τιθασσευθεί και να μορφοποιηθεί. Οι νέες αυτονομηματιζόμενες κοινωνίες είναι λοιπόν υποχρεωμένες να παραστήσουν την εαυτότητά τους με κατηγορίες συμβολικά αμετακίνητες, νοηματικά στερεότυπες και επιστημονικά τεκμηριώσιμες.¹⁰

Με μία αντιστοίχιση της ‘παράστασης της εαυτότητας’ με το είδωλο/σκιά ‘της ουτοπίας του καθρέφτη’, βλέπουμε εύκολα τη σύμπτωση με το απόσπασμα για τον καθρέφτη από τις Ετεροτοπίες. Η συγκεκριμένη ουτοπία, η αίσθηση της ιστορικής συνέχειας, περιλαμβάνει για τον Τσουκαλά ‘κατηγορίες συμβολικά αμετακίνητες, νοηματικά στερεότυπες και επιστημονικά τεκμηριώσιμες’. Εάν λοιπόν τα υποκείμενα που εξετάζουμε αναγνωρίζουν τις θεσμικές ανακλάσεις στο χώρο ως σύγχρονες ή παρελθοντικές κοινωνικές επιθυμίες, προβαλλόμενες από οποιοδήποτε σημείο μίας ιστορικής συνέχειας στην οποία *επιθυμούν* να κατοικούν, δύσκολα θα τις αμφισβητήσουν ως μη ανταποκρινόμενες στην αντίληψή τους για το σύγχρονό τους πλαίσιο. Αρκεί κανείς/καμιά να *πιστέψει* ότι, κατά τους χαρακτηρισμούς ως διατηρητέα, οι εκάστοτε φορείς υπάκουαν σε μία εθνική και συλλογική συνείδηση που επιθυμούσε να διατηρήσει το σχετικά πρόσφατο παρελθόν της. Η αποδοχή του κληροδοτήματος και ο αυτοκαθορισμός υποκειμένων ως ‘κληρονόμων’ αποτελούν άλματα πίστης που συνοδεύονται από έναν σεβασμό στον κληροδότη και στις επιθυμίες που πρόβαλε στο μέλλον. Ο σεβασμός στον κληροδότη και η κατανόηση/ενστερνισμός των συμβολικά αμετακίνητων επιθυμιών του είναι άλλωστε αυτό που διασφαλίζει την ταυτότητα του κληρονόμου ως δικαιούχου του χώρου που του κληροδοτήθηκε.

Βλέπουμε ότι σταθερά κινούμαστε σε ένα επίπεδο όπου δεν αμφισβητείται καν η έννοια του 'δικαιούχου' και της κληρονομιάς, κάτι που θα άλλαζε τους όρους της συζήτησης εξ αρχής. Αντιθέτως, βλέπουμε ότι οι ασυνέχειες αυτού του επιπέδου, που προκύπτουν από την άκριτη αποδοχή της αμεταβλητότητας του αυθαίρετου ειδώλου που εξετάζουμε, τροφοδοτούνται ακριβώς από την ανάγκη ορισμένων υποκειμένων για 'κατηγορίες συμβολικά αμετακίνητες, νοηματικά στερεότυπες και επιστημονικά τεκμηριώσιμες', έννοιες που εύκολα ταυτίζονται με ένα δυσκίνητο νομικό/θεσμικό πλαίσιο.

Παρόλα αυτά, σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε και την πιθανότητα οι ανακλάσεις αυτές να μην βρίσκουν ικανό έδαφος για να προβληθούν στη πραγματικότητα. Κρίνεται ότι τα ίδια είδωλα που προβάλλονται δύνανται να αποκαλύψουν τις διαφοροποιήσεις της πραγματικότητας από την ουτοπία που τα παράγει, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που προσπαθούν να τις καλύψουν. Σκοπίμως, στην αρχή της εξέτασης αυτού του ερωτήματος παρατέθηκε το πρώτο μισό ενός αποσπάσματος από τις Ετεροτοπίες του Foucault, ώστε σε αυτό το σημείο να εξετασθεί ξεχωριστά η δυνατότητα των διατηρητέων κτισμάτων να παράγουν ετεροτοπίες αντί για ουτοπίες. Παρατίθεται λοιπόν το απόσπασμα στην ολότητά του:

Ο καθρέφτης τελικώς, είναι μία ουτοπία, αφού πρόκειται για έναν άτοπο τόπο. Στον καθρέφτη βλέπω τον εαυτό μου εκεί που δεν είναι, σε έναν εξωπραγματικό χώρο που διανοίγεται εικονικά πίσω από την επιφάνεια • είμαι εκεί, εκεί όπου δεν είμαι, σαν ενός είδους σκιά που προσφέρει σ' έμένα τον ίδιο την ορατότητά μου, που μου επιτρέπει να κοιτάξω τον εαυτό μου εκεί απ' όπου απουσιάζω: ουτοπία του καθρέφτη. Πρόκειται όμως και για ετεροτοπία, στον βαθμό που ο καθρέφτης υπάρχει πραγματικά, και έχει, στην θέση που κατέχω, ενός είδους αναδρομική επενέργεια. Με βάση τον καθρέφτη ανακαλύπτω την απουσία μου από τη θέση όπου βρίσκομαι, αφού βλέπω εκεί τον εαυτό μου. Με βάση αυτό το βλέμμα που πέφτει τρόπον τινά πάνω μου, από τα βάθη αυτού του εικονικού χώρου που βρίσκεται από την άλλη μεριά του γυαλιού, επιστρέφω προς τον εαυτό μου και αρχίζω πάλι να στρέφω τα μάτια μου προς εμένα, και να ανασυγκροτώ τον εαυτό μου εκεί όπου βρίσκεται.¹¹

Το σημείο όπου τα διατηρητέα κτίσματα ως καθρέφτες αναγνωρίζονται από κάποιο υποκείμενο ως επιτελούντα ένα συγκεκριμένο σκοπό, ένα σκοπό που δεν έχει προκύψει οργανικά σε παροντικό χρόνο, τους δίνει τη δυνατότητα να λειτουργούν και ως ετεροτοπίες. Ο έλεγχος της χρονικότητας και η προβολή συγκεκριμένων προκαθορισμένων προτύπων για την κοινωνία, δύνανται να καθιστά τα διατηρητέα κτίσματα ανοίκειους χώρους ανά περιπτώσεις, αν όχι τουλάχιστον πιο δύσκολα οικειοποιήσιμους. Αντί να αποκαλύπτουν σε υποκείμενα 'την εαυτότητά τους', είναι δυνατό να τους αποκαλύπτουν το πόσο μακριά βρίσκεται ο εαυτός τους από το είδωλο που τους παρέχεται. Η συνείδηση της λειτουργίας τους ως καθρέφτης εμπρόθετων ειδώλων μπορεί λοιπόν να διακινδυνέψει το αναμενόμενο αποτέλεσμα τους, αν όχι να το αντιστρέψει.

Είναι εύκολο να υποστηριχθεί ότι ο προβαλλόμενος συσχετισμός της πολιτισμικής κληρονομιάς με το κοινωνικό σύνολο δημιουργεί τις δυνατότητες πόλωσης υποκειμένων στα άκρα, είτε μίας άκριτης οικειοποίησης, είτε μίας απομάκρυνσης λόγω έλλειψης ουσιαστικού

συσχετισμού. Παρόλα αυτά, ένα τέτοιο δίπολο σπάνια διαγράφεται ξεκάθαρα κοινωνικά ενώ μεταβάλλεται διαρκώς χρονολογικά, όπως άλλωστε και τα περισσότερα στοιχεία που συγκροτούν το σύστημα διατήρησης. Υπάρχουν πολλά ενδιάμεσα στάδια που σπάνια εκφράζονται και οι ανακατατάξεις στις πολώσεις μπορεί να γίνονται και ως προς διαφορετικές κληρονομίες.

Κρίνεται ότι το προτεινόμενο εργαλείο προσέγγισης της λειτουργίας της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς θα πρέπει να εντάξει στο σώμα του την ανάλυση τρόπων προβολής μίας αναμενόμενης σχέσης μεταξύ της ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς και του κοινωνικού της περιβάλλοντος. Ο εκάστοτε τρόπος προβολής της αναμενόμενης αποδοχής του διατηρητέου κτίσματος ως μέρος της πραγματικότητας έχει καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τη βάση πάνω στην οποία υπήρξε η οποιαδήποτε ιδεολογική πόλωση, επομένως κρίνεται ότι η ένταξή του ως παράμετρος κατά τη χρήση του προτεινόμενου εργαλείου είναι καίριας σημασίας.

Τα παραπάνω τρία ερωτήματα στην ανάπτυξή τους κρίνεται ότι επαρκούν για να λειτουργήσουν ως καλούπι για ένα νέο εργαλείο προσέγγισης της λειτουργίας του διατηρητέου κτίσματος, στη δεδομένη της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς. Τα ερωτήματα έφεραν στην επιφάνεια μία πολυπαραγοντικότητα της οποίας η ανάλυση καθιστά καίρια μία προσέγγιση ενσωμάτωσης πολλαπλών και ίσως μη προβλέψιμων αποτελεσμάτων, κάτι που εξαρχής ήταν μέρος των στόχων της παρούσας εργασίας.

Μέρος Β΄: Προς τη δόμηση ενός εργαλείου προσέγγισης της λειτουργίας της πρόσφατα ορισμένης πολιτισμικής κληρονομιάς

Σε όλη την έκτασή της, η παρούσα εργασία στοχεύει προς ένα εργαλείο που θα μπορεί να εντάξει εντός των παραμέτρων που το καθορίζουν αστάθμητους παράγοντες υπερεναποθέτησης νοηματοδοτήσεων, χρονικότητας και αξιολογικής συνδιαλλαγής με το κοινωνικό πλαίσιο. Η παράθεση των παραπάνω ερωτημάτων καθώς και η διερεύνηση που προηγήθηκε, καθιστούν ορισμένες παραμέτρους της λειτουργίας του διατηρητέου κτίσματος δυσανάγνωστες ή/και ακαθόριστες. Σημειώθηκε ότι το εργαλείο πρέπει να εντάξει στις δυνατότητες προσέγγισης αυτής της λειτουργίας διαφορετικά πεδία ασάφειας, τα οποία και να είναι σε θέση να κατηγοριοποιήσει και να αναγνώσει σε σχέση με τα εκάστοτε επίσημα αφηγήματα. Δεδομένου ότι το εργαλείο αφορά ένα αξιακό σύστημα που ενσωματώνει ελεγκτικά τη χρονικότητα και φιλοξενεί διαρκείς εσωτερικές μεταβολές, θα ήταν καίριο να λειτουργεί εντός χρονολογικών αναπτυγμάτων και όχι βάσει σημειακών δειγματοληψιών.

Στο Μέρος Β΄ κρίνεται απαραίτητη η χρήση ενός παραδείγματος κατά την παρουσίαση του εν λόγω εργαλείου, κάτι που θα επιτρέψει μία σαφέστερη αποτύπωση της προτεινόμενης χρήσης του. Μέχρι στιγμής, η εργασία έχει μιλήσει σε ένα γενικότερο επίπεδο, χωρίς να έχει ένα σαφώς περιορισμένο τοπολογικό και χρονολογικό πλαίσιο. Αυτό, όπως έχει διευκρινιστεί, έγινε χάρις της συνθήκης που θέλει το αξιακό σύστημα της διατήρησης να προβάλλεται μετά τον 20ο αιώνα από κεντρικούς φορείς οι οποίοι σφετερίζονται την ισχύ μίας οικουμενικής κατευθυντήριας δύναμης. Ακόμα, η έρευνα δεν έχει εστιάσει με έναν σαφή τρόπο απέναντι στη νεώτερη ακίνητη κληρονομιά, αλλά έχει πραγματευτεί καταστάσεις που την περιλαμβάνουν. Έτσι, σε αυτό το σημείο επιλέγεται ένα παράδειγμα στο οποίο τα χαρακτηριστικά της διατήρησης της πρόσφατης κληρονομιάς αποτελούν μία ξεκάθαρη εγγραφή των προβληματισμών που έχουν συζητηθεί. Επίσης, το παράδειγμα αυτό προσφέρεται προς ανάλυση και για άλλους λόγους, όπως ο βαθμός που οι ανωμαλίες στο σύστημα διατήρησης είναι εμφανείς, ο τρόπος που το σύστημα της διατήρησης ιστορικά εισήγαγε απότομα τη πρόσφατη κληρονομιά, η προσβασιμότητα σε πηγές από τον γραφόντα κ.α. . Περνάμε λοιπόν σε μία σύντομη παρουσίαση των χαρακτηριστικών της διατήρησης της πρόσφατης κληρονομιάς της Αθήνας.

ι. Τα ‘νέωτερα ακίνητα μνημεία’ στο παράδειγμα της πόλης των Αθηνών μετά το 1974

Το προτεινόμενο εργαλείο επιλέγεται να παρουσιαστεί μέσα από το παράδειγμα της πόλης των Αθηνών και της πρόσφατα ορισμένης νεώτερης κληρονομιάς της. Συγκεκριμένα, εστιάζει στα διατηρητέα κτίσματα που ανήκουν στην κατηγορία των ‘νέωτερων ακίνητων μνημείων’, κτισμάτων χρονολογούμενων από το 1831 και μετά, των οποίων η δυνατότητα χαρακτηρισμού κατοχυρώθηκε θεσμικά το 1950 αλλά εδραιώθηκε ως παράγοντας καθορισμού του αθηναϊκού αστικού τοπίου μετά από τις πρώτες μαζικές κηρύξεις το 1980.

Το εργαλείο που προτείνεται δεν θα αξιοποιήσει ως πεδίο διερεύνησης τα κτίσματα καθαυτά αλλά τις κοινωνικές συνθήκες που τα καθόρισαν, τις ιδιότητες που τους αποδόθηκαν θεσμικά, τον τρόπο που αυτές προβλήθηκαν ή/και αφομοιώθηκαν στο αθηναϊκό κοινωνικό πλαίσιο και τις μεταλλάξεις που ενδέχεται να υπέστησαν στην πορεία. Θα εστιάζει λοιπόν στον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων έχουν προβάλλει συγκεκριμένες ιδιότητες σε μία διαρκώς επεκτεινόμενη οικογένεια κτισμάτων της πόλης των Αθηνών, διαμορφώνοντας την έννοια του ‘διατηρητέου’ αλλά και την εξέλιξη του σώματος των νεώτερων ακίνητων μνημείων τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες.

Επιλέγεται να προταθεί η χρήση του εργαλείου για την περίοδο μετά την αλλαγή του καθεστώτος το 1974 έως σήμερα, αξιοποιώντας ένα ξεκάθαρο χρονικό σημείο καμπής. Αυτό, έτυχε να προηγηθεί ελάχιστα από το ‘έτος της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς’ 1975 που συνοδευόταν από το σύνθημα ‘Ένα μέλλον για το παρελθόν μας’. Κατά το συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο τέλος εκείνου του έτους στο Άμστερνταμ, διατυπώθηκε η Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, στοχεύοντας στην αξιοδότηση, την ανάδειξη και την διατήρηση του κτισμένου περιβάλλοντος διαφόρων περιόδων του παρελθόντος. Στην περίπτωση του Αθηναϊκού παραδείγματος σφραγίστηκε η κατεύθυνση προς τη διατήρηση της αστικής αρχιτεκτονικής μίας νεαρής πρωτεύουσας ενός πρόσφατου παρελθόντος.

Η κατακόρυφη αύξηση των κηρύξεων στα αντίστοιχα ΥΠΠΟΑ (πρώην Υπουργείο Πολιτισμού) και ΥΠΕΝ (πρώην Υπουργείο Περιβάλλοντος και Χωροταξίας) που σημειώθηκε κατά τη δεκαετία του 1980 αποτελεί μία ξεκάθαρη θεσμική ανάκλαση αυτής της ευρωπαϊκής τάσης. Παρόλα αυτά, διάφορες ενδείξεις δημιουργούν αμφιβολίες για το κατά πόσο η τάση αυτή είχε προλάβει να εξελιχθεί και να διαδοθεί οργανικά στον μεταπολεμικό ελληνικό χώρο, αμφιβολίες που δεν μπορούν να απορριφθούν εύκολα δεδομένων των ιδιαίτερων ιστορικών συγκυριών που χαρακτήρισαν εκείνη την περίοδο.

Μία πρώτη ένδειξη αποτελεί το πλήθος επιστολών αντιρρήσεων που μπορεί κανείς να συναντήσει σε φακέλους των προαναφερθέντων υπουργείων, επιστολές από ιδιοκτήτες που αμφισβητούσαν τις αιτιολογικές εκθέσεις των αρμόδιων φορέων που έκριναν τις ιδιοκτησίες τους ως άξιες προς διατήρηση. Μία ευτυχής πρόσβαση σε στοιχεία από το ΥΠΕΝ, δείχνει ότι οι τότε κινήσεις προς τη διατήρηση αυτού που θεωρήθηκε ως αθηναϊκή αρχιτεκτονική κληρονομιά ήταν ενός μαζικού χαρακτήρα, θα μπορούσαμε να πούμε και απότομες, και ότι δυστυχώς, δεν είχαν την κοινωνική ανταπόκριση που προϋπέθεταν στο σχεδιασμό τους.

Το αξιακό σύστημα της διατήρησης φαίνεται σε χρονικό φάσμα πολλών ετών μάλιστα να μην έχει αφομοιωθεί από ιδιώτες οι οποίοι δεν αναγνωρίζουν ως έγκυρες ή αναγκαίες τις επιλογές του φορέα επιτέλεσής του.

Ο Πανελλήνιος Σύλλογος Πολιτών και Φορέων Ιδιοκτητών Διατηρητέων Κτιρίων και Μνημείων που ιδρύθηκε το 1984, πρόβαλλε μέχρι το 2003 ανάμεσα στους βασικούς σκοπούς του τον αποχαρακτηρισμό διατηρητέων κτιρίων σε περιπτώσεις που δεν απέφεραν εισόδημα στους ιδιοκτήτες τους. Η συνθήκη αυτή άλλαξε εν μέρει μετά την επαναδραστηριοποίησή του συλλόγου το 2013, αλλά αυτό που παρέμεινε ήταν η αντιμετώπιση της ιδιοκτησίας ενός διατηρητέου κτίσματος ως ένα πρόβλημα για το οποίο αναζητούνται καλύτερες συνθήκες.

Σε πάρα πολλές περιπτώσεις το θεσμικό καθεστώς έχει όντως καταστήσει ασύμφορη την ιδιοκτησία ενός διατηρητέου κτίσματος (π.χ. πρόσφατη κανονική επιβολή συμπληρωματικής φορολόγησης ΕΝΦΙΑ στα διατηρητέα νεότερα των 100 χρόνων) ενώ η έλλειψη επαρκών οικονομικών παροχών για αποκαταστάσεις έχει οδηγήσει στην εγκατάλειψη πολλών κτισμάτων σε ερειπιώδη κατάσταση. Ένας ιδιοκτήτης ενδέχεται να μην έχει τη δυνατότητα να καλύψει οικονομικά την αποκατάσταση ενός κτίσματος, δεδομένων όλων των περιορισμών που υπαγορεύονται από τα αντίστοιχα ΦΕΚ και ανεβάζουν το κόστος της όποιας εργασίας συντήρησης κατακόρυφα. Αντίστοιχα εξαιρετικά πολλές είναι οι περιπτώσεις που ιδιοκτήτες έχουν επιλέξει ρητά την εγκατάλειψη ενός κτίσματος του οποίου η αποκατάσταση δεν αποτελεί μία προσοδοφόρα επένδυση, και πάλι δεδομένων των διαφόρων νομικών περιορισμών.

Απομακρυνόμενοι όμως από τη- πολυσυζητημένη στα ελληνικά δεδομένα- συγκρουσιακή συνθήκη μεταξύ του ιδιωτικού και ενός ορισμένου δημοσίου συμφέροντος, θα δεχτούμε ότι στο πλαίσιο τεσσάρων δεκαετιών έχει υπάρξει μία σύμπραξη διαφορετικών δυνάμεων που θεωρητικά θα μπορούσαν να έχουν οδηγήσει σε μία ισορροπία προς ένα 'κοινό' συμφέρον, όποιο και αν είναι αυτό. Για αυτόν τον λόγο, θα στραφούμε για λίγο στα αποτελέσματα αυτής της σύμπραξης για να αναγνωύσουμε τη θέση του νεώτερου ακίνητου μνημείου στην πόλη των Αθηνών, χωρίς να την αξιολογούμε.

Στο πλαίσιο του προγράμματος *‘Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά ΥΠΕΚΑ – ΕΜΠ’* και συγκεκριμένα στη *‘Φάση Β: Εμβάθυνση | Ανάλυση | Διασύνδεση’*, το 2011 έχει καταγραφεί μεταξύ άλλων και ένας μεγάλος αριθμός διατηρητέων κτισμάτων σε ‘ερειπιώδη κατάσταση’ σε επιλεγμένα σημεία εστίασης της πόλης της Αθήνας. Το γεγονός ότι υπάρχει ένα μεγάλο υποσύνολο ‘νεώτερων ακίνητων μνημείων’ με κοινό χαρακτηριστικό την εγκατάλειψη και την ερειπιώδη κατάσταση ίσως υποδεικνύει ότι το θεσμικό πλαίσιο της διατήρησης δεν σφράγισε ούτε εξασφάλισε ένα υπάρχον ιδεολογικό κατεστημένο, αλλά αντίθετα ανέδειξε σε ορισμένες περιπτώσεις την απουσία του.

Προχωρώντας στον τύπο και τον ηλεκτρονικό τύπο ως ενδείξεις τοποθετήσεων ως προς το ζήτημα, έχουν δημοσιευτεί ανά τις δεκαετίες σειρές άρθρων που σχολιάζουν αρνητικά έναν όγκο αθηναϊκών διατηρητέων κτισμάτων τα οποία αποσυντίθενται σταδιακά λόγω έλλειψης συντήρησης, εστιάζοντας και σε μεμονωμένα κτίσματα που ‘κινδυνεύουν’ με κατάρρευση και των οποίων η μεμονωμένη πολιτισμική αξία δεν αναδεικνύεται. Αντίστοιχα, εύκολα

ανασύρουμε άρθρα που εστιάζουν στη δυσκολία διαχείρισης των ‘νέωτερον ακίνητων μνημείων’ από ιδιώτες, αφαιρώντας τελείως από τη συζήτηση το ζήτημα της πολιτισμικής αξίας και της απεύθυνσης σε ένα κοινωνικό πλαίσιο.

Ταυτόχρονα, ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων και άλλες ομάδες όπως η μη κερδοσκοπική χαρακτηρη αστική εταιρεία Monumenta, παράγουν έργο προς τη διαφύλαξη διατηρητέων και μη κτισμάτων. Η Ειρήνη Γρατσιά, πρόεδρος της Monumenta, κάνει λόγο για πάρα πολλές περιπτώσεις ιδιωτών οι οποίοι, με την πρώτη υποψία πιθανότητας χαρακτηρησμού της ιδιοκτησίας τους, σπεύδουν να γκρεμίσουν ολόκληρα κτίσματα ή τμήματά τους για να αποφύγουν μία τέτοια συνθήκη. Σε τέτοια περιβάλλοντα γίνεται συχνά λόγος για κτίρια των οποίων η αξία πρέπει να ‘αναδειχτεί’, κτίρια που βρίσκονται υπό τον ‘κίνδυνο’ να χαθούν, είτε πρέπει να ‘σωθούν’ από τη μη αναγνώριση της αξίας τους από τους πολίτες.

Με την τελευταία πρόταση κλείνει πολύ καλά μία σύντομη παρουσίαση κάποιων ενδεικτικών καταγραφών της πολυδιάστατης έννοιας του ‘νέωτερον ακίνητου μνημείου’ στο αθηναϊκό συγκείμενο των τελευταίων δεκαετιών. Το γεγονός ότι χρησιμοποιούνται όροι ‘αναδεικνύω’, ‘σώζω’ και ‘κινδυνεύουν’ αποτελεί ένδειξη της συνειδησης ύπαρξης πολλαπλών μη ομόροπων ιδεολογικών διανυσμάτων όσον αφορά την διατήρηση, εντός του ίδιου κοινωνικού πλαισίου.

Τα παραπάνω λοιπόν δίνουν στο σύνολό τους μία εικόνα ασάφειας σχετικά με τον τρόπο που έχει αφομοιωθεί η έννοια του ‘νέωτερον ακίνητου μνημείου’ στο αθηναϊκό κοινωνικό πλαίσιο τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες. Η πολλαπλότητά της έννοιας αυτής, παράγωγο της μη αναμενόμενης λειτουργίας της, παραμένει ένα ζήτημα προς διερεύνηση, ακόμη περισσότερο δεδομένου ότι το θεσμικό πλαίσιο μέχρι σήμερα αντανακλά αποκλειστικά ένα πολύ μικρό μέρος του τι μπορεί να σημαίνει ‘διατηρητέο’ για τον αθηναίο πολίτη, ιδιοκτήτη διατηρητέου κτίσματος, νέο, ηλικιωμένο, αρχιτέκτονα κ.ο.κ..

ii. Πολλαπλά σύνολα ιδιοτήτων από πολλαπλές συγκροτήσεις υποκειμένων

Στην προσπάθεια προσέγγισης της πολλαπλότητας που συνοδεύει και έχει συνοδεύσει την έννοια των αθηναϊκών ‘νέωτερον ακίνητων μνημείων’ κατά την περίοδο που εξετάζουμε, επιλέγεται μία βασική αρχική στάση προσέγγισης για το εργαλείο. Προτείνεται η θέαση της έννοιας του ‘νέωτερον ακίνητου μνημείου’ ως σύνολο πολλαπλών ιδιοτήτων, όπως αυτές αποδίδονται από πολλαπλές συγκροτήσεις υποκειμένων. Κατά την παρουσίαση της μεθοδολογίας θα δούμε πώς το *σύνολο πολλαπλών ιδιοτήτων* μπορεί να προκύψει από την συγκρότηση *πολλαπλών συνόλων ιδιοτήτων*.

Θα εστιάσουμε όμως για λίγο στην διαφορά των λέξεων *δυνατότητα* και *ιδιότητα*. Το θεσμικό πλαίσιο είναι αυτό που εξασφαλίζει στα διατηρητέα κτίρια τη *δυνατότητα* να έχουν έναν μόνιμο κοινωνικό ρόλο ως φορείς πολιτισμικών αξιών και τοπικών αναμνήσεων, συνδέοντας τον πολίτη με το ιστορικό συνεχές της πόλης που κατοικεί. Οι δυνατότητες αποτελούν πιθανές ιδιότητες, εφόσον αξιοποιηθούν από υποκείμενα που θα τις ενεργοποιήσουν. Οι ιδιότητες αποδίδονται μονάχα από υποκείμενα που έχουν συγκροτήσει έναν ορισμένο τρόπο θέασης. Οι κυριολεκτικές έννοιες ‘μνημείο’ και ‘κληρονομιά’ δύνανται μεν να

συγκαταλέγονται στις ιδιότητες αυτών που ορίζονται ως νεώτερα ακίνητα μνημεία, αλλά αυτό προϋποθέτει συγκροτήσεις υποκειμένων που να τους τις αποδίδουν ως τέτοιες. Η υποτιθέμενη ανάκλαση ιδιοτήτων προβαλλόμενων από ιδεατά κοινωνικά πλαίσια έχουμε ήδη συζητήσει ότι δεν επαρκεί να ανάξει τις δυνατότητες σε ιδιότητες.

Το θεσμικό πλαίσιο μπορεί επομένως να εξασφαλίζει μονάχα *δυνατότητες*, παρόλα αυτά οι αρμόδιοι φορείς που το επιτελούν επιλέγουν κτίσματα προς διατήρηση με βάση προβαλλόμενες ιδιότητες. Αυτές τις αντικατοπτρίζουν τελικώς προς το κοινωνικό σύνολο μέσω των διατηρητέων κτισμάτων και λόγω της θέσης τους ως ειδικών επί του ζητήματος. Είναι σημαντικό λοιπόν να εξασφαλίσουμε μία ξεχωριστή θέση για τη συγκρότηση υποκειμένων που απαρτίζουν τους εκάστοτε αρμόδιους φορείς και δομούν το εκάστοτε 'επίσημο' σύνολο ιδιοτήτων για τα διατηρητέα κτίσματα.

Εστιάζοντας στο συγκεκριμένο του επιλεχθέντος παραδείγματος της Αθήνας, τα νεώτερα ακίνητα μνημεία κηρύσσονται διατηρητέα 'λόγω της αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής, κοινωνικής, εθνολογικής, λαογραφικής, τεχνικής και βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους'¹ αν είναι αρχαιότερα των 100 χρόνων από το εκάστοτε έτος και, στις περιπτώσεις που έχουν κατασκευαστεί πιο πρόσφατα, 'λόγω της ιδιαίτερης σημασίας τους', πράγμα που συνεπάγεται 'ιδιαιτερη και αναλυτικότερη αιτιολόγηση της πράξεως χαρακτηρισμού τους από τη Διοίκηση'.

Όπως έχει υποστηριχθεί σε πολλά σημεία στην εργασία, αυτή η συγκεκριμένη- όχι ξεκάθαρα ορισμένης αξίας ή ιδιαιτερότητας- σημασία, αποδίδεται σε κάθε κτίσμα κατά τον χαρακτηρισμό. Αυτή η σημασία αποκτά για κάθε περίπτωση έναν μόνιμο φορέα ανάκλασης προς το κοινωνικό σύνολο: το μονιμοποιημένο κτίσμα και τη θεσμική του υπόσταση ως νεώτερο ακίνητο μνημείο. Αν επίσης δεχτούμε ότι αυτή η, όχι ξεκάθαρα ορισμένης αξίας ή ιδιαιτερότητας, σημασία αποτελεί και αυτή έναν μεταβαλλόμενο παράγοντα που αλλάζει παράλληλα με τα χρονολογικά τοποθετημένα υποκείμενα που συγκροτούν τους εκάστοτε αρμόδιους φορείς, οι προβαλλόμενες ιδιότητες που αποδίδονται θεσμικά στα νεώτερα ακίνητα μνημεία συγκροτούν και αυτές ένα μεταλλασσόμενο σύνολο, στο οποίο ενδέχεται να μην εντάσσονται πάντα παρελθοντικές περιπτώσεις χαρακτηρισμών κτισμάτων ως διατηρητέων.

Κατά αυτόν τον τρόπο, σε μία αστική κλίμακα και σε ένα χρονικό συνεχές, το χωρικά μόνιμο και θεσμικά αξιοδοτημένο σώμα του συνόλου των νεώτερων ακίνητων μνημείων δύναται να δεχτεί προβολές διαφορετικών συνόλων ιδιοτήτων από διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων σε διαφορετικά χρονολογικά πλαίσια. Οι συγκροτήσεις αυτές περιλαμβάνουν τόσο τους πολιτισμικούς φορείς οι οποίοι προωθούν τα εκάστοτε 'επίσημα' αφηγήματα, όσο και άλλες που χαρακτηρίζονται από διαφορετικούς τρόπους ερμηνεύσης των δυνατοτήτων των διατηρητέων κτισμάτων.

1 Οι ορισμοί έχουν ληφθεί από τα ίδια τα νομικά κείμενα και από τις παρακάτω πηγές: Π.Α. Πάντος, «Παρουσίαση και ανάλυση του Ν. 3028/2002», Αρχιτεκτονική Κληρονομιά και Ιστορικά Κέντρα Πόλεων, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, Ινστιτούτο Επιμόρφωσης, Αθήνα, 2006, www.law-archaeology.gr και www.culture.gr

Τα διαφορετικά σύνολα ιδιοτήτων μπορεί να θεωρηθεί ότι εναποτίθενται το ένα πάνω στο άλλο σε χρονολογική αλληλουχία, εμπλουτίζοντας σταδιακά το σύνολο των δυνητικών ιδιοτήτων των νεώτερων ακίνητων μνημείων. Η μονιμότητα των κτισμάτων και των θεσμικών τους αξιοδοτήσεων διατηρούν τα αποτελέσματα αυτής της εναπόθεσης σταθερώς επίκαιρα ως εμφανή σημεία αναφοράς που ξεπροβάλλουν στο αθηναϊκό συγκείμενο. Τα αποτελέσματα της εναπόθεσης αυτής δύνανται να αναδεικνύουν ασύμπτωτες προβολές ιδιοτήτων αλλά και επικράτηση ορισμένων από αυτές.

Ένας πρώτος στόχος του προτεινόμενου εργαλείου είναι η συγκρότηση ενός αρχείου καταγραφών πολλαπλών συνόλων ιδιοτήτων από διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων μετά το 1974. Η χρονολογική εξέταση μεταλλαγών που θα διακριθεί εσωτερικά στο αρχείο, καθώς και η εξέταση των εναποθέσεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, θα μπορέσουν ίσως να αναδείξουν συσχετισμούς και αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφόρων συγκροτήσεων υποκειμένων που καθόρισαν την εννοιακή υπόσταση του νεώτερου ακίνητου μνημείου στην Αθήνα. Ταυτόχρονα, η δημιουργία ενός αρχείου που θα μπορεί να συμπεριλάβει σύνολα ιδιοτήτων που θα εκφράζουν διαφορετικά ιδεολογικά διανύσματα όσον αφορά τη διατήρηση νεώτερων ακίνητων μνημείων, θα εμπλουτίσει την εννοιολογική συγκρότηση του 'νεώτερου ακίνητου μνημείου' όπως αυτή διαμορφώνεται στη πόλη των Αθηνών. Ένα τέτοιο αρχείο είναι εξ ορισμού ανοιχτό σε προσθήκες, επομένως θα μπορεί να εμπλουτίζεται σταθερά στο περιεχόμενό του και να παραμένει επίκαιρο στην προσπάθεια περιγραφής ενός τόσο πολυδιάστατου ζητήματος.

Προτού περάσουμε στη παρουσίαση της προτεινόμενης μεθοδολογίας επεξεργασίας των αποτελεσμάτων, θα αξιοποιήσουμε καλύτερα το γεγονός ότι το εργαλείο παρουσιάζεται μέσω ενός συγκεκριμένου παραδείγματος, παραθέτοντας περιπτώσεις πηγών άντλησης δεδομένων κατά τη προτεινόμενη χρήση του για την πόλη των Αθηνών.

iii. Άντληση και κατηγοριοποίηση δεδομένων στο παράδειγμα της μεταπολιτευτικής Αθήνας

Η συγκρότηση ενός αρχείου καταγραφών πολλαπλών συνόλων ιδιοτήτων από διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων μετά το 1974 θα αποτελέσει ένα μακροσκελές έργο το οποίο προϋποθέτει την άντληση δεδομένων από πολλαπλές πηγές. Τα δεδομένα θα οδηγήσουν σε δεύτερη φάση στη συγκρότηση συνόλων υποκειμένων που θα προβάλλουν κοινές ιδιότητες στο αθηναϊκό νεώτερο ακίνητο μνημείο. Ο τρόπος που θα κατηγοριοποιηθούν θα βασιστεί σε *discourse analysis* το οποίο θα αντλήσει και θα κατηγοριοποιήσει τις προβολές ιδιοτήτων, όπως αυτές θα εγγράφονται στις διαφορετικές πηγές, μέσω ρητών ή άρρητων παραδοχών.

Οι πηγές θα ποικίλουν αναλόγως με την κάθε ιστορική περίοδο και την δυνατότητα άντλησης υλικού, αλλά σε πρώτο επίπεδο προτείνεται η αναζήτηση πηγών που να παρέχουν δεδομένα σε σταθερή βάση σε ένα μεγάλο μέρος του χρονικού πλαισίου που εξετάζεται, δηλαδή την περίοδο μετά το 1974. Καλές περιπτώσεις θα αποτελέσουν οι αιτιολογικές εκθέσεις στα αρχεία του ΥΠΠΟΑ και του ΥΠΕΝ, οι επιστολές αντίρρησης στα ίδια αρχεία, ο αρχιτεκτονικός τύπος και τα άρθρα που αναφέρονται στα νεώτερα ακίνητα μνημεία, αρχεία εφημερίδων από τα οποία θα ανασυρθούν άρθρα σχετικά με το ζήτημα, αρχεία των υποθέσεων που πέρασαν

από το ΚΣΝΜ, τυχόντα αρχεία του Πανελληνίου Συλλόγου Πολιτών και Φορέων Ιδιοκτητών Διατηρητέων Κτιρίων και Μνημείων κ.α..

Σε δεύτερο επίπεδο θα κοιτάξουμε κινήσεις ομάδων πολιτών που να πραγματεύονται με κάποιο τρόπο το ζήτημα της διατήρησης νεώτερων ακίνητων μνημείων, με σκοπό να τοποθετήσουμε τη δράση τους στα χρονολογικά πλαίσια που επηρέασε το αθηναϊκό συγκείμενο. Αυτές μπορούν να αποτελούν αστικές εταιρίες που να εστιάζουν στο ζήτημα όπως η Monumenta και η Docomomo, αλλά και τοπικές συνελεύσεις, σύνολα καταληψιών, κινήσεις πολιτών όπως η 'ΚΜ πρότυπη γειτονιά' ή οι Atenistas, και γενικότερα ομάδες που να έχουν εκφράσει άποψη ή να έχουν επέμβει σε κτίσματα της κατηγορίας που εξετάζουμε σε μία χρονική διάσταση που να επιτρέπει την εξέτασή τους. Ιδιαίτερα βοηθητικές κρίνεται ότι θα είναι διάφορες διαδικτυακές ομάδες σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το facebook, στις οποίες δημοσιεύονται φωτογραφίες αλλά και απόψεις περί διατηρητέων, καθώς και λοιποί διαδικτυακοί χώροι που έχουν πραγματευτεί το ζήτημα της διατήρησης. Τέλος, περνώντας σε πιο μεμονωμένες περιπτώσεις, θα επιχειρηθεί να γίνει μία στοχευμένη βιβλιογραφική και γενικότερων μέσων έρευνα, ανατρέχοντας σε περιπτώσεις όπως το βιβλίο 'Τα μνημεία και η πόλη' του Διονύση Ζήβα ή το μικρού μήκους ντοκιμαντέρ 'Αιδ' Εις Αθήναι ...η πριν πόλις» σε σκηνοθεσία Νίκου Γραμματικόπουλου με κείμενα του Γιάννη Τσαρούχη, η μελέτη των οποίων θα τοποθετήσει μεμονωμένους αλλά ίσως ισχυρούς πομπούς ιδεών εντός ευρύτερων συγκροτήσεων υποκειμένων, με βάση τις απόψεις που εκφράζουν την εκάστοτε χρονική περίοδο.

Όπως έχει όμως ήδη αναφερθεί, η προτεινόμενη έρευνα προτείνει ένα αρχείο ανοιχτό στις προσθήκες δεδομένων, επομένως αναμένεται να αυξηθούν σημαντικά οι πηγές άντλησης δεδομένων και στην καλύτερη περίπτωση, να αυξηθεί και ο αριθμός συνόλων συγκροτήσεων υποκειμένων. Κριτήριο επιλογής θα παραμείνει η δυνατότητα ανάγνωσης των ιδιοτήτων που προβάλλονται στη κατηγορία διατηρητέων που εξετάζουμε.

iv. Ένα 'cluster account' για τα 'νέωτερα ακίνητα μνημεία'

Είναι γεγονός ότι το προτεινόμενο αρχείο *πολλαπλών συνόλων ιδιοτήτων* συγγενεύει σε πολλά σημεία με τα ανοιχτά συστήματα 'οικογενειακών ομοιοτήτων' όπως τα έχει παρουσιάσει ο Ludwig Wittgenstein στο *Philosophical investigations* (1953). Η έμφαση που δίνει στον διαχωρισμό της απλής εμπειρίας ενός αντικειμένου έρευνας από την ερμηνεία των τυχόντων κανόνων που το καθορίζουν, σχετίζεται άμεσα με το σχήμα προβολής ιδιοτήτων που αποδίδεται στα υποκείμενα που πραγματεύονται το 'νέωτερο ακίνητο μνημείο'. Για τον Wittgenstein, το αντικείμενο έρευνας μπορεί να κατέχει έναν ορισμό, του οποίου όμως τα χαρακτηριστικά να μην είναι καθορισμένα και να ποικίλουν από ερμηνεία σε ερμηνεία.

Αυτό το σχήμα σκέψης του Wittgenstein επιστράτευσε πολύ αργότερα ο Berys Gaut, επαναφέροντας το 2000 κάποιες ιδέες στο προσκήνιο, στην προσπάθειά του να ανταποκριθεί στο συνεχώς επανεμφανιζόμενο φιλοσοφικό ερώτημα του 'πώς ορίζεται η τέχνη'². Η ιδέα ενός συνόλου που να καθορίζεται από 'οικογενειακές ομοιότητες' και να μην βασίζεται στην

2 Berys Gaut, 'Art' as a Cluster Concept', στο *Theories of Art*, Noël Carroll (ed.), University of Wisconsin Press, 2000, σ. 25-44.

αναγωγή σε κάποιο ορισμένο παράδειγμα, θεωρήθηκε ότι θα μπορέσει να προσεγγίσει καλύτερα την αοριστία του τι νοείται ως 'τέχνη'. Ο Gaut προτείνει λοιπόν μία προσέγγιση ενός Cluster Account of Art το οποίο θα συγκροτείται με βάση έναν ορισμό (στην περίπτωση του, 'τέχνη') και θα αποδίδει ένα σύνολο ιδιοτήτων αντλημένο από πολλαπλές περιπτώσεις. Το βασικό στοιχείο ενός τέτοιου cluster account είναι ότι μία περίπτωση μπορεί να ανήκει κάτω από την ομπρέλα του ορισμού χωρίς να χρειάζεται να ικανοποιούνται όλες οι ιδιότητες που αποδίδει το cluster στο σύνολό του. Ταυτόχρονα, καμία από τις ιδιότητες δεν είναι αναγκαία συνθήκη για την συμπερίληψη κάποιες περιπτώσεις στο σύνολο. Τέλος, το σύνολο των ιδιοτήτων είναι ανοιχτό σε επαναπροσδιορισμούς και προσθήκες.

Η πολλαπλότητα των προσεγγίσεων που καθορίζουν ιδιότητες της τέχνης μπορεί πολύ εύκολα να παραλληλιστεί με την πολλαπλότητα των προσεγγίσεων που καθορίζουν τις ιδιότητες του 'νέωτερου ακίνητου μνημείου' στο αθηναϊκό συγκείμενο και όχι μόνο. Στα δύο παραδείγματα, το σώμα των περιπτώσεων που μπαίνουν κάτω από την ομπρέλα του ορισμού μεταλλάσσεται και εξελίσσεται και ανεξάρτητα από την όποια προσπάθεια κάποιου σαφούς καθορισμού των ιδιοτήτων τους. Πιστεύω πως αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι τα αξιακά κριτήρια ένταξης, τα οποία τίθενται σε θεσμικό επίπεδο, βασίζονται σε γενικώς αόριστες έννοιες όπως π.χ. η 'πολιτισμική αξία', η 'αισθητική αξία', η 'τεχνική αξία', η 'καλλιτεχνική αξία' κ.ο.κ., οι οποίες και υπόκεινται εύκολα μεταλλάξεις, και δύνανται να ερμηνευθούν με ποικίλους τρόπους. Επιπλέον, όπως έχουμε ήδη αναλύσει, ο έλεγχος της χρονικότητας οδηγεί εύκολα σε υπερεναποθέσεις νοημάτων που αλλάζουν το σύνολο των προβαλλόμενων ιδιοτήτων, ενώ η προβαλλόμενη σχέση με το κοινωνικό σύνολο δίνει σε αυτό τη δυνατότητα να επέμβει πιο εύκολα εννοιολογικά στο σώμα των διατηρητέων κτισμάτων, παραμορφώνοντας συχνά την αρχική προβολή ιδιοτήτων.

Με τον ίδιο τρόπο λοιπόν που η τοποθέτηση ενός τυχαίου έργου σε ένα πλαίσιο έκθεσης μπορεί να εντάξει κάτω από τον όρο 'τέχνη' από ρεαλιστικά εικαστικά έργα μέχρι *ready-mades*, και να εμπλουτίσει έτσι τις δυναμικές ιδιότητες του 'τι είναι τέχνη' σε συνάρτηση με την ερμηνεία των θεατών, η τοποθέτηση ενός κτίσματος σε ένα πλαίσιο διατήρησης κληρονομιάς, είτε θεσμικό είτε κοινωνικό, μπορεί να κάνει το ίδιο. Η κύρια διαφορά είναι ότι στο δικό μας παράδειγμα, η ερμηνεία των θεατών της διατήρησης είναι μέρος ενός 'επιβεβλημένου' συστήματος θεσμικής πλαισίωσης. Το αποτέλεσμα είναι ότι προκύπτουν πολλά και διαφορετικά σύνολα ιδιοτήτων από συγκροτήσεις υποκειμένων που συνδιαλέγονται 'αναγκαστικά' με τη κληρονομιά.

Διακρίνω λοιπόν πως ένα cluster account που να συγκροτείται από *πολλαπλά σύνολα ιδιοτήτων* μπορεί να καταγράψει την πολλαπλότητα και τα μη αναμενόμενα αποτελέσματα που έχουν παρουσιάσει από την αρχή της εργασίας. Παρόλα αυτά, στους ερευνητικούς στόχους που έχουν τεθεί περιλαμβάνεται, εκτός από την περιγραφή, και η συγκρότηση μίας μεθόδου ανάλυσης των αποτελεσμάτων και του τρόπου που συσχετίζονται σε χρονολογικά αναπτύγματα. Ο τρόπος που επαναπροσδιορίστηκε το εργαλείο του Berys Gaut από ορισμένους μελετητές μπορεί να προσφέρει τα τελευταία στοιχεία για την ολοκλήρωση της δόμησης του προτεινόμενου εργαλείου.

ν. Η ιστορικότητα και η έννοια της ομοιόστασης

Το εργαλείο που πρότεινε ο Gaut αντιμετωπίστηκε τα επόμενα χρόνια με επιφύλαξη, ενώ ταυτόχρονα δημοσιεύτηκαν άρθρα που αντέκρουαν τις προτάσεις του, προωθώντας την έλλειψη δυνατότητας αλλά και ανάγκης ορισμού της τέχνης. Το 2014 επανήλθε στο προσκήνιο η συζήτηση για την δυνατότητα επιστράτευσης ενός *Cluster Account* για τον ορισμό της έννοιας της τέχνης, αυτή τη φορά από μία πιο κριτική σκοπιά. Στο άρθρο του *'The Cluster Account of Art: A Historical Dilemma'* ο Simon Fokt θέτει το πρόβλημα της έλλειψης ιστορικότητας του cluster account του Gaut. Υποστηρίζει ότι στο μοντέλο που πρότεινε ο Gaut δεν λαμβάνει υπόψιν του ότι διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων δημιουργούν άλλα σύνολα ιδιοτήτων για τα ίδια έργα σε διαφορετικά χρονικά πλαίσια. Στο επίπεδο της παρούσας εργασίας, έχει τεθεί από πολύ νωρίς ότι η εξέταση της έννοιας της πρόσφατα ορισμένης κληρονομιάς θα πρέπει να γίνει με βάση τη σταθερή μετάλλαξη της σε ορισμένα εκτεταμένα χρονολογικά πλαίσια.

Αυτό που αγνοούσε ο Fokt στην κριτική του ήταν ότι, μόλις δύο χρόνια πριν, είχε ήδη προταθεί μία απάντηση στην έλλειψη ιστορικότητας του μοντέλου του Bergs Gaut, στο πλαίσιο μίας διπλωματικής μεταπτυχιακών σπουδών. Ο Eric Murphy από τον τομέα της φιλοσοφίας, ανέτρεξε σε ένα άλλο μοντέλο για να αντλήσει τα στοιχεία που έλειπαν από το *Cluster Account of Art*, και αυτό ήταν τα *Homeostatic Property Clusters (HPC)* του Richard Boyd.

Στο κείμενο *'Homeostatis, Species, and Higher Taxa'*³ ο Boyd προβάλλει μέσα από το παράδειγμα της κατανομής βιολογικών ειδών σε γένη ένα σύστημα αποδοχής ακαθόριστων ιδιοτήτων οι οποίες δύνανται να είναι και μεταβλητές. Ταυτόχρονα όμως θέτει και τρία ακόμα πολύ σημαντικά για την προτεινόμενη έρευνά μας στοιχεία. Αφενός αξιοποιεί την έννοια της *ομοιόστασης*⁴ για να περιγράψει τον τρόπο που ορισμένες ιδιότητες μπορεί να διευκολύνουν την ύπαρξη άλλων ιδιοτήτων, αλλά ακόμα και να συντηρούν κάποιες από αυτές. Αφετέρου, υποστηρίζει ότι, κάτι σαν αυτό που ο Wittgenstein αποκαλεί 'οικογένεια ομοιοτήτων' ή κάτι σαν το *Cluster Account of Art* του Gaut, δύνανται να διανύει χρονικές περιόδους ως ομοιοστατικό σύνολο παραμένοντας κάτω από την εννοιακή ομπρέλα ενός σταθερού όρου, ενώ οι ιδιότητες που το χαρακτηρίζουν ενδέχεται να μεταλλάσσονται στο σύνολό τους με την πάροδο του χρόνου. Τέλος, εισάγει εντός του μοντέλου προσέγγισης αυτό που ο Thomas Kuhh όρισε ως *disciplinary matrix*, ένα επιστημονικό καλούπι σε ελεύθερη μετάφραση, του οποίου η ύπαρξη συνοδεύεται πρακτικά με την εισαγωγή του κάθε όρου ως είδος και επηρεάζει το σύστημα εννοιολογικά.

Η εισαγωγή του *disciplinary matrix* τέθηκε έμμεσα νωρίτερα. Η ερώτηση 'ανήκει αυτό (τυχαία περίπτωση) σε αυτή την οικογένεια;' έχει νόημα να τεθεί μονάχα αν είναι ενδεχόμενη μία καταφατική απάντηση. Αυτό προϋποθέτει να έχει ήδη τεθεί η ύπαρξη μίας οικογένειας της

3 Richard Boyd, *'Homeostatis, Species, and Higher Taxa'*, στο *Species: New interdisciplinary essays*, Robert A. Wilson (ed.), MIT Press, 1999, p. 141

4 Ομοιόσταση στη βιολογία ονομάζεται η ικανότητα του οργανισμού να διατηρεί σταθερές τις συνθήκες του εσωτερικού του περιβάλλοντος (θερμοκρασία, συγκεντρώσεις διάφορων συστατικών κτλ.), παρά τις εξωτερικές μεταβολές.

οποίας τα μέλη να συνδέονται με κάποιου είδους κοινές ιδιότητες, ακόμα και αν αυτές είναι αόριστες. Η εισαγωγή και η εδραίωση ενός όρου όπως η 'τέχνη' ή το 'άξιο προς διατήρηση' συνοδεύεται από κάποιο, έστω και μεταλλασσόμενο ή ανοιχτό σε προσθήκες, μοντέλο που εισήχθη μαζί με τον όρο. Αυτό το μοντέλο είναι το επιστημονικό καλούπι, ενώ στην προτεινόμενη έρευνα είναι πολύ εύκολο να το αναδείξουμε ως τις προβαλλόμενες ιδιότητες από τους εκάστοτε αρμόδιους φορείς που καθορίζουν το θεσμικό πλαίσιο της διατήρησης. Κρίνεται καίριας σημασίας να τοποθετούνται εγγραφές του μεταβαλλόμενου *disciplinary matrix* ως σημαντικός παράγοντας σε όλη τη χρονολογική έκταση χρήσης του προτεινόμενου εργαλείου, καθώς παίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο που μεταβάλλονται εν γένει οι προβολές ιδιοτήτων από τις διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων.

Προσθέτοντας ένα τελευταίο προσωπικό στοιχείο στο προτεινόμενο μεθοδολογικό εργαλείο, θα αξιοποιήσουμε την έννοια της *αλλόστασης*, όπως την εισήγαγαν οι Sterling και Eyer το 1988. Η έννοια της αλλόστασης αξιοποιείται για να περιγραφούν οι επιπλέον ενέργειες που τελούνται για να πετύχει η κατάσταση ισορροπίας που ονομάζεται ομοιόσταση, όταν εμφανίζονται προκλήσεις. Αλλοστατικοί μηχανισμοί θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι αντιδράσεις σε φαινόμενα τα οποία, ενώ δεν σχετίζονται καθόλου με την ιδεολογία της διατήρησης και ενώ παρουσιάζονται αρχικά ως προκλήσεις, συντελούν τελικώς έμμεσα στην σταθεροποίηση της εκάστοτε συνθήκης ομοιόστασης μεταξύ των διαφορετικών συγκροτήσεων υποκειμένων. Μία οικονομική κρίση οδηγεί στην αναζήτηση ενός προγράμματος ΕΣΠΑ που να χρηματοδοτεί τους ιδιοκτήτες διατηρητέων οι οποίοι, ενώ δεν αναγνωρίζουν την πολιτισμική αξία της ιδιοκτησίας τους, επωφελούνται στιγμιαία και επιτυγχάνεται η προηγούμενη ισορροπία. Αυτό είναι ένα παράδειγμα πρόκλησης που αντιμετωπίζεται μέσω ενός αλλοστατικού μηχανισμού. Αντίστοιχα, ένα τεράστιο γκράφτι στην όψη ενός διατηρητέου ικανοποιεί όσους αντιτίθενται στο αξιακό σύστημα της διατήρησης αλλά δίνει την δυνατότητα να αναπτυχθεί και πάλι μία συζήτηση κινδυνολογίας από τους υπερασπιστές της κληρονομιάς, υπογραμμίζοντας την άποψή τους περί αναγκαιότητας της διατήρησης.

vi. Τελική έκφραση του εργαλείου

Ανακεφαλαιώνοντας, όλα τα παραπάνω στοιχεία θα συντελέσουν το μεθοδολογικό πλαίσιο συγκρότησης αλλά και ανάλυσης ενός αρχείου που θα καταγράψει τις ιδιότητες που έχουν αποδοθεί στα νεώτερα ακίνητα μνημεία από συγκροτήσεις υποκειμένων τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες στον αθηναϊκό χώρο.

(i) Το *cluster account* για τα νεώτερα ακίνητα μνημεία θα δομηθεί αναζητώντας διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων και αντίστοιχων προβαλλόμενων συνόλων ιδιοτήτων στην Αθήνα μετά το 1974.

(ii) Τα σύνολα ιδιοτήτων που θα προκύψουν θα τοποθετηθούν σε ένα χρονολογικό διάγραμμα, διαχωρίζοντας αυτά που ορίζουν το εκάστοτε *disciplinary matrix* και αυτά που αποδίδονται από τις υπόλοιπες συγκροτήσεις υποκειμένων.

(iii) Στο χρονολογικό διάγραμμα, θα μελετηθούν οι προβαλλόμενες ιδιότητες που θα

καταγραφούν στα σύνολα, ως προς τη συχνότητα εμφάνισής τους σε συγκροτήσεις υποκειμένων, ως προς τον τρόπο που κυμαίνονται σε επίπεδο ποικιλότητας στο σύνολό τους καθώς και ως προς τη συχνότητά τους σε διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων και σε διαφορετικές περιόδους.

(iv) Στο χρονολογικό διάγραμμα, θα μελετηθούν οι διαφορετικές συγκροτήσεις υποκειμένων ως προς την εισαγωγή των ίδιων και των αντίστοιχων τους συνόλων ιδιοτήτων στο χρονολόγιο, σε σχέση με τις εκάστοτε προϋπάρχουσες. Θα εξεταστεί αν διακρίνονται ομοιοστατικοί μηχανισμοί που να διατηρούν μία ισορροπία εντός του cluster account των 'νέωτερων ακίνητων μνημείων'. (π.χ. εισάγεται μία ομάδα που αναδεικνύει διατηρητέα ξεδεδυόμενα πόρους για την συντήρηση των όψεών τους· υπάρχει ή όχι αντίδραση από όσα υποκείμενα θεωρούν ότι προέχουν άλλες κοινωνικές ανάγκες και αυτά συγκροτούν μία νέα ή ενισχύουν κάποια άλλη συγκρότηση υποκειμένων;)

(v) Στο χρονολογικό διάγραμμα, θα μελετηθεί η μετάλλαξη ως προς τις προβαλλόμενες ιδιότητες, τόσο μεμονωμένα του *disciplinary matrix* όσο και των εκάστοτε συγκροτήσεων υποκειμένων που είχαν μία διάρκεια ζωής που να διευκολύνει τη διερεύνησή τους ως προς το χρόνο.

(vi) Σε ένα παράλληλο χρονολογικό διάγραμμα θα καταγραφούν γεγονότα και συνθήκες που θα θεωρηθούν ως αλλοστατικοί μηχανισμοί, ενώ θα μελετηθεί η επίδραση που μπορεί να είχαν στο κύριο χρονολογικό διάγραμμα.

Το προτεινόμενο εργαλείο μπορεί να εξελιχθεί και να μεταλλαχθεί και το ίδιο στη διάρκεια της χρήσης του με τη πιθανότητα νέα δεδομένα να αναδείξουν νέους συσχετισμούς, ενώ το ίδιο εργαλείο δύναται να δοκιμαστεί και θα προσαρμοστεί στις συνθήκες που θα υποδείξουν διαφορετικά πεδία έρευνας. Στη προκειμένη, αξιοποιήθηκαν διάφοροι σύγχρονοι προβληματισμοί ως προς τις δυνατότητες ερευνητικής προσέγγισης του διατηρητέου κτίσματος ώστε να είναι δυνατό να συμπεριληφθούν σε μία προσέγγιση οι μη αναμενόμενες λειτουργίες του και η διαρκής μεταλλαγή του συνόλου των ιδιοτήτων που προβάλλονται από πολλαπλές συγκροτήσεις υποκειμένων. Στην καλύτερη περίπτωση, το εργαλείο θα δημιουργεί κάθε φορά ένα ανοιχτό αρχείο, το οποίο θα δίνει τη δυνατότητα ερμηνείας του ιδιαίτερου τρόπου που εξελίχθηκε η αντίστοιχη έννοια του 'νέωτερου ακίνητου μνημείου' σε διαφορετικά τοπολογικά και χρονολογικά πλαίσια. Τέλος, κρίνεται ότι ένα τέτοιο εργαλείο δύναται να προσφέρει μία μεθοδολογία διαχείρισης της πολυπλοκότητας διαφόρων πολιτισμικών εννοιών με παρόμοια χαρακτηριστικά ασάφειας στη λειτουργία τους.

Βιβλιογραφία

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adrian Forty [1999]

'The Art of Forgetting' _Oxford, 1999, Berg

Adrian Forty [1986]

'Objects of Desire: Design and Society since 1750' _London, 1986, Thames and Hudson

Berrys Gaut [2000]

'Art' as a Cluster Concept', στο Theories of Art, Noël Carroll (ed.)_University of Wisconsin Press

Christine Boyer [1994]

'The City of Collective Memory its Historical Imagery and Architectural Entertainments' _ New York, 1996, Monograph Collection (Matt - Pseudo)

David Lowenthal [1985]

'The Past is a Foreign Country' _ Cambridge, 1986, Cambridge University Press

Françoise Choay [1992]

'L'allégorie du patrimoine' _Paris, 1997, Éditions du Seuil

Maurice Halbwachs [1950]

'La mémoire collective' _Paris, 1967, Presses Universitaires de France

Miles Glendinning, [2013]

The conservation movement: a history of architectural preservation: antiquity to modernity_ London: Routledge, 2013.

Norberg - Schulz Christian [1980],

'Genius Loci' _ New York, 1980, Rizzoli

Raymond Williams[1958]

'Culture and Society' _ London, 1987, Hogarth

Richard Boyd [1999]

'Homeostasis, Species, and Higher Taxa', στο Species: New interdisciplinary essays_ MIT Press

Sennett, Richard [1974],

'Η τυρρανία της οικειότητας' [μετάφραση: Γιώργος Ν. Μέρτικας] _Αθήνα, 1999, εκδόσεις Νεφέλη

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

«Αισθητική Αναβάθμιση του Ιστορικού Κέντρου των Αθηνών. Προτάσεις σε κλίμακα Πολεοδομική, Αρχιτεκτονική και Εξοπλισμού. Πρόταση εφαρμογής στην περιοχή του Εμπορικού Τριγώνου» (Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ)

Ερευνητικό Πρόγραμμα του Τμήματος Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο: Greek-scapes: αεροφωτογραφικός άτλαντας ελληνικών τοπίων, 2010, διαθέσιμο στο: <http://www.greekscapes.gr/index.php/2010-01-21-16-47-29/landscapescat/34/110-athens-centre.html> [πρόσβαση 07.01.11].

Φιλιππίδης Δ., Μαρμαράς Μ., Νικολαΐδης Π., Κωνσταντόπουλος Η., Η κατοικία στην Αθήνα τη δεκαετία του 1930, Ερευνητικό έργο 89 ΕΔ 163, Υπουργείο Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Αθήνα, 1995.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Αίσωπος, Γιάννης, και Γιώργος Σημαιοφορίδης. Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη. Αθήνα: Μετάπολις Press, 2001.

Ζήβας, Α. Διονύσης. Πλάκα, 1973-2003: Το Χρονικό της Επέμβασης για την Προστασία της Παλαιάς Πόλεως των Αθηνών, Β' Τόμος. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2006

Καρύδης, Ν. Δημήτρης. «Η πολεοδομική εξέλιξη της Αθήνας: 19ος-αρχές του 20ου αιώνα» (κεφάλαιο 1) και «Όψεις της μεταπολεμικής συγκρότησης του χώρου στην Ελλάδα» (κεφάλαιο 7), στο Καρύδης Ν.Δ., Ανάγνωση Πολεοδομίας: Η Κοινωνική Σημασία των Χωρικών Μορφών, Αθήνα: Συμμετρία, 1991.

Καρύδης, Ν. Δημήτρης. Χωρογραφία Νεωτερική. Αθήνα: Συμμετρία, 2000.

Λιάκος, Α. Πως το Παρελθόν γίνεται Ιστορία; Αθήνα: Πόλις, 2007.

Μπούρας, Χαράλαμπος. (επ.), ΑΘΗΝΑΙ: Από την Κλασική Εποχή έως Σήμερα (5ος αι. π.Χ. – 2000 μ.Χ.), Αθήνα:Κότινος, 2000.

Μπαστέα, Ελένη. Νεοκλασική Πολεοδομία και Ελληνική Εθνική Συνείδηση, Αθήνα: Libro, 2000, σ.323.

Σαρηγιάννης, Γιάννης. Αθήνα 1830-2000: Εξέλιξη-Πολεοδομία-Μεταφορές. Αθήνα: Συμμετρία, 2000.

Φιλιππίδης, Δημήτρης. Θεώρηση των σύγχρονων αναπλάσεων: Συνηγορία για μια αρχιτεκτονική του αστικού χώρου στην Ελλάδα σήμερα, Σημειώσεις για το μάθημα Συνθετικό 7Α: Αστικός Σχεδιασμός, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, ΕΜΠ. Αθήνα: ΕΜΠ, 2002.

Φιλιππίδης, Δημήτρης. Νεολληνική Αρχιτεκτονική. Αθήνα: Μέλισσα, 2000.

Μαντουβάλου, Μ., Σκούφογλου, Μ. και Παλιού, Χ. «Το ιστορικό κέντρο της Αθήνας», στο Ερευνητικό Πρόγραμμα του Τμήματος Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο: Greekscapes: αεροφωτογραφικός άτλαντας ελληνικών τοπίων, 2010, διαθέσιμο στο: <http://www.greekscapes.gr/index.php/2010-01-21-16-47-29/landscapescat/34/110-athens-centre.html> [πρόσβαση 07.01.11].

Μαντουβάλου, Μ. «Κρίση του Κέντρου Πόλης;», εισήγηση στο εθνικό προσυνέδριο «Προς τη Νέα Χάρτα της Αθήνας: Από την οργανική πόλη στην πόλη των πολιτών», οργάνωση: Δήμος Αθηναίων, Αθήνα, Μάιος 1996.

Μαρμαράς, Μανόλης. Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας, Η αρχή της εντατικής εκμετάλλευσης του αστικού εδάφους. Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991.

ΜΕΛΕΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Βλαχόπουλος, Γ.Α. Αρχαία Αθήνα και Αττική: Ιστορική Τοπογραφία του άστεως και της χώρας. Αθήνα: Μέλισσα, 2010.

Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη, Ε., Τσιριγώτη-Δρακωτού, Ι., 2000. Σταθμός Κεραμεικός, στο Παρλαμά, Λ., Σταμπολίδης, Ν. (επιμ.), Η Πόλη κάτω από την Πόλη. Ευρήματα από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου των Αθηνών. Αθήνα, 264-275.

Τραυλός, Ν.Ιωάννης. Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών: Από τον Προϊστορικών Χρόνων μέχρι των Αρχών του 19ου Αιώνα. Αθήναι, 1960.

Κόκκου, Αγγελική. Η Μέριμνα για τις Αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα Πρώτα Μουσεία, Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν, 2009.

Κουμαριανού, Αικατερίνη. Αθήνα η Πόλη – οι Άνθρωποι: Αφηγήσεις και Μαρτυρίες, 12ος – 19ος αιώνας. Αθήνα: Ποταμός, 2005.

Καρδαμίτση-Αδάμη, Μάρω. Αθήνα: Μεταμορφώσεις του Αστικού Τοπίου, Από την νεολληνική ιστορική συλλογή Κωνσταντίνου Τρίπου, Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, 2009.

Στασινοπούλου, Κ.Ε. Η Ιστορία των Αθηνών: Από την Αρχαιότητα ως το 1973. Αθήνα, 1973
Μπίρης, Γ.Μάνος. Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική: 1875-1925, Αθήνα: Μέλισσα, 2003.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΚΑΙ ΒΑΣΕΙΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

<http://www.eie.gr/archaeologia/gr/index.aspx>

<http://estia.minenv.gr/>

<http://listedmonuments.culture.gr/>

www.law-archaeology.gr

